

JON ESPERSEN

Logik og argumenter

*En hjælp til
kritisk tænkning*

HANS REITZEL

KØBENHAVN 1969

5071105
80

Logik og argumenter

333.5

Alle rettigheder forbeholdes. Ingen del af denne bog må reproducere
uden forlagets tilladelse, undtagen korte uddrag til brug i anmeldelser.

© 1969, Hans Reitzels Forlag A/S, København

Omslag af Ole Vedel

Printed in Denmark by
Aalborg Stiftsbogtrykkeri

INDHOLD

Forord	7
Kapitel I	
1. Om argumentation	9
2. Logik og argumenter	11
3. Tænkning og ræsonneren	14
4. Overbevise og overtale	16
Kapitel II	
1. Påstande og argumenter	20
2. Gyldighed	25
3. Argumentkritik	34
Kapitel III	
1. Flertydighed	48
2. Del og helhed	56
3. Vagthed	60
Kapitel IV	
1. Emotive ord	66
2. Emotive ords anvendelse	70
3. Ad populum og ad misericordiam	76
Kapitel V	
1. Former for uenighed	81
2. Definitioner	85
3. Overtalelsesdefinitioner	92

Kapitel VI

1. Analytiske og syntetiske påstande	99
2. Tautologier	104
3. Platheder	111
4. Modsigelser	115

Kapitel VII

1. Ad hominem	124
2. Den genetiske fejlslutning	129
3. Autoriteter	132

Kapitel VIII

1. Form og indhold	141
2. Nogle simple argumentformer	146
3. Dilemmaer	158
4. Syllogismer	164

Ordliste	174
----------------	-----

Litteratur	179
------------------	-----

Index	180
-------------	-----

FORORD

Logik bliver gerne betragtet som noget fjernt og uvedkommende, som noget, der kun har interesse for specialister. Det er en uheldig indstilling i en tid, hvor specialisterne kommer os alle ved. I virkeligheden er logik ikke vanskeligere end så meget andet, men, rigtigt forstået, nok så meget vigtigere. Hver gang vi argumenterer og skal tage stilling til et problem drager vi nytte af logikken, men vi gør det ikke alle lige godt, og gør vi det mindre godt er det en god grund til at søge forholdet ændret. Derfor denne bog.

Det er min tanke, at bogen skulle anvendes i realklasser, HF, gymnasier, voksenundervisning, m.v.; men fremstillingen er i det hele taget gjort så bred, at den også skulle kunne benyttes som grundlag for et selvstudium. De emner der behandles er for størstedelens vedkommende forskellige fra dem, der optager de traditionelle lærebøger i logik, og der er derved skabt mulighed for at også den mere avancerede læser kan få øjnene op for nye og væsentlige problemer.

Bogens sigte er et rent praktisk: at optræne læserens evne til at bedømme en tankegang. Det er min erfaring, at dette sigte ikke kan realiseres, men tværtimod kun hindres, ved en mekanisk indterpning af logiske regler; af den formelle logik er derfor kun medtaget det mest anvendelige og det mindst mulige. Teksten er ikke et forsøg på systematisk at dække et bestemt område, men er snarere at betragte som en fortløbende kommentar til en række typiske eksempler på argumentation; en kommentar, der i intet tilfælde er at opfatte som det sidste ord i en sag, men som et, forhåbentlig, belejligt udgangspunkt for læserens egen stillingtagen.

Øvelserne efter hvert afsnit udgør en væsentlig del af bogen. Det er en misforståelse, at man kan udvikle sine logiske evner uden at gøre et stykke arbejde selv, og læseren opfordres derfor

til at gøre et alvorligt forsøg på at løse de stillede opgaver. I mange tilfælde gives der ikke noget klart 'ja'- eller 'nej'-svar; dette er ikke gjort for at irritere læseren, men for at vise hvilke problemer man kan komme ud for i en konkret situation. Anvendes bogen i forbindelse med egentlig undervisning, kan eksemplerne og øvelserne naturligvis erstattes eller suppleres med andre, ligesom eleverne kan opfordres til på egen hånd at finde eksempler på de forskellige argumenttyper.

København, den 1. marts 1969.

Jon Espersen.

KAPITEL I

1. Om argumentation.

Når vi henvender os til et andet menneske, kan det ske, at vort formål blot er at opnå kontakt med dette menneske. Vi søger kontakt for kontaktens egen skyld. Er dette tilfældet, bliver det ret underordnet, hvordan kontakten opnås og undertiden også med hvem den opnås. Vi benytter os af sproget som kontaktmiddel, men det er ikke længere afgørende hvad vi siger, og undertiden ville vi kunne opnå det samme ved at danse vals eller gå en tur sammen. I mange tilfælde bruger vi imidlertid sproget på en helt anden måde: det er ikke selve taleakten, men hvad der siges, der bliver det væsentlige. Vi taler for at give information om noget, vi formoder vores tilhører er interesseret i, vi giver råd og vejledning for at hjælpe ham med et problem, vi befaler for at opnå at en handling bliver udført, eller vi lover selv at udføre en handling.

Generelt gælder det, at vi ønsker at vores tilhører skal indtage en ganske bestemt holdning over for det vi siger. Vi vil at han skal tro på de oplysninger vi fremkommer med, at han skal følge vores råd og adlyde vores befalinger. Det er almindeligt at vi opnår disse mål, og at andre opnår dem, når de henvender sig til os. Når vi læser aviser, tidsskrifter eller bøger, når vi hører radio eller ser fjernsyn, er vi tilbøjelige til at tro på det, der bliver os meddelt. Denne tilbøjelighed kan være mere eller mindre udtalt hos det enkelte menneske, men findes i rigt mål hos os alle. Der er sådan set ikke noget mærkeligt eller ufornuftigt heri; var det sådan, at man aldrig eller kun sjældent kunne stole på hinanden,

var der ikke megen pointe i at tale sammen. Denne fundamentale tillid er derfor en nødvendig betingelse for at vi overhovedet kan betjene os af sproget.

Men det betyder ikke, at enhver meddelelse opnår sit tilsigtede mål. Vi kan komme i tvivl om det vi hører nu også er rigtigt, eller om de råd vi får nu også er gode. Er en sådan tvivl opstået kan vi spørge 'Hvorfor forholder det sig sådan og sådan?' eller 'Hvorfor skal jeg gøre sådan og sådan?'. Vi spørger hvilke grunde der er eller kan tænkes at være for at reagere på den ønskede måde. Når man giver grunde eller begrunder, argumenterer man. Man fremsætter en række påstande, der hævdes at begrunde den påstand, der var tvivl om. De påstande, der benyttes som begrundelse, kaldes *præmisser*, og den (undertiden dog flere) påstand, der begrundes, kaldes *konklusion*. Et *argument* er altså en samling af påstande, hvor nogle fungerer som præmisser og en (muligvis flere) som konklusion.

Den engelske detektiv Sherlock Holmes kom engang i besiddelse af en gammel og slidt hat. Han vidste ikke noget om, hvem ejermænd var, men alligevel var han i stand til at fortælle Dr. Watson en hel del om denne, bl. a. at han måtte være intelligent. Vi har her at gøre med en påstand, nemlig 'Denne hats ejer er intelligent', men påstanden er indtil videre uden begrundelse. Den mindre kvikke Watson kan som sædvanlig ikke indse, hvorfor det må forholde sig som Holmes siger, og beder derfor om en begrundelse:

- (1) »Til svar smækkede Holmes hatten på hovedet. Den gled ned over panden og lagde sig til rette på næseryggen. »Det er et spørgsmål om rumfang,« sagde han; »en mand med en så stor hjerne må nødvendigvis have noget i den«.«
(A. Conan Doyle: The Adventure of the Blue Carbuncle, fra The Adventures of Sherlock Holmes, 1891).

Påstanden er nu ikke længere uden begrundelse, den fungerer som konklusion i et argument. Holmes' argument er imidlertid ikke fremsat så tydeligt, som vi kunne ønske det; men det er

næppe vanskeligt at se, hvordan Holmes har tænkt sig, at hans udtalelser skulle være en begrundelse for påstanden 'Denne hats ejer er intelligent'. Vi kan rekonstruere argumentet således:

- (2) Denne hat er stor
Der er nogen, der ejer denne hat
Ejere af store hatte er folk med store hoveder
Folk med store hoveder har store hjerner
Folk med store hjerner er intelligente
-

Denne hats ejer er intelligent

Det vil være rimeligt at antage, at (2) er det argument, som Holmes har fremsat mindre fuldstændigt i (1). Vi har her et argument, der ialt består af seks påstande: de fem første udgør præmisserne, og den sidste konklusionen. Den vandrette linie tjener til at adskille præmisser og konklusion, således at hvad der står over linien er præmisser og hvad der står under den er konklusion. Et argument, der er skrevet op på denne måde, vil vi kalde for et argument i *standardform*. Vi lægger mærke til, at vores rekonstruktion afviger temmelig meget fra det oprindelige argument. Vi har således måttet tilføje en række præmisser som Holmes har udeladt, formentlig fordi han har ment, at Watson selv kunne tilføje dem, og selv de præmisser som Holmes har medtaget har vi omformet så det fremgår tydeligere hvad der egentlig påstås. Langt de fleste argumenter vi møder, har samme karakter som (1); en eller flere præmisser er udeladt, ja, undertiden endda selve konklusionen. Vi skal derfor gøre det til en regel at omskrive de konkrete argumenter til argumenter i standardform, når der er tale om væsentlige afvigelser, og opfordre læseren til at gøre det samme.

2. Logik og argumenter.

Det er logikkens opgave nærmere at undersøge argumenter med det formål, at give os midler i hænde til at skelne mellem gode og

dårlige argumenter. Ønsker vi at begrunde en påstand, er det ikke ligegyldigt hvilke påstande vi benytter dertil; ikke enhver begrundelse er en god begrundelse.

Vi er alle i en vis grad i stand til at skelne mellem gode og dårlige argumenter; vi har en naturlig logisk intuition, der fungerer længe før vi får lejlighed til at studere logik. Der findes argumenter, hvor vi uden mindste tøven kan fælde en dom:

(1) Det var mandag i går

Det er tirsdag i dag

(1) er et godt, omend trivielt, argument, mens

(2) Christian IV døde 1648

Det er tirsdag i dag

er et dårligt argument, thi det, at Christian IV døde i 1648 har intet som helst at gøre med hvilken ugedag det er. Vores logiske intuition kan imidlertid komme til kort over for mere indviklede argumenter, og her kan en mere systematisk indføring i logik være en støtte.

I logikken søger man at præcisere, hvad det vil sige, at et argument er godt, og finde almene regler for, hvornår et argument er godt. Har vi fundet sådanne regler, kan vi benytte dem til at kritisere et argument med: overholder det eller overholder det ikke de regler, der skal til for at argumentet kan være godt? Vi kan derfor nærmere karakterisere logikken som et instrument til at kritisere argumenter. At kritisere argumenter kan forekomme at være en temmelig negativ aktivitet. Vi er ofte tilbøjelige til at opfatte en diskussion eller debat som en slags åndelig tvekamp, og er vi stærkt engagerede i det diskuterende emne, kan vi opleve, at diskussionen ligesom lever sit eget liv med sine egne idealer. Det gælder primært om at få ret, at stå sig i diskussionen og ikke at

tabe ansigt; den eller dem man diskuterer med bliver til modstandere, der skal besejres, om nødvendigt ved brug af mindre fine midler. I en sådan situation bliver kritik naturligvis noget uønsket; dens virkninger er jo blot at svække ens egen position og man risikerer at tabe diskussionen.

Forsøger man imidlertid at bortlægge disse ridderlige idealer, vil man let indse, at kritik altid må være velkommen. Kan vores synspunkter og argumenter stå sig over for den kritik, de bliver udsat for, så betyder det jo, at der i denne omgang er så meget desto mere grund til at fastholde dem, og kan de det ikke, er vi blevet så meget klogere. Bliver vore synspunkter derimod aldrig kritiseret, opnår vi en sikkerhedsfølelse, der meget vel kan vise sig at være ubegrundet; vi følger os overbeviste om vort standpunkts rigtighed uden nogensinde at have ladet det komme an på en prøve.

Ligesom man kan tale prosa det meste af sit liv uden at have gjort sig det klart, sådan kan man også kritisere argumenter uden at have gjort sig klart efter hvilke regler man egentlig går frem. Den logiske intuition kan fungere udmærket hos personer, der ikke har nogen teoretisk indsigt i logikkens regler, og omvendt kan man finde personer, der har studeret logik, og som alligevel går i stå over for de simpleste argumenter. Paradoksalt nok er den traditionelle logikundervisning ikke uden skyld heri; en overvejende mekanisk indtæring af de logiske regler snarere forvirrer end støtter den logiske intuition. Vi vil derfor her forsøge at gå utraditionelt til værks og koncentrere os om de regler og hjælpemidler, der kan bringes i anvendelse, når vi bliver præsenteret for et argument. Dette opnås formentlig bedst ved at studere eksempler på faktisk forekommende argumentation hentet fra aviser, tidsskrifter og bøger. Undertiden har det dog været nødvendigt at give afkald på virkelige eksempler og nøjes med konstruerede for at kunne illustrere en bestemt pointe: »Under legemets gymnastik indtager man jo også attituder, som ikke kan reproducere i det praktiske liv uden at vække en vis opsigt.« (Peter Zapffe: Den logiske sandkasse, 1966).

3. Tænkning og ræsonneren.

Den utålmodige læser vil måske spørge, hvad al denne snak om argumenter har med tænkning at gøre, og om det ikke er logikkens opgave at lære os at tænke rigtigt? Det er det for så vidt, som det gerne skulle være et resultat af logiske studier, at man blev bedre til at vurdere andres argumenter og til selv at fremsætte gode argumenter, argumenter, der kan stå sig over for andres kritik. Ved til stadighed at anvende de logiske regler over for de argumenter vi støder på, vænner vi os gradvist til at 'tænke bedre' og først og fremmest til at 'tænke kritisk'.

Bag ved enhver argumentation ligger der en bevidsthedsproces, en proces, som argumentet er en ydre fremtoning af. Vender vi tilbage til eksemplet med Sherlock Holmes, så vil det være naturligt at sige, at der til grund for argumentet ligger en tankevirk-somhed, en ræsonneren eller en slutning. Holmes har sluttet fra visse træk ved hatten til at dens ejer måtte være intelligent. Han kunne ikke direkte se eller iagttage, at ejeren var intelligent, han havde kun hatten at holde sig til, og det var ud fra dennes egen-skaber og sin almene viden om mennesker, at han drog den slut-ning, at ejeren var intelligent. Men spørger vi, hvordan han egentlig har båret sig ad med at nå til dette resultat? hvilke baner hans tanker har fulgt? så bliver det hurtigt klart, at vi ikke kan sige så forfærdelig meget derom. Forestil Dem, at De har løst f. eks. en matematikopgave, og derefter bliver spurgt hvordan De egentlig bar Dem ad dermed. De vil da opdage, at det er sær-deles vanskeligt at gøre rede for hvad De har foretaget Dem, og skulle det lykkes Dem, vil beskrivelsen sandsynligvis være sådan, at ingen andre kan have gavn af den.

At tænke, ræsonnere eller slutte, er noget, der næppe kan siges at foregå efter logikkens regler. Tankevirk-somheden sættes i gang ved at man stilles over for et problem, og en problemløsning fore-går typisk ved, at man opstiller forskellige hypoteser, der synes at give en løsning, efterprøver dem og forkaster dem, der ikke kan bruges, men indimellem dukker alle mulige irrelevante tanker frem eller man forfølger spor, der ikke fører til nogen løsning.

Det er ingenlunde sådan, at man først opstiller en præmis, dernæst en til, og således videre, og så til sidst drager en konklusion. Ofte har man f. eks. allerede konklusionen, men mangler præmisserne; af en geometrisk tegning kan De måske se, at en bestemt trekant er retvinklet men er ude af stand til at bevise, at den er det. Hvordan vi egentlig bærer os ad med at tænke, er noget man prøver at finde ud af i psykologien, og logikkens regler kan først komme i anvendelse, når vi står over for et argument. Før Holmes blev afkrævet en begrundelse og dermed fremsatte et argument, havde vi ikke noget at tage stilling til.

Antag, at De har lagt mærke til, at vejret er varmt, hvad slutter De nu heraf? F. eks. 'Jeg tager til stranden i dag', 'Jeg må huske at lægge smørret i køleskabet', 'Nu falder jordbærrene i pris', 'Det bliver nok tordenvejr', eller 'Jeg må se at få kornet i laden'. Hvilken af disse eller mange andre slutninger De foretager eller bør foretage, er ikke noget logikken sådan uden videre kan sige noget om; det afhænger i høj grad af hvem De er, hvilke interesser og problemer De har, hvilken viden De sidder inde med, etc. Vi kan ved logikkens regler afgøre, at

(1) Vejret er varmt

Nogle varme ting er luft

er et godt argument, men noget så ligegyldigt har De næppe sluttet Dem til.

Der verserer en historie om Newton og tyngdeloven. Ifølge denne historie (der vist nok er en skrøne) skulle Newton have fundet på sin teori om tyngdeloven ved at se et æble falde til jorden mens han sad og døsede under et træ. Newton skulle altså have sluttet fra et æbles fald mod jorden til tyngdeloven, der bl. a. gælder for alle legemers faldbevægelse, for planeternes bevægelse omkring solen, for tidevandsbevægelserne, og meget mere. Det er ikke vanskeligt at se, at vi her har en slutning, hvor logikeren ikke kan følge med. Havde Newton søgt at begrunde sin teori ved at henvise til det famøse æble, så ville ingen have taget ham alvorligt.

Begrundelsen ville have været usædvanlig dårlig, ikke desto mindre var slutningen jo udmærket.

Dette bør mane os til forsigtighed med at kræve, at man 'bør tænke logisk'. Der kan næppe opstilles regler for, hvordan vi bør tænke for at nå frem til nye og interessante resultater. Hvorfor kunne Holmes, men ikke Watson, se, at hattens ejer måtte være intelligent? Det var ikke fordi Holmes sad inde med en særlig frugtbar metode, som han nægtede at delagtiggøre Watson i; Holmes er tværtimod ofte villig til at meddele Watson alle de relevante oplysninger i en sag, men denne bliver som regel ikke klogere deraf. Holmes overlegne evne til at ræsonnere og tænke kan kun forklares ved hans høje intelligens, hans store nysgerrighed, hans solide viden, hans frugtbare fantasi og glimrende iagttagelsesevner, og disse kvaliteter kan ikke erstattes af simple regler. Der findes derimod regler som vi kan bringe i anvendelse når vi står over for tænkningens resultater: hvordan kan den og den påstand begrundes, eller er den og den begrundelse en god begrundelse for den og den påstand? At finde på og at begrunde er således to forskellige tankevirksomheder, og det er kun over for den sidste, at de logiske regler kan benyttes.

4. Overbevise og overtale

Et argument fremsættes typisk i en situation, hvor de personer, man henvender sig til, ikke kan forventes at ville godtage en påstand uden videre. En videnskabsmand, der har fundet en ny teori, nøjes som regel ikke med blot at meddele dette til sine kolleger, men giver også en begrundelse for, hvorfor det forholder sig som han påstår. Og i diskussioner sker det hyppigt, at en påstand bliver draget i tvivl og må begrundes, før man kan komme videre.

Man kan imidlertid godtage en påstand på to forskellige måder: man kan lade sig overbevise eller man kan lade sig overtale. Akcepterer man en påstand på grundlag af en logisk set god argumentation, vil vi sige, at man har ladet sig *overbevise*; gør man

det derimod på grundlag af en dårlig argumentation, har man ladet sig *overtale*. Den samme skelnen gælder naturligvis hvor der er tale om at forkaste en påstand. Forkaster man en opfattelse som følge af en logisk set god kritik af denne opfattelse, har man ladet sig overbevise, nemlig om opfattelsens uholdbarhed, og gør man det som følge af en dårlig eller utilstrækkelig kritik lader man sig overtale.

Det er velkendt, at der findes argumenter, der ud fra et logisk synspunkt er gode, men samtidig lidet effektive når det gælder om at få folk til at skifte standpunkt; og omvendt findes der logisk dårlige argumenter, der er særlig velegnede i så henseende. Folk med en stærk overbevisning lader sig sjældent overbevise. Mange har heraf draget den konklusion, at argumentation i virkeligheden er nytteløs: man fastholder nu engang de synspunkter, der tjener ens interesser bedst, og skal der ske en ændring må der mere håndfaste midler til end argumentation. Endelig kan man da altid finde nogen begrundelse for at mene som man gør, det er altid muligt at rationalisere. Det skal ikke benægtes, at mange argumenter er såkaldte *rationaliseringer*, hvilket vil sige, at de grunde, der anføres ikke er de grunde, der betinger, at man har en given opfattelse. Hvis en politiker fremsætter et lovforslag, kan vi få mistanke om, at han udelukkende har fremsat det for egen vindings skyld, og undersøger vi sagen nærmere, kan det tænkes at denne mistanke bekræftes. Men spørger vi ham, hvorfor han har fremsat forslaget, vil han næppe henvise til, hvad han selv har at vinde ved dets vedtagelse, men han vil måske sige 'Hvis mit forslag gennemføres, så vil produktionen og dermed levestandarden stige for os alle'. Dette er et eksempel på en rationalisering, thi den begrundelse han anfører er en anden end den, der har fået ham til at fremsætte forslaget. Men det er samtidig klart, at hvis forslaget virkelig har de følger han nævner, er der jo tale om en god begrundelse, og det er da underordnet, at han også selv nyder fordel af det. Har forslaget ikke de følger, der påstås, ja, så er begrundelsen dårlig, og så kan vi kritisere den for det. At beskyldte politikerens for at rationalisere er så temmelig ligegyldigt så længe vi interesserer os mere for lovforslaget end for politikerens person.

Et andet eksempel har vi i diskussionen om 'fri kærlighed'. Mange modsatte sig en sådan udfoldelse, fordi den førte til uønskede børnefødsler eller kønssygdomme. Da disse risici må siges at være elimineret, fraviger de måske alligevel ikke deres standpunkt, men fremkommer med en ny begrundelse, f. eks. at fri kærlighed er uforenelig med etableringen af tilfredsstillende personlige forhold. Også dette kan ses som rationalisering; man har en stærk modvilje mod fri kærlighed, og finder så på nye argumenter, når de oprindelige har vist sig uholdbare. Men at der er tale om en rationalisering fritager ikke deltagerne i debatten for at tage stilling til denne nye indvending. Når vi står over for et argument er spørgsmålet altid: Er det et godt eller dårligt argument? og ikke, Hvordan har han dog båret sig ad med at finde på det? eller, Hvilke (skumle) motiver ligger der bag?

At argumentation kan nytte, har vi de mest tydelige eksempler på i de forskellige videnskaber, og selv om mange diskussioner ender med den karakteristiske bemærkning 'Jamen, alligevel ...', behøver de ikke at have været ganske nytteløse. Det vil nemlig ofte være sådan, at den, der vægrer sig ved at skifte standpunkt, alligevel er blevet lidt mindre sikker på sin sag, og derfor enten vil op- søge nye argumenter eller være noget lettere at overbevise en anden gang. At vi tit lader os overtale er imidlertid ubestrideligt, og er velkendt for enhver, der har gjort det til sin profession at påvirke folks stillingtagen. Propagandister af hvad art de end måtte være har ikke brug for at skelne mellem at overbevise og at overtale, der spørges kun, om de valgte midler er hensigtsmæssige. En ekspert på området udtaler således:

- (1) »Jo større en løgn er, jo lettere bliver den troet, thi et folks store masse ... vil på grund af sin primitive enfoldighed lettere falde som offer for en stor løgn end for en lille, da de jo selv fra tid til anden lyver i det små, men afholder sig fra store løgne. Det ville aldrig falde dem ind at være i den grad usandfærdige, og derfor regner de heller ikke med muligheden af, at andre kan forvrænge kendsgerningerne på en drastisk og infam måde. Og selv hvis man fortæller dem det, vil de længe tvivle og tøve, og i hvert fald tro, at noget må der

være om snakken. Derfor bliver der altid noget tilbage af selv den frækkeste løgn.«

(Adolf Hitler: Mein Kampf, 1930)

Er målet at påvirke os til en bestemt opfattelse, er argumenter kun en af de muligheder, der står til rådighed, og måske ikke den mest anvendelige. Der findes andre midler: fædrelandssange, militærparader, hornmusik, demonstrationer, tungetale, hjernevask og tortur.

Da vi her tager sigte på at støtte og udvikle læserens kritiske evner, vil vi hovedsagelig beskæftige os med eksempler på dårlig og mangelfuld argumentation, og da ganske særligt sådanne, der har vist sig at blive akcepteret som gode argumenter, uden at være det, de såkaldte *fejlslutninger*. Resultatet heraf skulle gerne være, at læseren ikke så let lader sig overtale, idet vi dog samtidig må advare læseren mod at nære overdrevne forventninger. Logikken er ingen mirakelkur, der kan erstatte indsigt i de emner, der argumenteres om; men den kan være et udmærket redskab inden for de områder, hvor vi i forvejen har nogen indsigt, og der, hvor vi lader andre tænke for os, uden at der er grund til det.

KAPITEL II

1. Påstande og argumenter.

Den første betingelse, der må være opfyldt, for at vi kan tage stilling til et argument, er naturligvis, at vi er i stand til at afgøre, hvornår vi har et argument og hvornår ikke. Et argument karakteriserede vi som en samling af påstande, men det er umiddelbart klart, at ikke enhver samling af påstande er et argument. Et argument foreligger kun i de tilfælde, hvor nogle påstande hævdes at være en begrundelse for andre påstande, og det er denne relation, vi skal lære at finde i en tekst. Den følgende passage indeholder således nok påstande, men ingen argumenter:

- (1) »Situationen i Czekoslovakiet er i løbet af det sidste halve år ændret totalt. Det er ikke længere »lille Stalin« – Clement Gottwald – eller låsesmeden fra Prag, Antonin Novotny, der sammen med den frygtede politichef Mamula regerer det czechoslovakiske folk efter metoder, de lærte af den afdøde sovjetiske diktatur. Efter 20 års kommunistisk diktatur befinder landet sig i en liberaliseringsproces, der har fået de mere reaktionære regimer i Østeuropa til at vakle.«
(F. Esmann Jensen: Berlingske Tidende 28.7.68)

Vi har en *beskrivelse* af en del af udviklingen i Tjekkoslaviet, og denne beskrivelse kan være sand eller falsk; den er sand, hvis udviklingen virkelig er forløbet som det hævdes, og falsk, hvis den ikke er det. Endvidere lægger vi mærke til, at passagen næppe kan siges at være neutral; vi kan dårligt undgå at få det indtryk, at forfatteren indtager en positiv holdning over for den retning udviklingen har taget. En modstander heraf ville have valgt delvis

andre vendinger til at beskrive det samme i, og han ville først og fremmest have undladt at bruge udtrykkene 'diktatur' og 'reaktionære'. Udover at give en beskrivelse, giver forfatteren samtidig en *vurdering*. Derimod finder vi ingen argumenter; der er ingen påstande, der optræder som begrundelse, og ej heller nogen påstand, der søges begrundet. At en tekst ikke indeholder argumenter, kan ikke i almindelighed være en kritik; at beskrive og/eller at vurdere er selvfølgelig en både hyppig og fuldt legitim aktivitet. Kun i de tilfælde, hvor vi venter argumenter, men ikke får dem, kan vi gøre vrøvl.

Et eksempel på et argument har vi derimod her:

- (2) »Efter den kinesiske revolutions landsomfattende sejr og løsningen på jordproblemet vil der stadig eksistere to grundlæggende modsigelser i Kina. Den første er indre, nemlig modsigelsen mellem arbejderklassen og bourgeoisiet. Den anden er ydre, nemlig modsigelsen mellem Kina og de imperialistiske lande. Følgelig må folkerepublikkens statsmagt under arbejderklassens ledelse ikke svækkes efter den folkedemokratiske revolutions sejr, men må styrkes.«
(Mao: Tale, 5.3.49; c.e. Citater fra Mao, 1967)

Mao argumenterer her for, at statsmagten må styrkes, og som begrundelse henvises der til, at der eksisterer to grundlæggende modsætninger i Kina. At der virkelig er tale om et argument, kan vi se af udtrykket 'følgelig': det, der går forud for udtrykket hævdes at være en begrundelse for det, der følger efter. 'Følgelig' er et eksempel på en *argumentindikator*: det angiver, at vi har et argument, og samtidig giver det os mulighed for at afgøre, hvad der er præmisser, og hvad der er konklusion. Der findes flere andre udtryk, der tjener til at angive argumenter, f. eks.:

- (3) »Det er klart, at *skulle* det blive en prins denne gang – en mandlig tronarving – vil det skabe større stabilitet i det græske monarki, og en sådan udvikling er ønskelig. Derfor er dronningens nedkomst et af de livligst debaterede samtaleemner i Athen just i disse dage.«
(Se og Hør: 31.3.67)

Det er udtrykket 'derfor', der viser, at teksten indeholder et argument; og igen gælder, at hvad der går forud for udtrykket er præmisser, og hvad, der følger efter, er konklusion. Nogle af de almindeligste argumentindikatorer er:

- (4) a. præmisser, *følgelig* konklusion
b. præmisser, *derfor* konklusion
c. præmisser, *så* konklusion
d. præmisser, *heraf ses* konklusion
e. konklusion, *da* præmisser
f. konklusion, *fordi* præmisser
g. konklusion, *for* præmisser
h. konklusion, *thi* præmisser

Vi lægger mærke til, at vi i de fire sidste tilfælde har konklusionen først; i mundtlige diskussioner, vil dette netop ofte være tilfældet, idet begrundelsen gives efter at en allerede hævdet påstand er blevet draget i tvivl, men også i skrevne tekster gives der masser af eksempler herpå:

- (5) »Ligesom i alle de helliges menigheder skal kvinderne tie i jeres menighedsforsamlinger; thi det tilstedes dem ikke at tale, men de skal underordne sig, som også loven siger. Er der noget, de ønsker oplyst, lad dem så spørge deres mænd hjemme; thi det er usømmeligt for en kvinde at tale i en menighedsforsamling.«
(Paulus 1' brev til Korinterne, 14: 34–36)

Vi har her hele to argumenter; først argumenteres der for, at kvinder skal tie i menigheden, og det begrundes med, at de skal underordne sig og følge loven; og dernæst argumenteres der så for, hvad de skal gøre ifald de alligevel skulle have lyst at tale, så må de vente, og begrundelsen er, at det er usømmeligt at tale i menigheden.

Forskellen mellem argumenter og beskrivelse kan imidlertid vanskeliggøres ved, at vi kan have argumenter, hvor der ikke er nogen egentlig indikator. I den følgende passage er de fleste indikatorer således udeladt:

- (6) »Da politiske foranstaltninger sigter mod at virkeliggøre samfundsmæssige mål, må de realiseres alene ved samfundsmæssige midler. Her må der et samspil af menneskeviljer til. Der behøves tid for at skabe den viljens samstemthed, som alene kan realisere det gode vi stræber imod. Med tålmodighed vil vi opnå mere end ved magt.«

(Edmund Burke: Reflections on the Revolution of France, 1790)

Vi har her ingen af de argumentindikatorer vi har nævnt i (3), men det er let at se, at den første påstand fungerer som begrundelse for den næste, og at vi uden at ændre på meningen med teksten kan indskyde et 'så' foran 'må'. Ser vi nærmere efter vil vi endvidere opdage, at også de øvrige påstande har en rolle at spille i argumentationen, idet hver påstand virker som en begrundelse for den, der følger efter, og den påstand, der egentlig søges begrundet er, at politiske foranstaltninger bedre opnås ved tålmodighed end ved magt. Når vi oven for skelnede mellem beskrivelse og argument, så betyder det ikke, at de ikke har noget med hinanden at gøre. Det er jo meget ofte sådan, at vi udnytter en beskrivelse i et argument, idet vi enten kan søge et sæt præmisser, hvorfra vi kan argumentere til det, vi finder i beskrivelsen, eller vi kan bruge beskrivelsen til at levere præmisserne, og så spørge, hvad de kan tjene til at begrunde? Har vi den meget enkle påstand:

- (7) »Mænd ryger Manne«

så kan jeg benytte denne påstand som præmis i et argument:

- (8) Mænd ryger Manne
Jeg er en mand

Jeg bør også begynde at ryge Manne

At argumentet er en fejlslutning, gør næppe, at fabrikantens samtykke udebliver. Megen af den kritik, der således kan rettes mod argumenter, vil derfor også kunne rettes mod en beskrivelse;

er f. eks. den beskrivelse vi henter vores præmisser fra stærkt ensidig, så vil vores argument også blive det, og det er derfor muligt at opfatte kritikken af argumentet som en samtidig kritik af beskrivelsen. En beskrivelse kan i virkeligheden være lige så vel egnet til at overtale, som et argument kan det, idet den kan være udformet på en sådan måde, at læseren uvilkårligt slutter sig til den ønskede konklusion. Vi vil derfor ikke skelne så nøje; kan en given beskrivelse bedre illustrere en pointe, så vælger vi den. Vi må dog opfordre læseren til her i begyndelsen at gøre sig distinktionen klar, så at han opnår en sikker forståelse af, hvad et argument er.

Øvelser

Gør rede for (a) hvilke tekster, der indeholder argumenter, og (b) hvilke påstande, der i givet fald er præmisser, og hvilken konklusion.

- 1) Himlen er overskyet. Det bliver nok regn.
- 2) »Lad endog en synder gøre hundrede gange ondt og leve længe! Thi jeg ved dog, at det skal gå dem vel, som frygte Gud, og som frygte for hans ansigt. Men det skal ikke gå den ugudelige vel, og han skal ikke leve længe, han skal gå bort ligesom en skygge, fordi han ikke frygter for Guds ansigt.«
(Prædikerens Bog: 8:12–13)
- 3) »Blandt Studenterne ved Københavns Universitet ere Medicinerne de muntreste og de, der nærer de færreste Fordomme. De se i Mennesket kun det mer eller mindre gode Menneske, maaske endog kun det mer eller mindre gode Kadaver. Da en jødisk Tyfus behandles med de samme Medikamenter som en kristelig, da et jødisk Ben ikke er vanskeligere at afsave end et kristeligt, da endelig Musklerne og Nerverne ligge i samme Orden paa en Jøde som paa en Kristen, se de ikke den ringeste Grund til at gjøre Forskjel mellem Kristen og Jøde.«
(Meir Aron Goldschmidt: En Jøde, 1845)

- 4) »Når det gælder den forhåndenværende hverdag, er legeplads-aktionerne et meget godt eksempel, der kan bygges videre på. Man har næppe befolkningen med idag, hvis man voldeligt angriber den private ejendomsret; det er noget andet med statens ret til kontrol. Denne ret hviler på et usikkert grundlag af forordninger og administrative beslutninger, der har deres udgangspunkt i usikkert og indviklet formulerede love, og den har kun ringe støtte i befolkningen. Det udbredte regereri irriterer meget store befolkningsgrupper, som føler sig hæmmet og generet i deres naturlige udfoldelse.«
(Tørk Haxthausen: Politisk Revy 26.6.68)

- 5) »Den menneskelige Værdighed anerkjendes dog endnu i Naturen; thi naar man vil holde Fuglene borte fra Træerne, saa sætter man Noget op, der skal ligne et Menneske, og endog-saa den fjerne Lighed med et Menneske, som en Fugle-skræmsel har, er nok til at indgyde Respekt.«
(Søren Kierkegaard: Enten – Eller, 1842)

- 6) »Huset var godt, men gammelt.
Træ faar med Tiden Svind.
Bindingsværket var trøsket.
Døren var skæv og vind.
Derfor kom Rotterne ind.
(Poul Sørensen: Graa Invasion, fra April i Danmark, 1942)

- 7) »Lille Tamara (en mannequin) nyder sin fine nye Feraud-model i den lårkorte, svingende stil og al opmærksomheden fra det luksuskapitalistiske miljø. Feraud er glad for sine nye russiske kontakter. Så alt er rosenrødt i dette hus, der også har været hårdt økonomisk ramt af strejken. Kun er Tamara bekymret for sin vægt – for hun elsker allerede fransk mad!«
(Moderapport: Politiken, 24.7.68)

2. Gyldighed.

En deltager i en diskussion kan være tilbøjelig til at mene, at et argument, der har fået modstanderne til at ændre opfattelse, må

være et godt argument; og omvendt, har argumentet ikke haft denne virkning, er det nok et dårligt argument, og han vil søge at finde 'bedre' argumenter. Det er imidlertid ikke denne egenskab ved argumenter, som en logiker har i tankerne, når han taler om 'gode' og 'dårlige' argumenter. Eller rettere: da han er interesseret i et argument ud fra andre synspunkter end den engagerede debat, så undgår han gerne at bruge udtrykkene 'gode' og 'dårlige' argumenter, og taler i stedet for om *gyldige* og *ugyldige* argumenter.

Ved et *gyldigt argument* forstår vi et argument, hvor der består et sådant forhold mellem præmisser og konklusion, at *hvis* præmisserne er sande, *så* må konklusionen være sand. Ved et *ugyldigt argument*, forstår vi et argument, der ikke er gyldigt. Det er vigtigt, at læseren nøje indskærper sig denne definition af et gyldigt argument, og lægger mærke til, at erklærer vi et argument for at være gyldigt, så har vi ikke sagt, at konklusionen er sand. Siger jeg 'Hvis vi nedrunder, bliver der fred', så har jeg ikke sagt, hverken *at* vi nedrunder eller *at* der bliver fred; jeg har blot sagt, at der er en sådan sammenhæng mellem det at nedrunder og det at der bliver fred, at gør vi det første, så indtræffer det andet. På samme måde forholder det sig, når vi siger, at et argument er gyldigt: vi siger da hverken, *at* præmisserne er sande eller *at* konklusionen er sand, men udelukkende, at der er en sådan forbindelse mellem præmisser og konklusion, at *hvis* præmisserne er sande, *så* er konklusionen også sand. Der findes en række andre udtryk, der bruges til at karakterisere et gyldigt argument, f. eks. konklusionen *følger* af præmisserne; konklusionen er en *logisk konsekvens* af præmisserne; præmissernes sandhed er en *tilstrækkelig betingelse* for konklusionens sandhed og endelig at præmisserne *implicerer* eller *medfører* konklusionen. Har vi et gyldigt argument og vi ydermere hævder præmisserne, så er vi *nødt til* at hævde konklusionen; dvs. nødt til, hvis vi da ønsker at overholde logikkens regler for gyldig argumentation. Akcepterer vi præmisserne og benægter konklusionen, så har vi gjort os skyld i en *selvmodsigelse*; akcepterer vi nogle påstande, så må vi også akceptere, hvad der følger logisk af dem.

Sandhed og falskhed har altså ingen direkte forbindelse med gyldighed og ugyldighed. Sandhed og falskhed er egenskaber ved påstande, men ikke ved argumenter; en påstand kan være sand eller falsk, det kan et argument ikke. Gyldighed og ugyldighed er derimod egenskaber ved et argument; et argument kan være gyldigt eller ugyldigt, det kan en påstand ikke. At der kun er denne indirekte sammenhæng betyder, at vi udmærket kan have et gyldigt argument med f. eks. falske præmisser og falsk konklusion, idet vi jo blot stiller det krav til et gyldigt argument, at hvis præmisserne var sande, så måtte også konklusionen være det. Vi kan også have f. eks. et ugyldigt argument med en sand konklusion, og denne mulighed bør vi være opmærksom på, hvis vi kritiserer et argument for at være ugyldigt. Ved en sådan kritik har vi da ikke vist, at konklusionen er falsk; alt hvad vi har vist er, at den ikke behøver at være sand, selv om præmisserne er sande. Vi kan jo nemlig udmærket have den situation, at to argumenter med forskellige præmisser har samme konklusion, og er det ene ugyldigt, så kan det godt tænkes, at det andet er både gyldigt og har sande præmisser, og dermed også en sand konklusion.

Vi kan ved nogle simple argumenter udforske de forskellige kombinationsmuligheder, der gives. I det følgende betyder 'S', 'F' og '?' at en påstand er henholdsvis 'sand', 'falsk' og 'tvivlsom' (ved 'tvivlsom' forstår vi, at vi ikke mener at vide, om den er falsk eller sand, selv om den naturligvis må være en af delene), og 'G' og 'U' betyder henholdsvis at argumentet er 'gyldigt' og 'ugyldigt'.

(1)	Mus er mindre end mænd	S	
	Mænd er mindre end elefanter	S	
			G
	Mus er mindre end elefanter	S	

Argumentet er gyldigt og består udelukkende af sande påstande; det er imidlertid ikke det, der gør det til et gyldigt argument. Havde vi ikke den mindste zoologiske viden ville vi alligevel være i stand til at afgøre, at (1) er et gyldigt argument. En person, der accepterede præmisserne ville gøre sig skyldig i en selvmodsigelse,

hvis han ville hævde, at 'Mus er større end eller lige så store som elefanter'. At det ikke er påstandenes sandhed, der er afgørende, kan vi se af følgende eksempel:

(2) Køge er større end København	F	
København er større end Paris	F	
Køge er større end Paris	F	G

Også (2) er et gyldigt argument, alligevel består det af lutter falske påstande. Når det er gyldigt, så er det fordi, hvis det virkelig forholdt sig som præmisserne siger, så måtte det også forholde sig som konklusionen siger. Endnu en kombination er

(3) Alle hunde er fugle	F	
Alle fugle er pattedyr	F	
Alle hunde er pattedyr	S	G

(3) er ligeledes et gyldigt argument, og det er således ikke udelukket, at vi ved at gå ud fra falske præmisser alligevel kan komme frem til en sand konklusion.

(4) Nogle danskere er vegetarianere	S	
Nogle kvinder er vegetarianere	S	
Nogle kvinder er danskere	S	U

I (4) har vi tre sande påstande, men alligevel er argumentet ugyldigt. Præmisserne garanterer ikke, at konklusionen er sand; ud fra de oplysninger, som præmisserne giver os, er det ikke umuligt, at ingen kvinder er danskere. Vi har imidlertid andre oplysninger, og derfor ved vi, at nogen kvinder er danskere, men denne viden er dette argument uvedkommende. En anden mulighed er

(5) Alle mennesker har forstand på kunst	F	
Nogle dyr har forstand på kunst	F	
Nogle dyr er mennesker	F	U

Argumentet er ugyldigt, men det er ikke fordi alle tre påstande er falske, men fordi konklusionen ikke følger af præmisserne. Antog vi, at præmisserne var sande, så behøvede konklusionen alligevel ikke at være det: at mennesker og nogle dyr eventuelt har en egenskab fælles, betyder ikke at disse dyr af den grund er mennesker.

(6) At bestige et bjerg er farligt	?	
Hvad der er farligt bør forbydes	?	
		G
At bestige et bjerg bør forbydes	?	

Vi har her et argument bestående af tre påstande, der hverken er åbenlyst sande eller åbenlyst falske, alligevel er argumentet gyldigt. Med andre ord: vi kan afgøre at et argument er gyldigt uden at vide noget om hvorvidt påstandene, der indgår i argumentet, er sande eller falske.

Der er således et ret vidt spillerum for gyldige og ugyldige argumenter, men der er dog en kombination, der aldrig kan foreligge, hvis argumentet skal være gyldigt:

(7) Nogle kommunister ryger ikke hash	S	
De Gaulle ryger ikke hash	S	
		U
De Gaulle er kommunist	F	

(7) må nødvendigvis være et ugyldigt argument; for hvis det var et gyldigt argument, så måtte det jo betyde, at også konklusionen måtte være sand. At et argument er gyldigt, betyder jo, at konklusionen *må* være sand, hvis præmisserne er sande, og er den det alligevel ikke, så må argumentet være ugyldigt. Vi kan altså aldrig have denne kombination: sande præmisser, falsk konklusion og gyldigt argument.

Resultatet af vore overvejelser kan vi opsummere i følgende skema:

(8) Hvis præmisserne er	og konklusionen er	så er argumentet
1. Alle sande	sand	gyldigt el. ugyldigt
2. Alle sande	falsk	ugyldigt
3. Mindst en falsk	sand	gyldigt el. ugyldigt
4. Mindst en falsk	falsk	gyldigt el. ugyldigt

Af skemaet fremgår det klart, at kun i situation (2) har vi et entydigt svar. Det betyder naturligvis ikke, at vi ellers er ude af stand til at afgøre, hvornår et argument er gyldigt eller ugyldigt; det betyder blot, at en sådan afgørelse kan ikke i disse andre situationer træffes ud fra vor viden om præmissers og konklusions sandhed eller falskhed. Her må vi i første omgang ty til det, vi har kaldt vores naturlige 'logiske intuition'.

Nu er det meget ofte sådan, at et argument bruges til at vise, at en eller anden påstand er sand, og for at et argument kan bruges på denne måde, så er det ikke tilstrækkeligt, at det er gyldigt. Ønsker jeg f. eks. at vise eller begrunde påstanden 'Alle hunde er pattedyr' så kan jeg ikke benytte mig af argument (3). Argumentet viser jo ikke, at 'Alle hunde er pattedyr', det viser blot, at denne påstand følger gyldigt af præmisserne. Vi må derfor yderligere kræve, at de præmisser vi benytter er sande; er argumentet nemlig gyldigt og præmisserne sande, så ved vi at konklusionen også er sand. Der findes ikke på dansk nogen gængs betegnelse for netop denne situation, og vi vil derfor introducere udtrykkene 'holdbarhed' og 'uholdbarhed'. Ved et *holdbart argument* vil vi forstå et gyldigt argument med sande præmisser, og ved et *uholdbart argument* vil vi forstå et argument, der ikke er holdbart. Heraf følger umiddelbart, at alle ugyldige argumenter

samtidig er uholdbare, og at ikke alle gyldige argumenter er holdbare. Betegnelsen 'bevis' bruges undertiden for et holdbart argument, og vi siger at en påstand er 'bevist' ved et sådant argument. Disse udtryk kan imidlertid være misvisende, idet de antyder, at enhver tvivl om konklusionen er udelukket, og det er den kun i ganske specielle tilfælde. Vi skal senere se (kapitel VI) at medmindre vi begrænser os til såkaldte 'tautologier', så løber vi altid en risiko for, at en påstand vi mener er sand i virkeligheden er falsk. Denne risiko kan være større eller mindre, og den kan elimineres så meget, at vi ikke kan mobilisere nogen tvivl; men selv da har vi ingen fuldstændig garanti for at en påstand er sand. Når vi vil begrunde en påstand gælder det derfor om at finde påstande, der er så lidt tvivlsomme som muligt. Benytter vi os af en præmis, der er særdeles tvivlsom, så må vi regne med, at konklusionen bliver lige så tvivlsom.

Man kunne nu spørge, hvilken interesse har vi af argumenter, der nok er gyldige, men ikke holdbare; altså gyldige argumenter, hvor mindst en præmis er falsk? Svaret er ikke så vanskeligt at finde: vi er tit i den situation, at vi ikke ved om et sæt påstande er sande eller falske, og alligevel kan vi være interesseret i, hvad der logisk følger af dem. En kemiker, der ikke har holdt sig ajour med udviklingen inden for sit fag, kan tænkes at fremkomme med den hypotese, at alle metaller er opløselige i salpetersyre. Han ved da endnu ikke om denne hypotese er sand eller falsk, men han har mulighed for at finde ud af det, ved at undersøge, hvad der følger af hypotesen, f. eks.

(9) Alle metaller er opløselige i salpetersyre	?	
Guld er et metal	S	
		G
Guld er opløselig i salpetersyre	?	

Konklusionen er indtil videre tvivlsom, men han kan nu give sig til at prøve at opløse guld i salpetersyre, og han vil da opdage, at

det ikke lader sig gøre; at konklusionen med andre ord er falsk. Da vi har et gyldigt argument med en falsk konklusion, så må mindst en af præmisserne være falske (se skemaets situation 4), og da det ikke er anden præmis, så må det være første. Ved hjælp af et gyldigt men uholdbart argument har han altså fundet ud af, at hans hypotese var falsk, og det er aldrig dårligt at få korrigeret sine antagelser.

Søger vi derimod at begrunde en påstand, så må vi stille det krav, at argumentet er holdbart; vi kan ikke begrunde en påstand ved stærkt tvivlsomme eller direkte falske præmisser selv om argumentet er aldrig så gyldigt; og ønsker vi at kritisere en påstand for at være falsk, så må også det argument vi da betjener os af være holdbart; stærkt tvivlsomme eller falske påstande kan ikke vise, at en anden påstand er falsk.

Skal vi derfor tage stilling til et argument kan vi normalt stille to krav: (a) argumentet skal være gyldigt og (b) argumentet skal være holdbart, d.v.s. præmisserne skal være sande; og er disse krav ikke opfyldt, så kan vi kritisere argumentet herfor. Det er umiddelbart klart, at logikken må koncentrere sig om det første krav og besvare spørgsmålet: Hvornår er et argument gyldigt? Har vi nemlig et argument, hvori påstanden 'Alle metaller er opløselige i salpetersyre' forekommer som præmis, så kan vi ikke alene ved logiske midler afgøre, at denne påstand er falsk; vi må også som vores kemiker foretage det eksperiment at opløse f. eks. guld i salpetersyre. Skal vi derfor afgøre, om et argument er holdbart eller ej, så må vi benytte os af den viden vi besidder på det pågældende område, eller skaffe os en viden vi mangler men som er nødvendig. Har jeg ikke den fjerneste indsigt i astronomi, så kan jeg heller ikke vide, at 'Planeterne bevæger sig i cirkelbaner omkring solen' er en falsk påstand. Vi vil derfor koncentrere os om det første punkt: er argumentet gyldigt? Helt holde os fra det andet punkt vil vi dog ikke; der findes tilfælde, hvor det er helt oplagt at et argument betjener sig af tvivlsomme eller falske præmisser og hvor man ikke behøver at have nogen speciel viden for at kunne se det. Er dette tilfældet, vil vi ikke undlade at gøre opmærksom derpå.

Øvelser

- 1) Udfyld den tomme kolonne i nedenstående skema

Hvis argumentet er	og præmisserne er	så er konklusionen
--------------------------	-------------------------	-----------------------

1. Gyldigt	Sande
2. Gyldigt	Falske
3. Ugyldigt	Sande
4. Ugyldigt	Falske

- 2) Hvilke af ovennævnte kombinationer giver (a) et holdbart argument og (b) et uholdbart argument?

- 3) A til B: »Du må indrømme, at mine præmisser er sande og at konklusionen er sand, og alligevel siger du, at mit argument er ugyldigt. Men er du da ikke interesseret i at finde frem til sandheden? Hvorfor så alt det vrøvl?«

Konstruer et passende svar fra B til A.

De følgende to indlæg viser en misforståelse af forholdet mellem sandhed/falskhed og gyldighed/ugyldighed. Forklar hvori misforståelsen består.

- 4) »De argumenter ved hjælp af hvilke konklusioner udledes kan være helt i orden. Er dette tilfældet, vil konklusionerne være, hvad logikerne kalder 'hypotetisk nødvendige'. D.v.s. givet at præmisserne er sande, så er konklusionen nødvendigvis sand. Hvis præmisserne er falske, er konklusionen nødvendigvis falsk.«

(Aldous Huxley: Proper Studies, 1928)

- 5) »Jeg havde faktisk håbet, at Information ville have reageret som i 1946 (d.v.s. trække sine hårde ord tilbage). At man åbent og ærligt havde vedgået, at den leder var en svipser.

Et vådeskud, der røg af på et tidspunkt, hvor redaktionen ikke rigtig var hjemme hos sig selv (det var lige før en weekend, ikke sandt?) Eller i det mindste: Vi har overset vigtige momenter i denne sag, og når præmisserne er så forkerte, må også konklusionen være det, »Derfor trækker vi nu vore hårde ord tilbage«.«

(H. H. Siegumfeldt: Læserbrev i Information 25.3.68)

3. Argumentkritik.

De argumenter vi i praksis kommer ud for, er væsentlig mere komplicerede, end dem, vi har bragt en prøve på i sidste del; derved bliver også bestemmelsen af deres gyldighed så meget desto vanskeligere. Vanskeligheden ligger paradoksalt nok i at finde frem til hvad, der egentlig argumenteres for, og ved hjælp af hvilke præmisser, der argumenteres. Har vi først opnået en sikker forståelse af hvad der siges i præmisser og konklusion, så er det som regel ikke så vanskeligt at afgøre om argumentet er gyldigt.

Utrolig mange argumenter er, hvad vi kalder *ufuldstændige* argumenter, d.v.s. et argument, hvor der mangler en eller flere præmisser for at argumentet kan blive gyldigt. Vender vi tilbage til vort allerførste eksempel på et argument, Sherlock-Holmes-eksemplet, så har vi der et ufuldstændigt argument. Den påstand, der skulle argumenteres for, var 'Denne hats ejer er intelligent', og de grunde Holmes anførte var 'Folk med store hjerner er intelligente' og 'Denne hat er stor', ja, ikke engang denne sidste præmis forelå egentlig helt klart, thi alt hvad Holmes foretog sig var jo blot at tage hatten på. Ser vi imidlertid bort fra denne komplikation, så ser Holmes' argument således ud:

- (1) Denne hat er stor
Folk med store hjerner er intelligente
-
- Denne hats ejer er intelligent

Som det står her, er argumentet ugyldigt; der er ikke nogen forbindelse mellem det de to præmisser udtaler sig om, en forbindelse, der er nødvendig, for at vi kan komme til konklusionen. Det kunne f. eks. tænkes, at ejeren havde arvet hatten fra et familiemedlem med stort hoved; eller at han nok havde et stort hoved men en lille hjerne; der er kort sagt ikke noget selvmodsigende i at hævde præmisserne og benægte konklusionen. Da vi første gang skrev argumentet op tilføjede vi imidlertid en række præmisser:

- (2) Denne hat er stor
Der er nogen, der ejer denne hat
Ejere af store hatte er folk med store hoveder
Folk med store hoveder har store hjerner
Folk med store hjerner er intelligente

Denne hats ejer er intelligent

Argumentet er nu gyldigt, og det skulle ikke volde besvær at se, at det er det; den forbindelse, der før manglede mellem præmisserne er nu bragt i stand. De præmisser vi har tilføjet, kan synes selvfølgelige og trivielle, og det var naturligvis også derfor, at Holmes mente uden skade at kunne udelade dem; ikke desto mindre er de nødvendige for at argumentet kan blive gyldigt.

I en mere eller mindre ophidset diskussion er det umuligt at give sine argumenter samme tydelige formulering som i eks. (2), og selv når vi har rigeligt med tid, benytter vi os altovervejende af ufuldstændige argumenter. For så vidt, som det er vores opgave at undersøge, hvilke argumenter, der er gyldige, så ville vores arbejde være let og hurtigt overstået, hvis vi erklærede alle ufuldstændige argumenter for ugyldige. Derfor gør vi det heller ikke; den primære opgave er jo ikke at klandre modstanderen, men at belære og selv blive belært, og denne chance ville vi lade gå fra os, hvis vi gik så radikalt til værks. Der gælder derfor den fornuftige regel for argumentkritik, at man overalt hvor det er muligt, tilføjer de præmisser, der er nødvendige for at argumentet kan blive gyldigt. Der kan være tilfælde, hvor præmisserne er så få, og af-

standen mellem dem så stor, at man ikke kan se, hvilke præmisser der bør tilføjes; i så fald taler vi om et *spring i argumentationen*. Har vi et sådant spring må vi enten nøjes med at konstatere det, eller, hvis vi har lejlighed dertil, kan vi spørge rette vedkommende, hvordan argumentet egentlig er tænkt.

Følger vi denne regel om at tilføje nødvendige præmisser, så siger det sig selv, at antallet af ugyldige argumenter reduceres stærkt. Det betyder dog ikke, at vi står helt uden muligheder for at kritisere argumenter; for det første bliver der tilfælde tilbage, hvor man ikke uden at gøre vold på teksten eller uden at præmisserne bliver selvmodsigende kan tilføje præmisser, og for det andet, vil det ofte vise sig, at nogle af de tilføjede præmisser er temmelig tvivlsomme, således at argumentet nok bliver gyldigt, men ikke holdbart. I Holmes' tilfælde har han endda selv fremsat den præmis, der nok er mest tvivlsom, nemlig at 'Folk med store hjerner er intelligente'. Ifølge vores nuværende viden (der naturligvis kan være forkert) er der ingen sådan direkte forbindelse mellem hjernestørrelse og intelligens, og skal vi træffe en afgørelse, må vi derfor sige, at Holmes' argument er gyldigt men uholdbart. Men læg mærke til, at vi kan bestemme gyldigheden uden at vide noget om præmissernes sandhed; derimod er en sådan (formodet) viden nødvendig for at bestemme holdbarheden.

Nogle flere eksempler kan vise nogle af de forskellige problemer, vi kan komme ud for, når vi søger at gøre et argument så tydeligt som muligt.

- (3) »Det ser ud som om alle konservative angreb på velfærdsstaten foretrækker at ramme ved siden af ... Ideen med at man skal ha det ondt for at yde, er opfundet af det rige borgerskab efter den franske revolution, og har sat sig sit skønneste monument i begrebet »den sultende kunstner på tagkammeret« ... Kritikken mod velfærdsstaten kan aldrig rettes mod hvad den har gjort, men mod hvad den har forsømt. Enhver kan se at det ikke skaber større initiativ at gamle koner ligger og dør på gaden i Syditalien uden at nogen vender sig efter dem. Hvis kritikken mod den materielle sikkerhed i Nordens demokratier var rigtig, måtte kulturen

og initiativet blomstre på Sicilien og i Spanien, men begge steder virker fattigdommen og usikkerheden lammende. *De* kan lære af os, men vi har ingenting at hente fra dem andet end afskrækkende eksempler.«

(Poul Henningsen: Den åndelige velfærdsstat, i Hug og Parade, 1960)

Vi finder her et argument, der lyder:

- (4) Hvis kritikken var rigtig, så måtte kulturen blomstre på Sicilien og i Spanien
Kulturen blomstrer ikke på Sicilien og i Spanien

Kritikken er ikke rigtig

Argumentet er gyldigt; spørgsmålet er imidlertid hvad argumentet egentlig har med sagen at gøre. Hensigten var jo at vise, at man ikke skal have det ondt for at kunne yde, altså at »de konservative angreb« var uberettigede. Men i distraktion, eller af andre uransagelige grunde, argumenterer PH imod noget helt andet, nemlig, at 'man må yde, for at have det ondt', og det kan ingen, hverken konservative eller andre, have hævdet i alvor. Det bliver tydeligere, hvis vi skriver første præmis op som det argument det jo egentlig er (det hævdes jo, at noget følger af noget andet):

- (5) Alle der har det ondt yder noget
Sicilianere og Spaniere har det ondt

Sicilianere og Spaniere yder noget

(5) er et gyldigt argument, og det er konklusionen i argumentet, som PH anser for falsk; derfor må en af præmisserne også være falsk, og her er det åbenlyst den første. Men at denne præmis er falsk, kan aldrig blive nogen kritik af de konservatives standpunkt, for de har ikke hævdet denne præmis, men i stedet 'Alle der yder noget har det ondt' og det er noget helt andet, selv om også det er falsk. (Sml. 'Alle studenter er unge' med 'Alle unge er studen-

ter'). PH's kritik er derfor også et eksempel på »at ramme ved siden af«. Her er altså yderligere et område vi skal være opmærksomme på: har argumentet ingen forbindelse med det sagen drejer sig om, så er det ligegyldigt om det ellers er gyldigt og holdbart; en kritik skal være *relevant*.

Der gives argumenter, der ikke kan reddes uden at gøre vold på teksten:

- (6) »Montanus: Morlille! Jeg vil gjøre jer til en Steen.
Nille: Ja snak, det er end meere konstigt.
Montanus: Nu skal I faae det at høre. En Steen kand ikke flyve.
Nille: Ney, det er vist nok, undtagen man kaster den.
Montanus: I kand ikke flyve.
Nille: Det er og sant.
Montanus: Ergo, er Morlille en Steen.«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)

Det er umuligt at redde dette argument så at det bliver gyldigt. Vi måtte da enten fjerne de præmisser, der står der, og det har vi naturligvis ikke lov til, eller vi måtte tilføje en præmis, der sagde det samme som konklusionen; men ønsker vi at begrunde en påstand, så kan det ikke nytte, at vi bruger den selvsamme påstand til at begrunde med; vi får da det vi kalder et 'cirkelbevis' (se kapitel VI).

Endnu et eksempel:

- (7) »VI KRÆVER ikke studieløn, men VI ØNSKER en udvidet adgang til studiefinansiering, der meget vel kan ske i form af optagelse af lån . . . Vi ønsker et selvstændigt studium, og vort arbejde sker for egen regning og risiko, vi finder det rimeligt, at staten i velfærdstider støtter vort arbejde, men vi ser ingen grund til, at vi skulle have alt foræret. Hvis man skulle tilbyde os det, må vi sige nej tak! Det er således en misforståelse eller en bevidst urigtig påstand, at studenterne kræver studieløn. VI KRÆVER INTET i den retning.«
(Niels Gesner: Læserbrev i Berlinske Tidende 2.6.68)

Argumentet kan gengives:

- (8) Hvis studenterne får studieløn, så får de alt foræret
Studenterne vil ikke have alt foræret

Studenterne vil ikke have studieløn

og det er ikke vanskeligt at se, at det er gyldigt. Derimod kan man jo nok have sin tvivl om samtlige påstande i argumentet: betyder det, at man får studieløn virkelig at man får alt foræret? Tilhængerne af studieløn ville nok mene, at det var løn for udført arbejde og ikke en foræring; også den anden præmis er noget tvivlsom; hvis legater virkelig er en foræring og ikke løn, så er der sikkert mange studenter, der ser stort på det og gerne tager imod dem alligevel; jo større foræring jo bedre. Argumentet er derfor næppe holdbart; og spørger vi, hvilke studenter der egentlig er tale om, kan vi så vide, at der virkelig er andre end hr. Gesner?

I nogle tilfælde kan der være tale om, at vi selv må tilføje konklusionen, som f. eks. her:

- (9) (Dronningen har besluttet, at Cheshire-katten skal halshugges, men opgaven viser sig ikke så ligetil:) »Da hun (d.v.s. Alice) vendte tilbage til Cheshire-katten opdagede hun til sin forbavselse, at der havde samlet sig et opløb omkring den: der foregik en diskussion mellem skarpretteren, kongen og dronningen, der alle talte i munden på hinanden, mens resten forholdt sig tavse, og så alvorlige ud. Straks da Alice var nået derhen, appellerede de alle tre til hende, og bad hende afgøre spørgsmålet, idet de gentog deres argumentation for hende; da de imidlertid alle talte på en gang var det ikke let for hende at få fat på hvad de sagde.

Skarpretterens argument var, at man ikke kunne hugge et hoved af, medmindre der var en krop man kunne hugge det af: han havde aldrig gjort sådan noget før, og han ville i hvert fald ikke begynde på det i den alder.

Kongens argument var, at alt hvad der havde et hoved kunne halshugges, og alt andet var nonsens. Dronningens argument var, at hvis der ikke blev gjort noget ved sagen øjeblikkeligt,

så ville hun lade alle halshugge.«
(Lewis Carroll: Alice in Wonderland, 1865)

Det første argument er skarpretterens og det lyder:

- (10) Hvis ikke der er en krop, så kan man ikke hugge hovedet af
Cheshire-katten har ingen krop

Cheshire-katten kan ikke halshugges

Konklusionen mangler i teksten, men det er tydeligt, at det må være den konklusion, vi har tilføjet, som har foresvævet skarpretteren. Også anden præmis har vi måttet tilføje, men vi kan tillade os at gøre det, fordi skarpretterens udtalelse ville blive pointeløs hvis ikke han akcepterede, at katten var uden krop. Kongens argument er ligeså ufuldstændigt, men også det kan let suppleres op:

- (11) Hvis der er et hoved, så kan man halshugges
Cheshire-katten har et hoved

Cheshire-katten kan halshugges

(11) er ligeledes et gyldigt argument. Når vi har to argumenter der begge er gyldige, men har konklusioner, der modsiger hinanden, så vil det sige, at mindst et af argumenterne må være uholdbart. I dette tilfælde er det ikke svært at se, at kongens argument er uholdbart, thi man må have både en krop og et hoved for at kunne halshugges. Har vi to eller flere gyldige argumenter, der fører til modstridende konklusioner, siger vi, at der er argumenter *pro et contra* (for og imod) en given påstand. Skarpretterens argument er et argument contra påstanden 'Cheshire-katten kan halshugges' og kongens argument er et argument pro den samme påstand. Foreligger der argumenter pro et contra, så er det sjældent så let som her at afgøre, hvilket argument, der er holdbart. Anvender hver af siderne præmisser, der er stærkt tvivlsomme, så kan det være umuligt at træffe en afgørelse, og en dis-

kussion kan derfor ende med det nedslående resultat, at begge parter forkynder 'Jeg tror nu alligevel, at det er mig, der har ret'. Drejer det sig om meget komplekse problemer, f. eks. Danmarks indtræden i Fællesmarkedet, så kan både de, der går ind for en sådan indtræden, og de der går imod, holde fast ved deres standpunkt uden at virke som åbenlyse tåber.

Endelig har vi dronningens argument, der må tænkes udfyldt af en af de tilstedeværende, der ikke ønsker at blive halshugget:

- (12) Hvis der ikke bliver gjort noget ved sagen, så vil alle blive halshugget
Jeg (f. eks. Alice) ønsker ikke at blive halshugget

Der må gøres noget ved sagen

Læg mærke til, at konklusionen er ikke 'Jeg (Alice) må gøre noget ved sagen'.

Et betydeligt vanskeligere eksempel er det følgende:

- (13) »Det har i nogen tid været læserbrevs-moderne at hæfte »venstreorienteret« på irriterende radio- og TV-medarbejdere, for dermed at få udtrykt noget nedsættende – omtrent som var der tale om en udelikat sygdom eller mental defekt. Måske er det rimeligt at analysere denne mode og fastslå, at radio- og TV-medarbejdere har den samme ret til personligt politisk engagement som alle andre borgere i dette land. For det er da vel rimeligt, at Grundloven gælder for alle borgere i landet? En logisk følge heraf er det, at Folketinget rummer to programfolk fra Danmarks Radio, begge kvindelige medlemmer iøvrigt, repræsenterende henholdsvis Det konservative Folkeparti og Venstre, Danmarks liberale Parti. Ingen har, så vidt jeg erindrer, bebrejdet dem dette politiske engagement, som i hvert fald ikke er synderligt rødt.«
(Hans Jørgen Jensen: Politiken 8.3.68)

Der argumenteres først for, at radio- og TV-medarbejdere har ret til et personligt politisk engagement; dette argument er så enkelt, at vi ikke vil analysere det nærmere. Det vanskelige ligger

i bemærkningen om de to programfolks medlemskab af Folketinget; det siges, at dette er »en logisk følge« af Grundlovens bestemmelser. Der kan gives tre forklaringer på denne mærkelige påstand: Enten anvendes udtrykket 'logisk følge' på en anden måde end i logikken, nemlig noget i retning af 'strider ikke imod'. Påstanden 'Der er to programfolk i Folketinget' strider ikke imod påstanden 'Alle borgere har ret til et politisk engagement'; men den følger sandelig heller ikke af den, hvis 'logisk følge' bruges i den betydning vi bruger det. (Sml. 'Solen skinner' strider ikke mod ' $5+7=12$ ' men følger heller ikke af den). Møder man de logiske fagudtryk i en tekst, må man altså være opmærksom på, at de kan blive brugt i en helt anden betydning end i logikken. Den anden mulighed er, at der tænkes på følgende argument:

- (14) De to programfolk har ret til at være politisk engageret
At være medlem af folketinget er at være politisk engageret
-

De to programfolk er medlemmer af folketinget

Argumentet er imidlertid ugyldigt, og vi kan ikke tilføje plausible præmisser, der kan gøre det gyldigt. At en person har ret til at være politisk engageret, betyder ikke, at han er politisk engageret; og selv om han er det, så betyder det ikke, at han er medlem af folketinget; helt så let er det ikke at komme ind. Den tredje mulighed er, at Hans Jørgen Jensen sidder inde med nogle præmisser, som vi ikke har den fornødne fantasi til at forestille os; altså at vi har et spring i argumentationen.

Analysere vi de to præmisser i (14) vil vi opdage, at der er en vigtig forskel imellem dem, en forskel som vi ikke hidtil har gjort noget ud af. Den første præmis udtrykker nemlig hvad vi kan kalde en 'regel' eller 'norm', mens den anden præmis bruges til at 'beskrive', 'karakterisere', 'konstatere' el. l. Siger jeg 'Huset er rødt', så har jeg givet en *beskrivelse* af huset; siger jeg derimod 'Huset er godt', så har jeg givet en *vurdering*; jeg har da sagt, at huset er som det bør være. Til vurderinger henregnes også gerne påstande, der udtrykker en norm, hvad enten der er tale om på-

bud, tilladelser eller forbud. Denne distinktion er vigtig, fordi der ikke er nogen logisk forbindelse mellem en beskrivelse og en vurdering. Man gør sig ikke skyldig i nogen selvmodsigelse ved at sige 'Hansen tæver sine unger dagen lang; han er et godt menneske' eller 'Hansen snyder i skat; ham bør du tage ved lære af'. De to vurderinger, der udtrykkes her, kan forekomme os besynderlige og ligefrem tyde på et abnormt sjæleliv, men det er ikke selvmodsigende at udtrykke sig på den måde. At der ikke er nogen logisk forbindelse mellem en beskrivelse og en vurdering betyder, at har vi et argument hvor konklusionen udtrykker en vurdering, så må der blandt præmisserne være mindst en påstand, der også udtrykker en vurdering. Lyder konklusionen således 'Vi bør elske hinanden' og begrundelsen hævdes at være 'Gud er til', så er det et ufuldstændigt argument; og det er ufuldstændigt, fordi vi har en vurdering som konklusion men ingen vurdering i præmisserne. Supplerer vi argumentet op kan vi få noget i retning af følgende:

- (15) Gud er til
Gud vil, at vi skal elske hinanden
Vi bør gøre, som Gud vil
-
- Vi bør elske hinanden

Argumentet er nu gyldigt, og vi kan ikke fjerne den sidste præmis, der udtrykker en vurdering, uden at argumentet bliver ugyldigt. Nu skulle man ikke tro, at der var nogen grund til at gøre et større nummer herudaf; vi har jo tidligere set eksempler på, at vi må tilføje præmisser. Når der alligevel er grund til at gøre særligt opmærksom på det her, så er det fordi vurderinger ofte virker mindre håndfaste end beskrivelser. Vi har som regel nogen idé om, hvordan vi kan finde ud af, om en beskrivelse er sand eller falsk; men hvis en person hævder et moralprincip og en anden hævder et andet, hvordan kan man da bære sig ad med at afgøre, hvem der har ret? Principielt må vi gøre det ved at argumentere for og imod; over for skattesnyderen kan vi f. eks. pege på de konsekvenser det vil få, hvis alle snød i skat, og det kan være til-

strækkeligt til at få ham til at holde op med det; men det kan også være utilstrækkeligt. Spørgsmålet er imidlertid, om situationen er så meget anderledes end når vi argumenterer om beskrivende påstande; også der er vi jo ofte i den situation, at der er tale om argumenter for og imod, og hvis en mand standhaftigt fastholder at 'Jorden er flad som en pandekage', så kan vi ikke ved argumentation overbevise ham. I praksis kan det jo lade sig gøre at argumentere om vurderinger, og endda at nå til enighed; men en forudsætning for, at en sådan argumentation skal opfylde logikkens krav om gyldighed, er det at de anvendte præmisser indeholder mindst en vurdering. Vi skal senere vende tilbage til distinktionen mellem beskrivelse og vurdering og analysere nogle af de kneb, der bringes i anvendelse for at få os til at acceptere en vurdering uden at vi tænker over det. (Se kapitel IV og V). Som vi har set, kan et argument være mangelfuldt i to henseender: det kan være ugyldigt og det kan være uholdbart. At tage stilling til argumenters holdbarhed kan kun være en sporadisk opgave, selv om vi mange gange kan udtale os herom, netop når alle præmisser er draget frem i lyset. At tage stilling til argumenters gyldighed siges gerne at være logikkens eneste opgave, og det er det for så vidt også, men inden man er nået så vidt, at man kan afgøre om et argument er gyldigt, så må man sikre sig, at man virkelig har forstået det. Det er denne forståelse der kan være vanskelig at opnå, og det er følgelig den vi vil vie det meste af vores opmærksomhed. I kapitlerne III–VI vil vi således koncentrere os om de mangler, der kan hæfte ved et arguments formulering og de midler, der ofte bringes i anvendelse, for at skjule et arguments egentlige karakter; i kapitel VII vil vi behandle en række fejlslutninger, hvor præmisserne ikke er relevante i forhold til konklusionen; og endelig vil vi i kapitel VIII vende tilbage til spørgsmålet om gyldighed og give en lidt præcisere karakteristik af nogle hyppigt forekommende argumentformer.

Øvelser

Tag stilling til gyldigheden af følgende argumenter, efter at eventuelle manglende præmisser er tilføjet:

- 1) »Frankrig har . . . tabt adskillige slag de sidste hundrede år. Men det har Danmark ikke, Danmark har overhovedet ikke tabt noget slag i over 104 år. Ergo er det danske militær det franske langt overlegent.«
(Leif Panduro: Politiken 18.8.68)

- 2) »Der er intetsteds, hvor deduktion (d.v.s. gyldig argumentation) er så nødvendig som i religionen«, sagde han (d.v.s. Sherlock Holmes) idet han lænede sig op mod skodderne. »Den kan bygges op på samme måde som en eksakt videnskab. Vores største sikkerhed for Forsynets godhed forekommer mig at være blomsterne. Alle andre ting, vores begær, vores evner, vores føde, er virkelig nødvendige for vores eksistens. Men denne rose er noget ekstra. Dens lugt og dens farve er en forskønnelse af livet, ikke en betingelse for det. Det er kun det Gode, der giver noget ekstra, og derfor siger jeg igen, vi har meget at håbe fra blomsterne.«
(A. Conan Doyle: The Memoirs of Sherlock Holmes, 1893)

- 3) »Jeronimus: Et andet Navn! Hvad hedder hand da?
Jesper: Hand kalder sig Montanus, hvilket skal være det samme som Rasmus paa Latin.
Jeronimus: Ej fy, det er hæsligt. Jeg har kiendt mange, der saaledes har forandret deres Christne Navne; men det har aldrig gaaet dem vel i Verden. Jeg kiendte een for nogle Aar, der var døbt Peer, og vilde siden fornye sin Myndt, da hand var bleven til noget, og lod sig kalde Peiter. Men den Peiter kom ham dyr nok at staae; thi hand brød sit Been og døde i stor Ælendighed. Vor Herre taaler ikke saadant, Hr. Foged!«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)

- 4) »Danmark lader sig ikke forsvare militært i en atomkrig. Landet er for lille, dets karakter gør det umuligt at »beskytte« det, og dets geografiske beliggenhed gør det, militært oprustet, til et førsterangsmål i en øst-vestlig atomkrig. Skal der endelig tales forsvar, henviser vi til den tyske besættelse – dér viste befolkningen, at den nok ved at finde midler til bekæmpelse af uønskede gæster! Men et militært forsvar af Danmark i vore dage er i bedste fald nytteløst, i værste fald

en magnet, der tiltrækker de værste ødelæggelsesvåben og garanterer vort lands totale tilintetgørelse; og pengene, der ofres på at opbygge det, er under alle omstændigheder smidt ud til ingen verdens nytte. Altså bør Danmark afruste.«
(Gert Petersen: Socialistisk Folkeparti, i De politiske partier, 1965)

- 5) »Der er flere vidneforklaringer endnu, med Deres Majestæts tilladelse,« sagde den hvide kanin og rejste sig i en fart. »Vi har lige netop fundet dette papir.«
»Hvad står der indeni?« spurgte Dronningen.
»Jeg har ikke åbnet det endnu,« sagde den hvide kanin, »men det lader til at være et brev, skrevet af fangen til – til en eller anden.«
»Ja, det må det vel være,« sagde Kongen, »medmindre det er skrevet til ingen – men det er jo ikke så almindeligt.«
»Hvem er det adresseret til?« spurgte en af nævningene.
»Det er slet ikke adresseret,« sagde den hvide kanin, »der står ikke skrevet noget *udenpå*.« Den foldede papiret ud, mens den talte, og tilføjede: »Det er iøvrigt ikke noget brev – det er vers.«
»Er de skrevet med fangens håndskrift?« spurgte en anden af nævningene.
»Nej, det er de ikke,« sagde den hvide kanin, »og det er det allermærkeligste.« (Alle nævningene så meget betænkelige ud).
»Han må have efterlignet en andens håndskrift,« sagde Kongen, (Alle nævningenes ansigter klarede op igen).
»Undskyld, Deres Majestæt,« sagde Hjerter Knægt, »jeg har ikke skrevet dem, og ingen kan bevise, at jeg har gjort det – for der står ikke noget navn under.«
»Hvis du ikke har sat dit navn under,« sagde Kongen, »så gør det kun sagen værre. Du *må* have skrevet dem i en ond hensigt – ellers havde du vel sat dit navn under som en hæderlig mand.«
Her klappede alle i hænderne; det var også de første fornuftige ord Kongen havde sagt den dag.
»Det *beviser*, at han er skyldig,« sagde Dronningen, »af med hans hoved!«
(Lewis Carroll: Alice in Wonderland, 1865)

- 6) »Hvis en mands skæbne er bestemt af den stjerne hvorunder han er født, så ville alle mennesker født under samme stjerne have den samme skæbne. Men herrer og slaver, og konger og tiggere er født under den samme stjerne på samme tidspunkt.«
(Plinius d. æ.: *Historia Naturalis*, ca. 70)
- 7) Udtrykker sætningen 'Alle mennesker er lige' en vurdering eller beskrivelse? Har Deres svar nogen betydning for, om følgende kritik er relevant:
»At alle mennesker er lige, er en påstand, som intet fornuftigt menneske, normalt da, har givet sin tilslutning til ... Mennesker er ikke lige med hensyn til at løfte tunge ting eller til at tænke ... Lighedstanken er derfor en fordom eller et metafysisk dogme ... udarbejdet i strid med de faktiske forhold for at retfærdiggøre interesser og ønsker hos visse individer, klasser eller nationer.«
(Aldous Huxley: *The Idea of Equality*, i *Proper Studies*, 1928)

KAPITEL III

1. Flertydighed.

Et ord eller udtryk siges at være *flertydigt*, når det kan anvendes i to eller flere forskellige betydninger. Praktisk talt alle ord er flertydige. Når vi alligevel kan tale sammen uden at større misforståelser opstår, så skyldes det, at situationen og den sproglige sammenhæng hvori ordet forekommer udelukker de fleste tolkningsmuligheder.

At den ikke-sproglige situation spiller en rolle for forståelsen kan vi illustrere ved at se på det ikke-verbale tegn, 'en klokkes ringen'. Det at en klokke ringer kan betyde bl. a. følgende: 'timen begynder', 'timen er forbi', 'frokostpause', 'et tog nærmer sig', 'det er tid at gå i kirke', 'nogen ved døren' og 'tjener, kom her'. Undrer vi os over, hvordan et og samme tegn kan betyde så mange forskellige ting, så er svaret let at give. I hvert enkelt tilfælde forekommer tegnet i en forholdsvis velafgrænset og letgenkendelig situation. Holder man i en bil foran en jernbaneoverskæring og hører en klokke ringe, så venter man ikke, at en tjener skal komme springende; betydningen 'et tog nærmer sig' vil være den eneste mulige i denne situation, og skulle en af de øvrige betydninger melde sig, vil man hurtigt blive klar over, at man har taget fejl.

Analysere vi en tekst kan vi ikke tage hensyn til den ikke-sproglige situation; vi må her nøjes med den hjælp, som teksten som helhed kan give os. Ordet 'pille' anvendes i tre forskellige betydninger i påstandene: 'At pille sig i næsen er ikke pænt', 'Lægen havde ordineret ham en pille hver morgen' og 'Broen hviler kun på en pille'.

De andre ord i sætningerne bevirker, at ordet 'pille' ikke kan misforstås.

Anvendes et ord om noget forholdsvis konkret, om noget man kan tage og føle på, eller om simple forestillinger og ideer, så er risikoen for misforståelser minimal. Men desto mere abstrakte emner der behandles, desto større bliver muligheden for, at man taler om hvert sit; og hvad der er endnu værre: man bliver slet ikke klar over, at man taler forbi hinanden og at ingen virkelig forståelse er opnået. Mange spildte kræfter er medgået til at diskutere 'demokrati', 'frihed', 'sjæl', 'fri vilje', etc.; spildte, fordi ingen af diskussionsdeltagerne har gjort sig umage for at præcisere, i hvilken betydning de bruger disse ord. Resultatet bliver gerne, at man ender med at opfatte modstanderen som mental defekt eller som en stivnakke, der nok kan indse, at han har uret, men blot ikke vil indrømme det.

Det er umuligt at gennemgå alle former for flertydighed her, men nogle eksempler kan tjene til at vise, hvilke muligheder man kan komme ud for. Nogle ord er *systematisk flertydige*, fordi de henviser til noget forskelligt næsten hver gang de bruges. Ordet 'jeg' betyder Hans Jensen, hvis det anvendes af Hans Jensen, og Hanne Larsen, hvis det anvendes af Hanne Larsen. Andre eksempler på systematisk flertydige ord er 'du', 'han', 'her', 'nu', 'i dag' og 'i morgen'. I den følgende tekst udnyttes denne flertydighed flittigt:

- (1) »De burde virkelig se at få Dem en kammerpige!«
»Jeg tror gerne jeg vil have dig,« sagde Dronningen. »To pence om ugen, og syltetøj hver anden dag.«
Alice kunne ikke lade være med at le, da hun sagde: »Jeg ønsker ikke at tjene hos Dem, og desuden bryder jeg mig ikke om syltetøj.«
»Det er ellers en vældig god syltetøj,« sagde Dronningen.
»Jeg tror nu alligevel ikke, at jeg vil have noget, i hvert fald ikke i dag.«
»Du kunne heller ikke have fået noget, *hvis* du havde villet,« sagde Dronningen. »Reglen er syltetøj i morgen og syltetøj i går – men aldrig syltetøj i dag.«

»Nogle gange *må* det da blive 'syltetøj i dag',« indvendte Alice.

»Umuligt,« sagde Dronningen, »det er syltetøj hver *anden* dag: og i dag er jo ikke nogen anden dag, vel!«

»Jeg forstår Dem ikke,« sagde Alice, »det lyder frygtelig indviklet!«

(Lewis Carroll: *Through the Looking-Glass*, 1871)

Alice's forvirring skyldes, at Dronningen ikke anvender udtrykkene 'i dag', 'i går' og 'i morgen' til at henvise til en bestemt dato (f. eks. 1.1.1871), men til en hvilken som helst dag, hvor nogen beder om syltetøj. På den måde kan ingen få syltetøj, da der jo ikke bliver nogen dag, hvor det uddeles. Også 'hver anden dag' anvendes flertydigt.

Ofte er det sådan, at et ord anvendes temmelig upræcist i daglig tale, mens det har en klar og entydig anvendelse inden for en eller flere videnskaber. Der vil da meget let kunne opstå en sammenblanding af de forskellige anvendelser. Ordet 'kraft' er et eksempel herpå: det har en velafgrænset betydning i fysikken, men anvendes mere vagt i udtryk som 'psykiske kræfter', 'økonomiske kræfter' og 'sociale kræfter'. Er man ikke opmærksom på forskellene, risikerer man at tillægge de andre former for kræfter egenskaber, som kun tilkommer fysiske kræfter.

Særlig farlige former for flertydighed har vi, når et udtryk anvendes i to delvis forskellige betydninger. At Hans er intelligent kan betyde, at han klarer sig godt i skolen, er dygtig til at løse de stillede opgaver, har en god fantasi og kombinationsevne m. m., men det kan også betyde, at han har opnået et vist højt pointtal ved en af de mange forskellige intelligensprøver, der er udformet. Selv om psykologen bestræber sig på at ramme vores almindelige intelligensbegreb, når han udarbejder en prøve, så kan det alligevel meget vel ske, at en person kan være intelligent i den ene betydning, men ikke i den anden.

'Investerings' bruges dels om en persons køb af aktier og obligationer, og dels om en virksomheds udvidelse af lagre og fabrikker. De to betydninger er delvis de samme, men det er værd at mærke sig, at en højere rente vil have tendens til at øge investe-

ringen i den første betydning, men mindske den i den anden betydning. Endnu et eksempel har vi i betegnelserne 'klasse' og 'klassekamp'. Marx inddelte samfundet i klasser alt efter deres forhold til produktionsmidlerne, men når vi i dag taler om f. eks. 'arbejderklassen', 'middelklassen' eller 'de intellektuelles klasse', så er denne betydning forladt. Det er ofte sådan, at vi bevarer en betegnelse, men efterhånden lader den betyde noget nyt.

Et stærkt flertydigt ord, der samtidig giver anledning til de betydningsfulde misforståelser, er 'udvikling'. Adskillige betydninger må her holdes ude fra hinanden:

- (2) $Udvikling_1$ = fremskridt, f. eks. i viden, moral eller teknik
- $Udvikling_2$ = et individs udvikling fra foster til voksen tilstand (den s. k. ontogenese)
- $Udvikling_3$ = de biologiske arters udvikling (den s. k. fylogeneese)
- $Udvikling_4$ = et fænomens ændring igennem tiden (f. eks. et samfunds udv., bilens udv.)
- $Udvikling_5$ = et fænomens ændring i en bestemt retning (f. eks. et samfunds industrialisering)

Sammenblander man disse forskellige betydninger får man de populære teorier om den biologisk stærkeste ret til at handle med andre efter forgodtbefindende.

Selv det lille ord 'er' viser sig ved nærmere analyse at være flertydigt:

- (3) a. To plus tre er fem.
- b. London er større end København.
- c. Huset er hvidkalket.
- d. At grave have er at arbejde.
- e. Rolf Krake er en sagnfigur.
- f. Han er taget på ferie.
- g. Gud er til.

I (a) har vi betydningen 'lig med'; i (b) har 'er' ingen selvstændig betydning, men er en del af udtrykket 'er større end'; i (c) at huset har den egenskab at være hvidkalket; i (d) at det at grave

have medfører eller implicerer at arbejde; i (e) at Rolf Krake hører til klassen af sagnfigurer; i (f) optræder det som hjælpeverbum, og i (g) har det betydningen 'eksisterer'.

Et argument, hvori et udtryk fungerer flertydigt, er ugyldigt. Et klassisk eksempel er:

- (4) Alle ræve har fire ben
Cajus er en ræv

Cajus har fire ben

Argumentet er ugyldigt, fordi ordet 'ræv' i første præmis betegner et dyr, mens det i anden præmis betegner en snu og listig person. Flertydigheden gør, at præmisserne er uden forbindelse med hinanden; at ræve har fire ben er ganske uden interesse, hvis vi vil vide, hvor mange ben Cajus har. Eksemplet er så gennemskueligt, at det næppe ville kunne narre nogen, men der findes argumenter, hvor betydningsskiftet er mindre tydeligt, f. eks.:

- (5) »Montanus: Hør, Farlille, vil I troe det, at den, som drikker vel, er lyksalig?
Jeppe: Jeg troer snarere, at hand er u-lyksalig; thi man kand drikke baade Forstand og Penge bort.
Montanus: Jeg vil bevise, at hand er lyksalig. Qvicunque bene bibit, bene dormit. Ney, det er sant, I forstaar ikke Latin; jeg maa sige det paa Dansk: Hvo, som drikker vel, sover gierne vel; er det ikke sant?
Jeppe: Det er sant nok; naar jeg har en halv Ruus, sover jeg som en Hest.
Montanus: Hvo, som sover vel, synder ikke; er det ogsaa ikke sant?
Jeppe: Ja, det er sant nok; saa længe man sover, synder man ikke.
Montanus: Den, som synder ikke, er lyksalig.
Jeppe: Det er og sant.
Montanus: Ergo, den, som drikker vel, er lyksalig.«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)

En tysk student ved navn Meizon opnåede i 1703 et stipendium ved at benytte samme argument som Montanus. Man må have haft for mange penge at dele ud af, for argumentet er ugyldigt. 'Den, der ikke synder' bruges først i betydningen 'den, der ikke i dette øjeblik synder' og dernæst i betydningen 'den, der ikke har syndet'. (Sml. 'Han underviser', der kan betyde 'Han er i færd med at undervise' eller 'Hans arbejde er at undervise'). Siger jeg 'Fru Hansen og fru Jensen havde samme hat på', så betyder det, at der er to hatte, der ligner hinanden meget. Siger jeg derimod 'Fru Hansen og fru Jensen gik under samme paraply' er der kun tale om en paraply, som de begge gik under. Vi taler om *kvalitativ identitet* henholdsvis *numerisk identitet*. Denne tvetydighed ved ordet 'samme' blev udnyttet af den engelske filosof George Berkeley i et forsøg på at sætte en stopper for al »ateisme og irreligiøsitet«. Argumentet kan lidt frit gengives således:

- (6) Jeg tænkte på en ting i går; jeg holdt op med at tænke på den; jeg tænker på den igen i dag; i går havde jeg derfor en idé om genstanden i min bevidsthed; jeg har også en idé om den i dag. Denne idé er ikke en anden men den samme idé. Og dog er der forløbet et tidsrum, hvor jeg ikke har haft ideen. Hvor var ideen i dette tidsrum? Den må have været et sted; den ophørte ikke med at eksistere; thi ellers ville den idé jeg havde i går ikke have været den samme som den jeg har i dag: lige så lidt som den mand jeg ser i levende live i dag kan være den samme, som jeg så i går, hvis manden er død i mellemtiden. Da en idé ikke kan eksistere andre steder end i en bevidsthed, følger heraf, at der må eksistere en 'universel bevidsthed', i hvilken alle ideer har deres vedvarende eksistens i de tidsrum, hvor de ikke findes i vore egne bevidstheder.

Den 'universelle bevidsthed', hvori ideerne har deres tilholdssted, sætter Berkeley så lig med Gud. At vi både i går og i dag kan tænke på det samme eller have den samme idé, betyder ikke, at det er en individuel tanke, der går og kommer, men at gårsdagens tanke ligner den vi har i dag på en prik. (Sml. 'To sjæle, en tanke').

Kritiserer vi et argument, er det ikke tilstrækkeligt blot at sige

'Det er flertydigt'. En sådan kritik er lidet konstruktiv; vi lærer ikke noget af den, hvis ikke den følges op af en påvisning af, hvori flertydigheden består, og hvorfor den er skæbnesvanger for argumentets gyldighed.

Øvelser

- 1) Angiv de forskellige betydninger hvori ordet 'historie' anvendes:
 - a. Sømanden fortalte en god historie.
 - b. Peter fik 7 i historie.
 - c. Saxo skrev sin historie på latin.
 - d. Der blev skrevet historie da Tronfølgeren fik en arving.
- 2) Afgør om 'lov' anvendes forskelligt i følgende udtryk:
 - a. Jungleloven
 - b. Moralloven
 - c. Lov og orden
 - d. Grundloven
 - e. Loven for lysets brydning
 - f. Bryd ikke loven, lav den om!
- 3) Hvis der på et skilt står »Ingen adgang for personer i bade-drugt« udelukker det da personer i adamskostume?
 - a. Hvis skiltet står foran Vor Frue Kirke?
 - b. Hvis det står foran en nudistlejr?
- 4) »Vestmagternes holdning over for det sovjetiske forslag vidner ikke om nogen stræben efter en retfærdig afgørelse af det tyske spørgsmål . . . Hyklerisk sætter de spørgsmålet om de såkaldte fællestyske valg i forgrunden, skønt det er uforståeligt, hvordan man kan tale om fællestyske valg, når vi har et Tyskland splittet i to dele, og hvordan man overhovedet kan tale om valg, når Tyskland ikke har nogen fællestysk regering.«
(Fra World Communist Movement, vol. III, 1964)

Kan De hjælpe med problemet?

- 5) »Dansemesteren: Når en mand har begået en bommert, hvad enten det er i familielivet, i politik eller i militære sager, siger vi så ikke altid »den-og-den har begået et fejltrin i den-og-den sag«?

Jourdain: Jo, det siger vi.

Dansemesteren: Og at begå et fejltrin, kan det skyldes andet end manglende indsigt i, hvordan man skal danse?

Jourdain: Det er sandt nok.»

(J.-B. Moliere: Le bourgeois gentilhomme, 1670)

Forklar hvori flertydigheden består!

- 6) »Jeg står helt og fuldt ved det udtryk (nml. »skandalejournalist«). Hvis en journalist fortrinsvis beskæftiger sig med teateranmeldelser, er han en teaterjournalist, og hvis han mest beskæftiger sig med skandaler, er han en skandalejournalist.« (Erhard Jacobsen: c. e. Politiken 7.8.68)

Hvorfor holder parallellen ikke?

- 7) De følgende argumenter er alle ugyldige, forklar hvorfor:

- a. En af parterne har ret
A er en af parterne

A har ret

- b. Perikles styres af sin hustru
Athen styres af Perikles

Athen styres af Perikles' hustru

- c. Jeg elsker dig
Derfor er jeg en elsker
Hele verden elsker en elsker
Du er hele verden for mig

Du elsker mig

d. »Montanus: Hvad jeg har oppebaaret, bør jeg efter Evne erstatte. Jeg har i min Barndom oppebaaret hugg af mine Forældre, ergo bør jeg give dem hugg igien.«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)

- 8) »Nuvel, fortsatte jeg, hvis to ting, den ene stor, den anden lille, kaldes ved samme navn, så vil de være hinanden lig med hensyn til det som navnet angiver. Følgelig vil der, når det drejer sig om retfærdighed, ikke være nogen forskel mellem en retfærdig mand og en retfærdig stat.«
(Platon: Staten, ca. 380 f. Kr.)

Er De enig heri?

- 9) »Det følgende er et af Platons favoritargumenter. Ingen ønsker at gøre det onde, hvis han ved at det er ondt. At begå noget forkert er ondt. Der er derfor ingen, der ønsker at begå noget forkert, hvis han er klar over, hvad han ønsker, men kun som følge af uvidenhed. I denne syllogisme (d.v.s. argument) er det tvetydige ord mellembegrebet 'ondt', hvis dobbelte betydning er så indlysende, at der ikke behøves en nærmere forklaring.«
(John Stuart Mill: A System of Logic, 1843)

Kan De alligevel give en forklaring?

2. Del og helhed

Endnu en form for flertydighed fortjener at omtales, da den ofte udnyttes med held til propagandistiske formål. Argumenterer vi fra påstanden 'Danmark har en høj levestandard' til påstanden 'Enhver dansker har en høj levestandard', har vi begået den fejlslutning, der kaldes at slutte fra *helhed til del*. Hvad der er sandt om en helhed (gruppe eller klasse) behøver ikke at være sandt om enhver del eller ethvert medlem af denne helhed.

En slutning fra helhed til del må ikke forveksles med den gyldige slutning fra alle medlemmer af en klasse til nogle medlem-

mer af denne klasse. Har vi påstanden 'Alle danskere har en høj levestandard' så kan vi gyldigt slutte til at enhver dansker har en høj levestandard, altså også De og jeg. Argumentet

- (1) Grækere er talrige
Onassis er græker

Onassis er talrig

er et ugyldigt argument, idet vi i første præmis udtaler os om, hvad der gælder for grækere taget til sammen; betragtet som en helhed er de talrige, men det giver i dette tilfælde slet ingen mening at anvende udtrykket 'talrig' om et enkelt medlem af denne helhed. Men argumentet

- (2) Grækere er mørkhårede
Onassis er græker

Onassis er mørkhåret

er et gyldigt argument, fordi vi i første præmis udtaler os om hvad der gælder for hver eneste græker.

I moralske og politiske sammenhænge udnyttes denne mulighed for fejlslutninger ofte, og er man ikke opmærksom herpå, kan man let komme til at virke for en 'højere sag' end sin egen og sine medmenneskers. At 'Nationens ære er blevet krænket' betyder normalt ikke, at der er blevet tilføjet Dem overlast. Marx og Engels gør bl. a. opmærksom på, at det er proletariatets sande interesse at arbejde for en revolution, der måske først vil finde sted efter at de, der har arbejdet for den, forlængst er døde. De, der høster revolutionens frugter er ikke de samme, som lider under dens virkeliggørelse; proletariatet har som klasse betragtet en anden og 'højere' interesse end de enkelte proletarer. Det er endda tvivlsomt, om det overhovedet giver mening at skelne mellem 'sande interesser' og 'faktiske interesser', når talen er om en klasse. Viser en ung mand tegn på drikfældighed, kan vi sige til ham: 'Du vil få mere ud af tilværelsen, hvis du holder op med at drikke'.

Situationen er almindelig, og vi mener derfor at kunne skelne mellem hans sande og hans faktiske interesser, men en klasse bevarer jo ikke sin identitet på samme måde som et individ. Når en klasse som proletariatet eksisterer igennem flere generationer, vil der til stadighed være medlemmer, der falder fra og nye, der kommer til. Hver generation af medlemmer vil derfor i lige høj grad kunne kræve netop sine interesser tilfredsstillet, hvorfor en skillelinie mellem sande og faktiske interesser bliver vilkårlig.

Argumenterer vi som Poul Møller her:

- (3) »De sidste 14 måneder har været et mareridt for erhvervs-
livet og derfor for hele befolkningen. Det har været en
uværdig periode, der endte i den rene farce. Derfor må det
socialistiske flertal brydes. Hellere få en ende på forskræk-
kelsen end at få forskrækkelsen uden ende.«
(Fra en valgudsendelse i TV; c. e. Politiken 22.1.68)

har vi begået den fejlslutning det er, at slutte fra *del til helhed*.
Hvad der er sandt om et medlem eller en del af en helhed be-
høver ikke at være sandt om helheden. Vi kan ikke gyldigt argu-
mentere fra 'Landbruget vil have gavn af at komme i Fælles-
markedet' til at 'Danmark vil have gavn af at komme i Fælles-
markedet'.

Et meget berømt eksempel på en sådan fejlslutning skyldes den
engelske filosof Stuart Mill:

- (4) »Der kan ikke gives anden grund for, at den almene lykke er
attråværdig, end at enhver person ønsker sin egen lykke, i
den udstrækning han mener den er opnåelig . . . Enhver per-
sons lykke er et gode for denne person, og den almene lykke
er, derfor, et gode for samlingen af alle personer.«
(John Stuart Mill: Utilitarianism, 1863)

At alle personer søger deres egen lykke medfører ikke, at en-
hver person søger alles lykke; ja vi kunne endda udmærket fore-
stille os et samfund, hvor ikke en eneste søgte den almene lykke,

og argumentet kan derfor ikke vise, at den almene lykke er attråværdig. Det skal dog retfærdigvis tilføjes, at de lærde er uenige om, hvad det egentlig er Mill hævder i denne passage.

Man kan opfatte disse to fejlslutninger som beroende på en særlig form for flertydighed. I påstanden 'Rolls-Royce er dyre' udtaler vi os *distributivt*: vi siger noget om hver eneste Rolls-Royce; men i påstanden 'Rolls-Royce er sjældne' udtaler vi os *kollektivt*: vi siger noget om klassen af Rolls-Royce.

I visse tilfælde er de to argumenttyper imidlertid korrekte nok:

- (5) a. Alle dele i maskinen er lavet af jern

Hele maskinen er lavet af jern

- b. Hele maskinen er lavet af jern

Alle dele i maskinen er lavet af jern

Begge argumenter er her gyldige, men det gælder altså ikke for alle argumenter af denne art.

Øvelser

- 1) Giv to forskellige men forenelige svar på spørgsmålet:
Hvem æder mest, sorte eller hvide får?

Undersøg gyldigheden af følgende argumenter:

- 2) »Spillefuglen: At vinde i lotteriet er ikke nogen sjælden begivenhed; hvad der ikke er nogen sjælden begivenhed, kan man roligt regne med; man kan derfor roligt regne med at vinde i lotteriet.«
(Ærkebiskop Whately: Elements of Logic, 1843).
- 3) »Enhver stat er en art samfund, og ethvert samfund er oprettet med henblik på et gode; for menneskeheden handler altid for at opnå det, de finder godt. Men, hvis alle samfund stræber efter et gode, så må staten eller det politiske sam-

fund, der er det højeste af alle og omfatter de øvrige, stræbe efter et gode i højere grad end de andre og efter det højeste gode.«

(Aristoteles: Politik, ca. 335 f. Kr.)

- 4) »Reaktionens angreb på jeres parti og grundlaget for det sociale system i den tjekkoslovakiske socialistiske republik truer med støtte af imperialismen – efter vores inderste overbevisning – jeres land, således at det føres bort fra socialismens vej. Følgelig bringes også det samlede socialistiske systems interesser i fare.«

(Note fra Warszawapagt-landene til Tjekkoslovakiet, c. e. Politiken 18.7.68)

- 5) »Marx og Engels virkede i den førrevolutionære periode (vi tænker her på proletariatets revolution), da den udviklede imperialismen endnu ikke eksisterede, i den periode, hvor proletariatet forberedte sig til revolution, i den periode, hvor proletariatets revolution endnu ikke var en direkte, praktisk nødvendighed. Lenin, Marx' og Engels' discipel, virkede derimod i den udviklede imperialismes periode, i perioden, hvor proletariatets revolution udfoldede sig, i den periode, hvor den allerede havde triumferet i et land, havde knust det borgerlige demokrati og havde indvarslet proletariatets demokrati, Sovjeternes æra. Det er derfor Leninismen er en videre udvikling af Marxismen.«

(Josef Stalin: What is Leninism?, 1928)

3. Vagthed

Et ord eller udtryk, der har den egenskab, at der findes tilfælde, hvor det er vanskeligt eller umuligt at afgøre, om det kan anvendes eller ej, siges at være *vagt*. 'Midaldrende' er et vagt ord. Der findes tilfælde, hvor det er ganske klart, at det ikke kan anvendes: er man 5 år eller 80 år, er man ikke midaldrende; og der findes tilfælde, hvor det er klart, at det kan anvendes: er man 50 år er man midaldrende. Men hvad med en person på f. eks. 35, 40 eller 60 år? Er en sådan person midaldrende eller ej? Når vi kan være i tvivl, er det ikke så meget fordi vores viden er util-

strækkelig. Vi kan være i tvivl om, hvorvidt udtrykket 'beboet planet' kan anvendes med rette om Jupiter; men i dette tilfælde ved vi hvilke iagttagelser og undersøgelser, der ville være nødvendige for at afgøre spørgsmålet. Men når vi spørger om en mand på 40 år er midaldrende, ville det næppe hjælpe os noget at give os til at måle stofskifte og blodtryk hos 40-årige. I tilfældet med Jupiter er der et bestemt svar, vi er blot ikke i stand til at sige, at vi har fundet det endnu; men i tilfældet med den 40-årige, har vi ingen bestemt idé om, hvordan vi skal bære os ad med at løse problemet; der er simpelthen ikke noget bestemt svar at give.

Vi plejer at sige, at der mellem udtrykkene 'ung', 'midaldrende' og 'gammel' foreligger en *gradsforskel*. Vi kan gradvist bevæge os fra ung til midaldrende, og det er umuligt præcist at angive en alder, hvor en person ophører med at være ung og bliver midaldrende i stedet, og det samme gælder for forholdet mellem midaldrende og gamle personer. Andre eksempler på gradsforskelle giver farvebetegnelserne; man kan ikke præcis angive hvornår en farve ophører med at være grøn og bliver blå (Sml. 'Er turkis en grøn eller blå farve?'). Hvor der ikke er en sådan afgrænsningstvivl siger vi, at der foreligger en *artsforskel*. Mellem 'hest' og 'løve' foreligger en artsforskel; der findes ingen dyr, der både kan karakteriseres som værende en løve og en hest.

En lidt anden form for vaghed kan gøre sig gældende ved mere sammensatte fænomener. Skal vi afgøre, om udtrykket 'religion' kan anvendes på et fænomen, vil vi ofte kunne komme i tvivl. Et forsøg på at angive de træk, der er karakteristiske for religion, kunne f. eks. se således ud:

- (1) a. En tro på overnaturlige væsener.
- b. En skelnen mellem hellige og profane genstande
- c. Rituelle handlinger centreret om hellige genstande
- d. En moral sanktioneret af de overnaturlige væsener
- e. Visse, nærmere bestemte, følelser og oplevelser
- f. Bønner og anden kommunikation med de overnaturlige væsener
- g. En verdens- og livsanskuelse
- h. En social organisation (kirkesamfund)

Er alle disse træk til stede, ville de fleste vel sige, at vi havde et tydeligt eksempel på religion, som f. eks. i den romerske katolicisme og den ortodokse jødedom. Men hyppigt er kun nogle af trækkene til stede; ritualer og hellige genstande er forsvundet hos kvækerne og hos flere grupper, der kun dyrker den 'religiøse' oplevelse. I humanismen og i visse buddhistiske religioner mangler de overnaturlige væsener; kommunismen lægger hovedvægten på den materialistiske verdensopfattelse og de rituelle og kultiske aspekter. Det er umuligt præcist at angive, hvornår noget er religion og hvornår det ikke er det; nøjagtig hvor mange af ovennævnte træk skal være til stede og i hvilken grad?

Når så mange ord er vage, skyldes det gerne, at der ikke er noget behov for at præcisere dem. Om vi kalder en 40-årig ung eller midaldrende er ganske ligegyldigt, og er vi i tvivl om kommunismen er en religion eller ej, så kan vi simpelthen lade være at bruge udtrykket og begrænse os til at tale om, hvad der kendetegner kommunismen. Der kan imidlertid opstå situationer, hvor det ikke længere er ligegyldigt om vi kan anvende et bestemt udtryk. Indføres der en lov, der påbyder, at kun demokratiske lande må modtage u-landshjælp, så kan meget afhænge af, om et land kaldes 'demokratisk' eller 'udemokratisk'. Det bliver da i sidste instans domstolene, der må drage en grænse, hvor der hidtil ikke har været nogen.

Drager man en grænse, er det vigtigt at være opmærksom på, at grænsen kun gælder vores beskrivelse og ikke det, der beskrives. Man kan f. eks. inddele personer i forskellige grupper efter deres intelligenskvotient. En almindelig inddeling er:

(2) 140 og derover	Meget intelligent
120-139	Intelligent
110-119	Over normal
90-109	Normal
80- 89	Under normal
70- 79	Noget småtbegavet
0- 69	Småtbegavet

En sådan inddeling kan være misvisende af mange grunde,

men en af dem er, at forskellen i intelligens mellem to personer, der er placeret i samme gruppe, udmærket kan være større end den, der foreligger mellem to personer fra to forskellige grupper. Har A intelligenskvotienten 91, B 89 og C 80, så vil B og C begge være 'under normal' og A vil være 'normal', men ikke desto mindre er forskellen mellem B og C større end forskellen mellem B og A. At drage en grænse mellem vage udtryk indeholder altid et moment af vilkårlighed; der findes ingen tvingende grunde for at drage den netop der, hvor man gør det, og en inddeling, der er praktisk i en sammenhæng, kan udmærket vise sig at være vildledende i en anden. Eksemplet kan vise, at en artsforskel ikke behøver at være mere afgørende eller mere væsentlig end en gradsforskel, og at hvad der er artsforskel og hvad gradsforskel kan skifte alt efter vores inddelingsmetode; ting og egenskaber er ikke fra naturens hånd delt ind i arter og arterne i grader.

Vage ord egner sig fortrinligt til propagandistisk brug. I anledning af LO's afvisning af inddragelsen af en dyrtidsportion, skriver Aktuelt bl. a.:

- (3) »Baunsgaard er blevet mere spagfærdig. Og med god grund. For tydeligt er det, at ansvarets byrde tynger ham overordentlig meget. Så meget, at han allerede har prøvet at skubbe den fra sig. Udadtil hedder det sig, at regeringen gav LO et tilbud, men reelt set var der mere tale om en trusel end om et tilbud, og noget virkeligt forhandlingsoplæg forelå ikke.«
(Aktuelt 3.3.68)

Der eksisterer ingen skarp grænse mellem 'tilbud' og 'trusel' og mellem 'virkelige' og 'uvirkelige' forhandlingsoplæg, og man kan derfor selv drage en, så at der bliver tale om 'mere trusel end tilbud'. Grænsen drages på en sådan måde, at den stiller en selv i det bedste lys, og da modstanderen naturligvis gør det samme, udvikler der sig en meningsløs diskussion. Andre eksempler er politikernes brug af fraser som 'Vi fører en rent saglig politik', 'Vi har foretaget en klar og nøgtern vurdering', eller 'Kendsgerningerne taler deres tydelige sprog'. Politikere har tilsyneladende

langt lettere ved at være klare og objektive end videnskabsmænd.

Er man modstander af fri abort, kan man indvende, at der kun er en gradsforskel mellem foster og menneske, og at ingen kan drage en grænse, der ikke er vilkårlig; 'At liv er helligt' siger man dybsindigt, men siger man ikke mere, har man overset de uheldige følger af en uønsket fødsel. 'Kun en gradsforskel' er et hyppigt anvendt udtryk, men en gradsforskel kan udmærket være afgørende. Står man over for at skulle bosætte sig i f. eks. USA eller Sovjetunionen, så kan det være udslagsgivende, at forholdene er en grad mere demokratiske det ene sted end det andet.

Øvelser

- 1) Foreligger der arts- eller gradsforskelle mellem følgende ordpar:
 - a. synlig-usynlig
 - b. trekantet-firkantet
 - c. menneske-abe
 - d. rød-gul
- 2) Tidligere benyttedes som døds-kriterium, at hjertet var ophørt med at fungere; i dag benyttes i stedet hjernevirksomhedens ophør. Er der her tale om et vilkårligt skift, eller hvilke grunde kan tænkes at foreligge derfor?
- 3) Forklar hvorfor (a) er et gyldigt og (b) et ugyldigt argument:
 - a. En rotte er et pattedyr; altså er en grå rotte et gråt pattedyr.
 - b. En rotte er et pattedyr; altså er en stor rotte et stort pattedyr.
- 4) »Taylor sagde, at en lille bulldog var lige så god som en stor. JOHNSON. Nej, Sir; for en bulldog har styrke i forhold til sin størrelse, og argumentet ville derfor vise, at en god bulldog kunne være lige så lille som en mus.«
(James Boswell: The Life of Johnson, 1791)

Giv en vurdering af Johnson's indvending!

- 5) Kan De give en forklaring på denne version af et klassisk paradoks:

A hævder: »Et sandkorn danner en høj af sandkorn«, B benægter dette, og A spørger da om to, tre, fire, etc., sandkorn danner en høj, hvilket B stadig benægter. Men før eller senere må B indrømme, at et vist antal sandkorn, lad os sige x , danner en høj. A siger da: »Du indrømmer, at x sandkorn danner en høj, og at $x \div 1$ sandkorn ikke danner nogen høj, men x er jo kun 1 mere end $x \div 1$; altså må du indrømme, at jeg havde ret, da jeg sagde, at et sandkorn danner en høj.«

- 6) Efter at have spist af en svamp, vokser Alice så meget, at hendes hoved rager op i et træ, hvor hun møder en due; dernæst udspiller sig følgende konversation:

»Netop som jeg havde fundet det højeste træ i skoven,« sagde duen og hævdede stemmen til skrig, »og netop som jeg tænkte, at nu skulle jeg da endelig være fri for dem, så kommer de dumpende ned fra himlen! Uf, Slange!«

»Men jeg er *ikke* nogen slange, siger jeg jo!« sagde Alice, »Jeg er-, jeg er -«

»Nå, hvad er du da?« sagde duen. »Jeg kan se på dig, at du prøver at bilde mig noget ind.«

»Jeg, jeg er en lille pige,« sagde Alice noget usikkert, for hun kom i tanke om alle de forandringer hun havde gennemgået i dagens løb.

»En go historie, den!« sagde duen fuld af foragt. »Jeg har set nok så mange små piger i min tid, men aldrig en med sådan en hals. Næh, du er en slange, og der er ingen grund til at benægte det. Du vil måske også påstå, at du aldrig har smagt æg?«

»Jeg *har* smagt æg,« sagde Alice, der altid søgte at sige sandheden, »men små piger spiser jo også æg, ligesom slanger.«

»Det tror jeg ikke på,« sagde duen, »men hvis de gør, så er de en slags slanger, det er alt hvad jeg kan sige om den sag.«
(Lewis Carroll: Alice in Wonderland, 1865)

Hvordan inddeler duen i slanger og ikke-slanger?

Er inddelingen praktisk set ud fra duens synspunkt?

KAPITEL IV

1. *Emotive ord.*

Når vi udtaler os om noget, nøjes vi ikke altid med at give en beskrivelse. Undertiden udtrykker vi tillige vores indstilling eller holdning over for det, vi beskriver. Siger jeg 'Jones er neger' og 'Jones er nigger', så har jeg i en vis forstand sagt det samme, men også kun i en vis forstand. Udtrykkene 'neger' og 'nigger' kan begge bruges til at beskrive en og samme person på grundlag af et og samme træk ved denne person, nemlig hans sorte hudfarve. Bad vi en videnskabsmand undersøge, om en person var neger, så ville han nå til samme resultat som hvis vi bad ham undersøge om han var nigger. Der er ikke i den ene beskrivelse medtaget eller udeladt en egenskab, som videnskabsmanden kunne lægge til grund for en skelnen.

Alligevel er det ikke ligegyldigt hvilket af udtrykkene vi vælger, hvis vi vil sige, at Jones har en sort hudfarve. Forskellen kommer frem i den holdning, der udtrykkes over for det, der beskrives. 'Neger' er et neutralt ord, det angiver blot, at vedkommende har sort hudfarve, men ikke noget om hvordan man synes om sådanne personer. 'Nigger' er derimod ikke neutralt. Også det angiver den sorte hudfarve, men tillige, at den der bruger ordet er fjendtligt eller negativt indstillet over for sådanne personer. Endvidere vil ordet have en tendens til at fremkalde samme indstilling hos den, der hører på. Forskellen mellem de to betegnelser kan nærmere bestemmes således: 'Neger' og 'nigger' har samme *deskriptive betydning*, nemlig 'person med sort hudfarve', men 'nigger' har tillige *emotiv betydning*, der viser sig derved, at det udtrykker og er tilbøjeligt til at fremkalde visse følelser eller en

vis indstilling over for det beskrevne. Er følelserne eller indstillingen negative, har vi et *negativt ord* eller et ord med *negativ emotiv betydning*, og er de positive, har vi et *positivt ord* eller et ord med *positiv emotiv betydning*.

Vi må kræve, at følelsen eller indstillingen er knyttet til ordet via en sprogregel, før vi kan tale om et emotivt ord, da det ellers ville være umuligt at skelne mellem ord med og ord uden emotiv betydning. Under visse omstændigheder kan nemlig ethvert ord bruges til at udtrykke en indstilling. Ordet 'hest' har ingen emotiv betydning, men i udsagn af typen 'Kalder du det en hest?' kan det siges at fungere emotivt. At vi kan udelukke sådanne anvendelser ved vores krav gør naturligvis ikke, at alle vanskeligheder forsvinder; da sprogets regler er fleksible, kan det altid være problematisk at afgøre om et ord er emotivt eller ej.

Der er forholdsvis få ord, der kun har emotiv betydning; eksempler herpå er 'Av', 'Øv' og 'Hurra'. De fleste ord med emotiv betydning har også deskriptiv betydning. 'Tyv' betegner en person 'der har taget en andens ejendom', altså noget deskriptivt, men tillige 'at det er sket på ulovlig vis', altså noget negativt. 'Mord' betyder 'at slå ihjel på ulovlig vis', d. v. s. en blanding af noget deskriptivt og emotivt. Når soldater, bilister eller bøddler slår ihjel, anses det ikke for ulovligt, og man undgår derfor betegnelsen 'mord'.

'God', 'slet' og 'bør' er næsten rent emotive ord, men i bestemte hyppigt tilbagevendende sammenhænge kan de få deskriptiv betydning. En bonde og en jockey kan begge tale om en 'god hest'; derved giver de begge udtryk for en positiv indstilling. Men for så vidt som de beskriver hesten taler de om noget forskelligt, idet bonden tænker på en kraftig og velbygget hest, der kan trække en plov, mens jockeyen mener en hest, der kan vinde Derby'et for ham. Den emotive betydning er altså den samme, men den deskriptive betydning er forskellig. Alment gælder det, at 'god' kan bruges til at vurdere eller anbefale hvad som helst og hvem som helst, det er ikke knyttet til et bestemt deskriptivt indhold. Siger jeg 'Den kniv er god' vil man normalt kunne slutte sig til, at den er skarp og ikke maser brødet, men hvis jeg var regissør på et

teater og skulle finde en kniv til en mordscene, kunne det være, at det netop var en sløv kniv, jeg havde i tankerne. Det er denne fundamentale erkendelse, der ligger bag distinktionen mellem beskrivende påstande og vurderinger. Uanset hvilke (set ud fra andres synspunkter) fortræffelige kvaliteter et menneske eller en handling er i besiddelse af, så er jeg logisk set altid fri med hensyn til hvilken vurdering jeg vil anlægge. Det ville være besynderligt at kalde en mand, der havde det for vane at tæske sin hustru, for 'en god ægteemand'; besynderligt, men ikke logisk umuligt.

De fleste emotive ord har ikke samme mangel på tilknytning til et bestemt deskriptivt indhold som ordet 'god' har det. Ønsker jeg at udtrykke foragt for en kineser, kan jeg ikke gøre det ved hjælp af udtrykket 'nigger'. 'Nigger' udtrykker nok foragt, men det kan kun anvendes om folk med sort hudfarve.

I mange tilfælde har vi to (eller flere) ord, der har samme deskriptive indhold, men forskelligt emotivt indhold. En person kan kalde en handling for 'dumdristig', mens en anden kalder den 'modig'. Begge kan være fuldstændig enige om, hvad der karakteriserer den pågældende handling og hvilken risiko, der var forbundet dermed, og alligevel vurdere den forskelligt. Ved at betegne den som 'dumdristig' giver man udtryk for, at den slags handlinger ikke bør udføres; mens man ved at kalde den 'modig' lader forstå, at man billiger handlingen og eventuelt opfordrer andre til at gøre ligeså, når lejlighed byder sig.

Et ord kan efterhånden erhverve emotiv betydning. Hvis det ordet betegner bliver almindeligt akcepteret som noget positivt eller negativt, kan denne indstilling knyttes til anvendelsen af ordet. 'Propaganda' var oprindeligt et neutralt ord, der blot stod for udbredelse og forklaring af ens synspunkter; men da midlerne hertil efterhånden udartede opstod der en almindelig negativ indstilling over for denne aktivitet, og idag anvendes hellere udtrykket 'information'. Modsat er det gået med 'demokrati'. Demokratiet opstod nok i det antikke Hellas, men vurderedes i almindelighed ikke særlig højt, mens man i dag vanskeligt kan sige om noget, at det er 'demokratisk' uden samtidig at have sagt, at man vurderer det positivt. Det er i almindelighed den, der ikke går ind for demo-

krati, der må argumentere for sin opfattelse, og ikke den, der går ind for det. I lande uden demokrati må man udadtil give indtryk af, at man skam nok går ind for demokrati, men folket er endnu ikke modent dertil, eller revolutionens frugter er endnu ikke så velbjergete, at man kan tillade reaktionære kræfter at give deres besyv med. Et ord kan også miste emotiv betydning. Sækulariseringen har bevirket, at ordene 'from', 'hellig' og 'dydig' har mistet deres positive betydning, ja, de er vel i virkeligheden gået hen og blevet negative.

Øvelser

- 1) Gør rede for hvilken indstilling (positiv, neutral, eller negativ) der udtrykkes ved anvendelsen af følgende ordpar:
 - a. konservativ
reaktionær
 - b. frihed
tøjlesløshed
 - c. sindssygehospital
statshospital
 - d. dødshjælp
euthanasi
medlidenhedsdrab
 - e. værge tilhængere
missionere
frelse sjæle
- 2) Vi anførte oven for, at ordet 'nigger' udtrykker en negativ indstilling, og tillige, at det vil have en tendens til at fremkalde samme indstilling hos den, der hører på. Hvem kan det meget vel tænkes, at den negative indstilling vil rettes imod?
- 3) Hvordan fungerer ordet 'kunst' i udsagnet:

»Skal det være kunst? Det kan min 4-årige datter da lave lige så godt.«

- 4) Bertrand Russell har indført hvad han kalder 'bøjning' af emotive ord, f. eks. 'jeg er principfast, du er stædig, og han er hårdnakket'. Giv andre eksempler på en sådan bøjning.

2. *Emotive ords anvendelse.*

Der er ikke noget forkert i at bruge emotive ord; de har en funktion at udføre, der er lige så legitim som den vi benytter de rent deskriptive ord til. Oversatte vi et lyrisk digt til neutralt, deskriptivt sprog, så ville digtets værdi gå tabt. Men er vores opgave at tage stilling til et argument, at finde ud af, om en påstand er sand eller falsk, eller at give en så korrekt beskrivelse af et fænomen som vel muligt, så vil en udstrakt anvendelse af emotive ord ofte virke som en hindring.

I videnskaberne erstatter man gerne emotive ord med neutrale (f. eks. 'abort' i stedet for 'fosterdrab') for at undgå, at uvedkommende associationer skal virke forstyrrende ind på det man beskæftiger sig med.

Der er særlig to anvendelser af emotive ord i en argumentation, som vi skal tage fat på: til at aflede opmærksomheden fra en manglende eller svag argumentation, og til at forudsætte, hvad der skal bevises. Den første anvendelse har vi et eksempel på i følgende læserbrev, hvor der gøres indsigelse mod kritik af USA's krigsførelse i Vietnam:

- (1) »Det er visselig på tide, at prominente danske mænd (der henvises her til et tidligere indlæg af Viggo Starcke) har mod og vilje til at sætte tingene på plads og gå til modangreb på den helt tåbelige venstreorienterede og kommunistiske anti-amerikanisme og forvrængning af de sande kendsgerninger om Amerikas hensigter, mål og politik i alle spørgsmål. Helt ubegribeligt og til det absurde grænsende er det, at denne anti-amerikanisme pustes op og næres af vore såkaldt

intellektuelle kredse. Har disse mennesker dog intet lært, og er de så dumme og bigotte, at de ikke har forstået, at de skylder deres misbrugte frihed og hele eksistens til det USA, som med sit forsvar og storslåede uegennyttige indsats i to verdenskrige og alskens kommunistiske trusler og aggressioner har frelst det Europa, vi i dag kalder for den frie vestlige verden.

Hellere end at demonstrere, angribe og rakke ned på Amerika ved enhver lejlighed burde disse mennesker takke deres gud for, at de er i live i dag og i stand til uhindret at fordømme og angribe det Amerika, som de skylder deres frelse, thi enhver med sin fulde dømmekraft i behold må vel indrømme at uden USA's intervention, store højsindede hjælp og støtte havde vort land været fortabt, og disse selvsamme intellektuelle ville for længst været likvideret i Hitlers gas-kamre eller deporteret til sibiriske ødemarker.«

(Sophus Hansen: Læserbrev i Berlingske Tidende, 21. 3. 68).

Der forekommer i denne passage kun et argument for, at man ikke bør fordømme USA's Vietnam-politik, nemlig at USA tidligere har frelst os fra Hitler og de senere kommunistiske trusler. Argumentet kan opfattes som et eksempel på den fejlslutning, der i fagsproget kaldes 'ignoratio elenchi', d. v. s. at man argumenterer for noget andet, end man egentlig skulle, man 'skyder forbi målet'. Man kan imidlertid også opfatte det som et gyldigt argument, der i så fald kommer til at hvile på præmissen: 'Er vi blevet frelst af et land, bør vi siden hen akceptere alt hvad dette land skulle finde på', og en sådan præmis har ingen chancer for at vinde tilslutning. Uanset hvordan vi opfatter argumentet forbliver det dårligt, men dette kan skjules for den mindre kritiske læser ved den flittige anvendelse af emotive udtryk ('tåbelig', 'dum', 'bigot', 'absurd', 'rakke ned', 'højsindet', etc.).

Flere andre kneb er samtidig bragt i anvendelse. Er man mod USA's politik må man være venstreorienteret eller kommunist, en lidt mere nuanceret opfattelse var nok rimelig. 'Anti-amerikanisme' antyder at modstanden er ubegrundet og blot beror på fordomme (sml. 'anti-semitisme'). Kun personer, der er enige med forfatteren er 'intellektuelle'; de øvrige fører sig frem under falsk

varebetegnelse. 'Misbrugte frihed' er at forudsætte, hvad der skal bevises. Det er klart, at man ikke må misbruge sin frihed (man må i det hele taget aldrig misbruge noget), men det ville være mere interessant at høre, hvorfor de, der protesterer, misbruger deres frihed. Endelig kan man med lidt ond vilje finde en selvmodsigelse: hvorfor dog takke så voldsomt for at vi kan fordømme USA, når vi lige har fået at vide, at vi ikke må?

Skal man tage stilling til en stærkt emotiv tekst, så lønner det sig som regel at omskrive den til et så vidt muligt neutralt sprog, eller man kan indskyde 'jeg synes' foran de emotive udtryk. Gør man det, vil man som regel opleve, at teksten har langt mindre virkning end tidligere, og man vil bedre være i stand til selv at danne sig en mening om sagen.

Den anden anvendelse, at bruge emotive udtryk til at forudsætte, hvad der skal bevises, kan gives lidt forskellig iklædning. Da »Socialistisk Folkeparti« blev dannet i 1959 var man ikke så forfærdelig interesseret i at diskutere partiets politik, men mere om partiet var kommunistisk. Da ingen havde gjort sig umage for at præcisere, hvad man skulle forstå ved et 'kommunistisk' parti, var det selvfølgelig umuligt at nå til enighed. Når man kunne diskutere noget så ligegyldigt, var det fordi udtrykket 'kommunistisk' i hvert fald dengang havde en stærk negativ klang. Kunne man derfor karakterisere partiet som kommunistisk, kunne man trygt undlade at tage stilling til dets program, og håbe, at vælgerne ville gøre det samme.

En lignende diskussion pågår i øjeblikket. 'Demokrati' anvendes nogenlunde entydigt som betegnelse for en politisk styreform med lige og almindelig valgret, fri partidannelse, trykke-, tale- og religionsfrihed, etc. Denne form for demokrati er nu så alment akcepteret her i landet, at der ikke længere foregår nogen virkelig diskussion herom. Dette forhold kan man søge at drage nytte af, hvis man vil propagandere for ændringer på andre områder end det rent politiske. I stedet for det noget besværlige at finde argumenter for eller imod 'arbejdspladsdemokrati' og 'uddannelsesdemokrati', kan man nøjes med at hæfte betegnelsen 'demokrati' på sit forslag. En modstander af forslaget vil så have de

største vanskeligheder ved at komme til orde, at gå imod noget 'demokratisk' er jo at gå imod det helt selvfølgelige, og han vil uundgåeligt fremtræde som en reaktionær og suspekt person.

Denne diskussionsstandsende anvendelse af ordet 'demokrati' er imidlertid klart forkert. Man overser nemlig derved, at diskussionen om politisk demokrati kun er bragt til ophør, fordi vi er blevet enige om, at det er den styreform, der har de bedste konsekvenser. Mente vi, at et diktatur var bedre, ville det være absurd at opretholde demokratiet. Hvad angår arbejdspladser og skoler, er der imidlertid ingen sådan enighed, og det har derfor ingen saglig værdi at anføre, at et forslag er demokratisk i disse sammenhænge; der spilles da blot på ordets positive betydning, som i dette indlæg:

(2) (Først omtales visse udemokratiske aktionsformer og der fortsættes):

»Fra officielt hold vil man formodentlig ikke tøve et sekund med at betegne den slags som *udemokratisk*, men spørgsmålet er i virkeligheden meget alvorligere. Det berører den autoritære holdning fra myndighedernes side, kapitalens fordeling, centraliseringsidiotien, den hemmelige udenrigspolitik, den chauvinistiske markedspolitik, de hemmelige kartoteker, monarkiet, umyndiggørelsen af borgerne (specielt de unge), boligpolitikken, vælgerforeningsidiotien, fagforeningsvældet, ligestilling af kapital og arbejdskraft, knæfald for »eksperterne«, det pyramidalske samfundssystem og meget andet godt. (Jeg taler ikke om militæret!).

Spørgsmålet lyder i al sin enkelthed sådan:

Er Danmark demokratisk?

Men det har vi jo vedtaget.«

(Leif Panduro: Politiken 2. 6. 68)

Der er naturligvis ingen, der har vedtaget, at Danmark skulle være demokratisk i den betydning Panduro anvender udtrykket, og det må vi formode, han selv er klar over. Udtrykket anvendes da også kun for at få det hele til at glide lettere ned. Akcepterer man sprogbrugen vil man være gunstigere stillet i en argumenta-

tion mod de nævnte fænomener; ligesom virkningen yderligere forstærkes ved brugen af de mange '-idiotier' og '-vælder'. At argumentere mod »centraliseringsidioti« og »en chauvinistisk markeds politik« er overflødigt, men det er ikke overflødigt at argumentere for, at Danmark har »centraliseringsidioti« og »en chauvinistisk markeds politik«:

Et andet eksempel:

- (3) »Det radikale Venstre har som bekendt udarbejdet sit skatteforslag med en enhedsskala med kun fire procentsatser. Skalaen skal »inflationssikres« ved altid at tage sit udgangspunkt i den aktuelle indkomst og forholdet mellem de forskellige indkomstgrupper skal fastlægges i *den faste skala*, hvorved der er skabt sikkerhed for, at ingen indkomst, stor eller lille udsættes for en urimelig beskatning.«
(Hilmar Baunsgaard: Politiken 14. 1.68)

Det er jo tilsyneladende gode nyheder for dem, der interesserer sig for den slags. Men ser man nærmere efter, opdager man, at der ikke alene mangler en begrundelse for udtrykket 'urimelig', men også at forslaget vil have den skavank, at eventuelle urimeligheder vil blive bevaret i al den tid skalaen benyttes.

Det er ikke altid klart, om et emotivt udtryk anvendes til at forudsætte, hvad der skal bevises. Vi kan tænke os følgende dialog:

- (4) Sessionschefen: 'Hvorfor ønsker De at blive militærnægter?'
Den indkaldte: 'Jeg vil ikke oplæres i mord'

Anvender den indkaldte 'mord' med sin sædvanlige negative emotive betydning ('at dræbe, når det er ulovligt eller moralsk forkert at gøre det'), så har han ikke klaret frisag med sin bemærkning; han må da fortsætte med at vise, at det er forkert, at slå ihjel i forbindelse med en krig. Anvender han derimod 'mord' uden nogen emotiv betydning, som en ren og skær betegnelse for en bestemt aktivitet, så har han blot givet udtryk for, hvad han ikke vil, og ikke hvorfor han ikke vil det.

Øvelser

- 1) Udvalg en tekst med stærk emotiv sprogbrug og omskriv den således at (a) positive udtryk erstattes med negative, og (b) positive udtryk erstattes med neutrale. Undersøg dernæst hvilken virkning en sådan omskrivning vil have for Deres stillingtagen til tekstens indhold.
- 2) Undersøg, f. eks. ved hjælp af lederartikler om et og samme emne, om der er karakteristiske forskelle mellem det emotive ordforråd i en højre- og en venstreavis.
- 3) »Ingen opinionsundersøgelse er nødvendig for at fastslå, at vi i øjeblikket er en nation af selvpinere. Ordet skattechok er på manges læber her ved højsommertid, og den samlede sum af jammer og ruelse er så stor, at man skulle tro, at landet var blevet underkastet brandskatning af fremmed magt, mens det jo er den årlige kontingentopkrævning til velfærds-samfundet – fastsat af vore populære folkevalgte repræsentanter – det drejer sig om.«
(Politiken: 24. 6. 68)
 - a. Gør rede for anvendelsen af de emotive udtryk, og
 - b. Hvorfor er sammenligningen mellem skat og kontingent uholdbar?
- 4) I anledning af nogle besparelser på statsbudgettet fremkom følgende:

»Det er ubegribeligt, at man har glemt nogle iøjnefaldende poster under Kulturministeriet, nemlig de penge, som øses ud af Statens Kunstfond. Det drejer sig ganske vist kun om nogle få millioner, men de bruges til gengæld på en så tåbelig måde, at det nærmer sig en skandale. Forleden foregik en ny udpumpning. Der blev uddelt præmier på ialt 100.000 kroner til ti forfattere, der »har udgivet arbejder, hvis økonomiske udbytte ikke står i rimeligt forhold til den kunstneriske indsats«. Altså værker, som folk ikke vil læse, men som

Kunsthøjens bestyrelse finder værdifulde – uvist af hvilken grund. Karakteristisk er det for øvrigt, at flere af de statsautoriserede forfattere er højt uddannede akademikere, der rent fagligt beskæftiger sig med sprog, og som så eksperimenterer med at fremstille en slags syntetisk poesi. På den måde bliver man naturligvis ikke digter, men bare litterær producent, og hvis man ikke havde Statens Kunstfond, ville den art frembringelser standse af sig selv.»

(Kr. Jespersen: Jyllands-Posten 4. 3. 68)

a. Gør rede for de emotive ords funktion.

b. Hvad er 'syntetisk poesi'? Hvordan fungerer udtrykket?

- 5) I tillægget til George Orwell's »1984« redegøres for det såkaldte »Nysprog«. De positive udtryk knyttes sammen med den politik, som det herskende parti, »Engsoc«, går ind for, og de negative med den politik partiet går imod. Diskuter, hvorvidt indførelsen af »Nysprog« vil umuliggøre kætterske synspunkter.

3. *Ad populum og ad misericordiam.*

To traditionelle fejlslutninger kan med fordel behandles i forbindelse med de emotive udtryk. Det gælder *ad populum*, en appel rettet til folket, hoben eller tilhørerne, og *ad misericordiam*, en appel til tilhørernes medlidenhed. Et *ad populum*-argument sigter på at fremkalde en så tilpas ophidselse hos tilhørerne, at de akcepterer, hvad man ønsker, uden at der bliver givet argumenter derfor, og ofte på en sådan måde, at de egentlig ikke er klar over, hvad de giver deres tilslutning til.

Det kan være lidt vanskeligt at skelne sådanne appeller til folket fra mere fredelige sysler som grundlovstaler, fædrelandssange, etc., idet det ikke altid fremgår, hvordan det sagte skal opfattes, og om man i det hele taget giver sin tilslutning til noget. Når man afsynger 'Kong Christian stod ved højen mast' skal teksten ikke opfattes bogstaveligt; det afgørende er, at de rigtige nationale følelser vækkes. Vanskeligere er det med et tilfælde som:

- (1) »Vore fjender i imperialismens lejr griber med enestående iver efter ethvert udslag af idémæssig umodenhed og svingninger hos enkelte repræsentanter for intelligensen. Imperialisterne forsøger at udnytte disse fænomener for at fremme den ideologiske kamp mod socialismen.

Men alle bør gøre sig klart, at den sovjetiske kulturs og kunsts skabere og udøvere ligesom alle andre intellektuelle i vort land var, er og vil være et med deres folk, et med Lenins parti. Den sovjetiske intelligens var altid og vil fortsat være vor revolutions fane tro. Aldrig vil det lykkes vore fjender at svække den ubrydelige enhed i det sovjetiske folk og dets kommunistiske parti, en enhed, som er pantet på alle vore sejre i kampen for kommunismens store sag. Enhver kommunist, ethvert sovjetisk menneske ved udmærket, at i denne enhed ligger vort fædrelands styrke, den er grundlaget for vor fremgang i den økonomiske opbygning og i befæstelsen af landets forsvarspotentiel.«

(Leonid Brezhnev: Tale på partikonferencen i Moskva, 29. 3. 68)

Der er fraser, klicheer og ønsketænkning i en vrimmel, og i det store og hele unddrager en sådan tale sig rationel kritik. Sprogbrugen er parasitisk; gik vi alle rundt og talte sådan, ville fornuftig meningsudveksling være en umulighed. Talen kan imidlertid tjene som eksempel på et træk, der ofte kendetegner propaganda, nemlig dens rørende uskyldighed. Er man allerede omvendt er talen overflødig, og er man det ikke, vil den næppe have den mindste virkning.

Et klassisk eksempel på et ad-populum argument har vi i Marcus Antonius' tale over Cæsars lig. Brutus forsøger at forklare borgerne på Forum hvorfor han har dræbt Cæsar, og i begyndelsen er de enige med ham i, at Cæsar var en tyrann, og »at det var godt, at Rom blev af med ham«, men enigheden varer ikke længere end til Antonius får talt:

- (2) »Antonius:

Der var engang, I alle holdt af Cæsar, og ikke uden grund – af hvad grund sørger I da ikke over ham?

– Se, her gik Cassius' dolk igennem kappen
og se det hul, den onskabsfulde Casca efterlod sig.
Her stødte venen Brutus dolken ind.

De mænd, som gjorde dette, er hædersmænd.
Hvilke private grunde, de har haft
ved jeg desværre ikke.

Jeg er jo ingen taler, sådan som Brutus er.
Men som I alle ved, en jævn og ærlig mand.

Han gi'r hver romer – hver eneste romer –
75 drachmer.«

(William Shakespeare: Julius Caesar, 1599;
ovs. v. Ole Sarvig, 1964)

Med den sidste bemærkning om Cæsars testamente, er al tvivl bortvejret; borgerne iler for at sætte ild på de sammensvornes huse, og undervejs må en uskyldig digter lade livet, blot fordi han har navn tilfælles med en af de sammensvorne. Antonius søger først at få dem til at mindes Cæsar som en kær, afdød slægtning, og viser dem derefter de blodige resultater af mordet, ligesom han insinuerer, at det skulle have været et rent privat opgør. Til sidst fremstiller han sig som 'en mand af folket'; et sikkert og meget anvendt virkemiddel.

Er den følelse, man appellerer til, medlidenhed, har vi som nævnt et ad misericordiam-argument. Et eksempel afgiver »borgermødet« i Gladsaxe, hvor Erhard Jacobsen bl. a. sagde:

- (3) »De skulle have set min datters ansigt, da hun læste om sagen i avisen.

Tilråb: Hold hende uden for!

Hvad jeg har gjort, det er noget skruptosset. Jeg har nemlig kautioneret for en god ven. Det er tosset, men det gjorde jeg altså og vi er dog stadig nogle stykker, der gerne vil hjælpe gode venner.«

(Erhard Jacobsen: c. e. Politiken 10. 8. 68)

Tilhørernes medlidenhed søges vækket, ved at anføre, at ikke alene han selv men også familien har lidt under sagen, og tilråbet er derfor helt på sin plads; at beskæftige sig med datteren, kan da kun øge forvirringen. Den sidste bemærkning er derimod lidt mere raffineret, idet der først søges draget fordel af, at man ikke er så villig til at holde 'tosser' ansvarlige og gerne bærer over med dem, især da, når de erkender at have båret sig tosset ad; samtidig insinueres det, at det skulle være hævdet, at man ikke skulle hjælpe gode venner. Det er der vist ingen, der har hævdet; hvad sagen drejede sig om var noget helt andet, nemlig måden de var blevet hjulpet på.

Øvelser

- 1) Dommeren: Unge mand, De er anklaget for at have myrdet Deres forældre. Hvad har De at fremføre til Deres forsvar?
Den unge mand: Åh, hav medlidenhed med mig, høje Dommer, jeg er jo forældreløs.

Er den unge mands svar ganske irrelevant?

- 2) Når man i et stykke tid har bearbejdet folks følelser, kan det være hensigtsmæssigt at slå om, og i stedet appellere til deres 'sunde fornuft'. Undersøg hvordan denne teknik er anvendt i følgende leder:

»Det, der fortsat bliver den halvårslige regerings opgave, er at *begrænse* stigningen i statsbudgettet og få pris- og lønniveauet bragt i ro, så skatterne ikke bliver *ved* med at stige. Det betyder, at den må sige nej i mange tilfælde hvor den gerne ville sige ja. Det bliver en regering vel ikke ligefrem populær på. Men vore ministre er heller ikke politiske popularitetsjægere . . . De tror også på så megen sund realistisk sans i vælgerbefolkningens store flertal, at der vil blive vist respekt for en regerings særlige arbejde med *økonomisk stabilisering* for øje.«

(Frederiksborg Amts Avis: 24. 7. 68)

- 3) Diskuter, om Sokrates indirekte appellerer til medlidenheden i dette afsnit af sin forsvarstale:

»Måske nogle af jer er kommet til at tænke på, at de selv, måske endda i sager, hvor der ikke stod så meget på spil som i denne, grædende har tigget og bedt dommerne om barmhjertighed og har ladet deres børn, tilligemed andre slægtninge og en hel mængde venner, troppe op for retten for at gøre dommerne bløde om hjertet, og måske de så bliver ærgerlige ved at se, at jeg ikke foretager mig noget af den slags ting, skønt det dog nok ser ud til, at det drejer sig om mit liv i denne sag.

Det kunne vel tænkes, at en og anden af jer ved tanken på denne modsætning kom til at se på mig med strengere øjne og lod sin stemmeafgivning påvirke af vreden herover. Hvis det er tilfældet – jeg for min del tror det ikke, men hvis det nu alligevel skulle være sådan, så kunne jeg vel med rette tiltale denne tænkte person således: Min gode mand, jeg har virkelig også slægtninge; jeg er ikke runden af eg eller klippe – for at bruge Homers udtryk – men af mennesker og har derfor også familie, først og fremmest tre sønner, hvoraf den ene er en ung mand, de to andre børn.

Men jeg har ikke til hensigt at lade dem møde op her og bede jer frikende mig af hensyn til dem. Og spørger man: hvorfor ikke? – må jeg svare: det er ikke, fordi jeg er glad for mig selv og ser ned på jer andre, men det er med tanken på jeres og hele byens og min egen ære: det ville ikke se smukt ud, om jeg indlod mig på sådanne ting, navnlig i betragtning af min alder og det ry, jeg nu engang nyder, hvad enten det er med rette eller ej.«

(Platon: Sokrates' forsvarstale, ca. 390 f. Kr.)

KAPITEL V

1. Former for uenighed.

At to eller flere deltagere i en diskussion taler om noget forskelligt, er ret så almindeligt, og også, at ingen af parterne lægger mærke dertil. Årsagen hertil er, som tidligere nævnt, at langt flere udtryk end vi almindeligvis gør os det klart, er flertydige og vage. Dette gør sig gældende i følgende kuriøse eksempel, hvor den amerikanske filosof William James beretter:

- (1) »For nogle år siden, da jeg var taget med et selskab i bjergene, fandt jeg, en dag jeg var vendt tilbage fra en spadseretur, alle involveret i en voldsom metafysisk strid. Emnet for diskussionen var et egerne – et levende egerne, der tænkte at sidde på den ene side af en træstamme; og på den anden side tænkte man sig, at der stod en mand. Denne prøver at få øje på egerne ved hurtigt at bevæge sig rundt om stammen; men ligegyldigt hvor hurtigt han bevæger sig, så bevæger egerne sig lige så hurtigt i den modsatte retning, således at træet hele tiden er mellem egerne og manden, hvorved denne aldrig får et glimt af egerne at se ... Går manden rundt om egerne eller ej? ... »Hvem der har ret,« sagde jeg, »afhænger af hvad I i praksis mener med at 'gå rundt om' egerne. Mener I at gå fra nord til øst, derpå til syd, derpå til vest og så til nord igen, så er det klart, at manden går rundt om egerne ... Men hvis I mener, at han først er foran den, så til højre for den, så bagved, så til venstre for den, og endelig foran den igen, så er det lige så klart, at manden ikke går rundt om egerne ... Gør denne distinktion, og der er ingen grund til yderligere diskussion.«
(William James: Pragmatism, 1907)

Vi har her et eksempel på *verbal uenighed*. Uenigheden drejer sig kun tilsyneladende om, hvorvidt manden går rundt om eger-net eller ej; da de to parter anvender udtrykket 'gå rundt om' i hver sin betydning, bliver de ikke klar over, at de i virkeligheden er enige. I det øjeblik, de to betydninger holdes ude fra hinanden, er der ikke længere noget at diskutere; det er umiddelbart klart, at manden går rundt om eger-net i den første betydning, men ikke i den anden betydning af 'gå rundt om'.

Der kan også foreligge *verbal enighed*, d. v. s. at parterne giver deres tilslutning til en og samme formulering, mens de udmærket kan opfatte den i vidt forskellig retning. Ved afslutningen af konferencer, partimøder, o. l., gælder det ofte om at finde en 'formel', som alle kan skrive under på; så er det straks mere uvæsentligt om man nu også mener det samme.

Saglig uenighed foreligger, når en part hævder en påstand, som den anden part benægter. Hævder A f. eks. at Bacon har skrevet de værker, der går under Shakespeare's navn, og B benægter dette, så har vi saglig uenighed. Det er naturligvis ved saglig uenighed, at argumentation har en rolle at spille. Ønsker man ikke at tage sin tilflugt til voldelige midler eller anden form for pression, så er der kun tilbage at argumentere for og imod de forskellige standpunkter.

Hvad der kan se ud som en rent verbal uenighed behøver ikke at være det:

- (2) »Jeg (d. v. s. Boswell) omtalte en sag, som jeg havde ført for kirkeretten i Skotland, hvor en teolog . . . havde mødt modstand ved en ansættelse, fordi han for fem år siden havde syndet mod det sjette bud. JOHNSON. »Ih, Sir, hvis han har angret, så er det ikke tilstrækkelig grund. En mand, der er god nok til at komme i himlen, er også god nok til at blive præst.« . . . Jeg fortalte ham, at der er den regel i den skotske kirke, i disciplinbogen, at hvis en skandale, som det kaldes, ikke forfølges i fem år, kan man ikke senere tage fat på sagen, »medmindre den er af forbryderisk art eller igen bliver flagrant«: og derved opstod spørgsmålet om hvor var forbryderisk, og at jeg havde hævdet, at det ikke fortjente den

benævnelse, så meget mere som det jo ikke var af den slags synder, som behøver at have et fordærvet hjerte til forudsætning, kort sagt, at det ikke i det almindelige omdømme var forbryderisk. JOHNSON. »Nej, Sir, det er ikke forbryderisk. En forbrydelse er, hvad en mand bliver dømt til døden eller forvisning for.« BOSWELL. »Men, Sir, efter at jeg havde hævdet, at det ikke hørte til de alvorlige forbrydelser, var der en gammel præst, der stod op og læste teksten fra Skriften, som udtaler fordømmelse af ruffere, og spurgte, om der kunne være nogen tvivl om, at her var en alvorlig forbrydelse, efter dette sted i Skriften.« JOHNSON. »Sir, læg mærke til ordet ruffer. Enhver synd bliver alvorlig, hvis man bliver ved med den. En ruffer er en mand, der handler med horer, ligesom en isenkræmmer handler med isenkram. Men man kalder ikke en mand for isenkræmmer, fordi han køber og sælger en pennekniv og sådan kalder man heller ikke en mand for horekarl fordi han har besvangret en pige.«
(James Boswell: The Life of Johnson, 1791)

Dr. Johnson og den nidkære teolog er begge enige om, hvad der rent faktisk er foregået: den tiltalte præst har for fem år siden besvangret en pige; men de er ikke enige om, hvorvidt man kan kalde denne handling 'rufferi'. Der foreligger altså en verbal uenighed, men denne skjuler i virkeligheden endnu en form for uenighed, nemlig *uenighed i vurdering eller indstilling*. Ved at kalde handlingen for rufferi, har teologen samtidig ladet forstå, at han misbilliger den og anser den for forbryderisk, mens Johnson ved at nægte at kalde den således, lader forstå, at han ikke opfatter handlingen forbryderisk. Diskussionen er ikke blot en strid om ord, for ved at gå med til at kalde handlingen for rufferi, har man samtidig beseglet den tiltaltes skæbne.

Et andet eksempel:

- (3) A: Selvfølgelig var Nazi-Tyskland demokratisk.
Hitler kom jo til magten ved folkets valg.
B: Sludder, Nazi-Tyskland var ikke demokratisk; alle borgerrettigheder blev jo fejlet til side, og kun det nazistiske parti var tilladt.

Det er tydeligt, at A og B anvender ordet 'demokrati' i to forskellige betydninger; A i betydningen 'en styreform, hvor folket vælger den lovgivende forsamling', og B i betydningen 'en styreform, hvor visse nærmere angivne rettigheder er garanteret borgerne'. Men denne verbale uenighed er ikke den eneste form for uenighed, der behøver at foreligge. Da 'demokrati' jo er et positivt ord, så vægrer B sig ved at bruge dette udtryk om nazi-styret, ganske uanset, hvordan det defineres. Ved at gå ind for A's brug af ordet, vil det se ud som om han billiger styret. Bruger A også 'demokrati' med sin sædvanlige positive betydning, så vil det sige, at han, i hvert fald i nogen udstrækning, billiger nazi-styret.

Både eksempel (2) og (3) viser, at to parter kan være ganske enige om, hvad der rent faktisk er tilfældet (i (2) at præsten havde besvangret en pige, og i (3) at Hitler kom til magten ved folkets valg), men alligevel være uenige om, hvordan det bør vurderes. Der er ingen af de stridende parter, der begår nogen logisk fejl.

Øvelser

Hvilken eller hvilke former for uenighed foreligger i følgende eksempler:

- 1) A: Et træ, der falder omkuld på en øde ø, frembringer ingen lyd, for der er ingen i nærheden, der kan høre den.
B: Der tager du fejl; lyden er der uanset om nogen kan høre den eller ej.
- 2) A: Jensen har investeret sine penge i aktier.
B: Jensen har bortødslet sine penge på aktier.
- 3) A: Peter bruger ofte uortodokse metoder for at vinde i skak.
B: Peter snyder ofte for at vinde i skak.
- 4) A: En forbryder bør have straf som fortjent.
B: Helt enig.
Er A og B enige om noget?
- 5) William James fortsætter sin beretning således:

»... Skønt en eller to af de ivrigste kombattanter kaldte min forklaring en lusket omgåelse af sagen, og sagde, de ikke ønskede nogen spidsfindigheder eller skolastisk hårdkløveri, men blot mente 'gå rundt om' på jævnt engelsk, så var størstedelen af den opfattelse, at distinktionen havde bilagt striden.« (ibid.)

Hvordan vil De karakterisere de to's holdning?

- 6) »Kontroverser opstår hyppigt som følge af, at de stridende parter tillægger samme ord helt forskellig betydning ... Hvis en mand vælger at kalde enhver tekst, der rimer, for et digt, så kan jeg naturligvis ikke indvende noget derimod ... Men hvis den søgte definition skal gælde et virkeligt digt, så må jeg svare, at det må være et, hvis dele gensidigt støtter og forklarer hinanden.«
(Samuel T. Coleridge: *Biographia Literaria*, 1843)

Hvorfor vil Coleridge's opfattelse af et 'virkeligt digt' meget vel kunne øge kontroverserne?

2. Definitioner.

Flertydighed, vaghed og verbale stridigheder kan undgås, eller i hvert fald reduceres stærkt, hvis man definerer de centrale begreber, som diskussionen drejer sig om. Læren om definitioner er opfyldt af så mange uklarheder og krinkelkroge, at vi giver afkald på en systematisk behandling. Når man definerer et ord, kan man gøre et af to; enten angiver man, hvordan ordet rent faktisk bliver brugt, eller man angiver, hvordan man selv agter at anvende ordet. Den første måde at definere på kaldes *beskrivende*, idet man beskriver, hvordan ordet anvendes; og den anden måde kaldes *stipulerende*, idet man vedtager at bruge ordet på en bestemt måde, uden hensyn til om denne måde er gængs eller ej.

Beskrivende definitioner kan man finde i leksika og ordbøger, og en sådan beskrivelse kan siges at være sand eller falsk. Læser vi

(1) 'Ungkarl' betyder 'ugift mand'

så er denne definition sand, hvis 'ungkarl' virkelig bruges i samme betydning som 'ugift mand', og den er falsk, hvis det ikke gør det. I praksis kan det være vanskeligt at afgøre, om en sådan beskrivende definition er sand eller falsk, thi den sprogbrug vi kalder 'dansk' er jo ikke nogen entydig størrelse; man taler anderledes i Horsens end i Hellerup, og anderledes i 1969 end i 1968.

Vil vi foretage en undersøgelse over ungkarles drikkevaner, kan det tænkes, at vi finder den gængse definition af 'ungkarl' uheldig. Har vi mistanke om, at drikkevanerne er forskellige alt efter om der er tale om mænd, der aldrig har været gift, fraskilte mænd eller enkemænd, så kan vi vælge en ny definition af 'ungkarl'. Vi vedtager da, at

(2) 'Ungkarl' betyder 'mand, der aldrig har været gift'

og (2) er altså en stipulerende definition. Bliver resultatet af vore undersøgelser, at ungkarle har et større spiritusforbrug end enkemænd og fraskilte mænd, så har det været hensigtsmæssigt, at indføre denne nye definition af 'ungkarl', fordi vi da kan sige noget interessant om netop denne gruppe af mænd.

Om en definition er hensigtsmæssig afhænger naturligvis af det formål vi forfølger. I fysikken har man brug for at skelne mellem to slags vand: almindeligt og tungt, og derfor gør man det; men er vores formål blot at vande have eller børste tænder, så er det hip som hap om vandet er tungt eller ej, og derfor skelner vi ikke. Den ene inddeling er ikke bedre eller rigtigere end den anden, den er det kun i bestemte situationer. Landmanden er nødt til at skelne mellem de forskellige kornsorter, fordi de kræver forskellig behandling, men søndagsbilisten kan tillade sig at slå det hele sammen under betegnelsen 'korn' uden at den æstetiske nydelse bliver mindre. Man kan definere et ord, som man har lyst; der er ingen, der kan forbyde mig at definere som her

(3) 'Ungkarl' betyder 'gift mand'

Men der ville ikke være vundet noget ved det, tværtimod, jeg kunne være aldeles sikker på, at mine tilhørere ville misforstå, hvad jeg sagde. Det kunne endda tænkes, at jeg selv ret hurtigt ville glemme, at jeg havde besluttet at bruge 'ungkarl' på denne særprægede måde, og at jeg derfor ville svinge fra den ene betydning til den anden, med det resultat, at forvirringen ville øges endnu mere. Det er uhensigtsmæssigt at definere som i (3), men det er ikke falsk. Har man ikke noget formål med at definere et ord på en måde, der afviger fra den gængse, så sætter man blot unødigt kravene til sin egen og andres opmærksomhed i vejret.

Et eksempel på en stipulerende definition, hvor der kan være god mening i at indføre den, har vi her:

- (4) »Som følge af skattereformen har et ord som *indtægt* ikke længere sin gamle betydning. At bruge det med samme indhold som hidtil vil føre til skævhed og unødigt strid. Det ville jo under de nuværende forhold være temmelig firkantet, om manden med de 50.000 kr. i indtægt siger til sin nabo med de 100.000: »Ja, De kan sagtens – De tjener jo dobbelt så meget som jeg!« For det gør naboen jo nemlig langt fra . . . Nogle taler også nu om *den disponible indtægt*, men selv om denne betegnelse er sagligt rigtig, forekommer den dog en smule omstændelig og lidt svag i klangen. Som tilskyn-delse til at finde på noget bedre, vil jeg gerne foreslå følgende betegnelser, der alle er afledet af ordet *tage*:

Det indtjente bruttobeløb, som skatteborgeren i første omgang tager i sin lomme, er nu som før vedkommendes *ind-tægt*. Det, som stat og kommune tager ud, er *udtægten*. Differencen mellem indtægt og udtægt er *resttægten*.«

(Aage Schjøttz-Christensen: Politiken 14.8.68)

Der foreslås her to nye definitioner; først introduceres betegnelsen 'udtægt', men det ser ikke ud til, at der menes andet dermed, end det vi normalt kalder 'indkomstskat'; mere ræson er der i den anden definition, nml. af 'resttægt' som 'differencen mellem indtægt og udtægt'. På grund af den progressive beskatning er det ikke relevant at sammenligne folks indtægt, hvis man vil vide noget

om deres forbrugsmuligheder, og der er således god fornuft i at indføre udtrykket 'resttægten' for det, der skal sammenlignes. Den eneste indvending man kunne have, er vel, at det er 'lidt sært i klangen'.

Anvender man et ord i en anden betydning end den gængse, er det tilrådeligt at gøre opmærksom på det, f. eks. 'I denne diskussion (debat, bog, artikel, etc.) vil jeg ved 'det-og-det' forstå 'det-og-det'. Herved kan man håbe på at undgå indvendinger af typen 'Jamen, definitionen er falsk; 'det-og-det' betyder jo ikke 'det-og-det'. En sådan indvending er uberettiget, når der er tale om en stipulerende definition; da en sådan definition jo ikke beskriver noget, kan den hverken være falsk eller sand.

Vil man fjerne uklarheden omkring et ord, kan det ikke nytte, at man definerer det ved hjælp af udtryk, der er lige så uklare; man må ikke 'definere det dunkle ved det endnu dunklere', sagde de gamle, og heri har de ret. Definerer jeg

- (5) 'Sjæl' betyder 'det indre jeg'

så er jeg næppe blevet klogere heraf. Andre eksempler på sådanne lidet anvendelige definitioner er:

- (6) 'Menneske' betyder 'tænkende dyr'
'Gud' betyder 'Den almægtige Skaber'
'naturlig' betyder 'normal'

En definition må ejheller være en *cirkeldefinition*; d.v.s. at det udtryk, der skal defineres, ikke selv må forekomme i det udtryk, man benytter til at definere med. De følgende to definitioner danner tilsammen en cirkeldefinition:

- (7) 'Neger' betyder 'Person med negroide træk'
'Negroide træk' betyder 'de træk, der er karakteristiske for negre'

I ordbøger kan man ofte støde på definitioner, der ser ud som cirkeldefinitioner, uden at de dog er det. En ordbog definerer

således 'filosof' som »dyrker af filosofi«, og dette kan jo unægtelig se ud som om man går i ring, men slår vi op under 'filosofi' læser vi: »læren om sjælelivet, erkendelsens natur og forudsætninger, moral, æstetik og tilværelsens inderste natur og væsen«. En filosof er altså ifølge ordbogen en, der studerer sjælelivet, erkendelsens natur, etc., og det er der ikke noget cirkulært ved.

Definerer man et ord til brug i en diskussion, så må definitionen ikke være sådan beskaffen, at den forudsætter, hvad der skal diskuteres. Diskuterer man om der er et liv efter dette, så kan man få brug for at definere ordet 'sjæl'; men gør man det således

- (8) 'Sjæl' betyder 'den del af mennesket, der lever videre efter døden'

så giver det ikke længere mening at diskutere, om sjælen lever videre efter legemets død; man har ved en sådan definition forudsat, hvad der skulle argumenteres for. Hvad der tilmed ofte overses, er, at det så i stedet bliver problematisk om mennesket har en sjæl i denne nye betydning af ordet. Vi får et argument, der ser sådan ud:

- (9) Mennesket har en sjæl
Sjælen lever videre efter døden

En del af mennesket lever videre efter døden

En modstander af konklusionen kan gå frem på tre forskellige måder: (a) han kan hævde, at argumentet er ugyldigt, på grund af en flertydighed i udtrykket 'sjæl', idet det i første præmis bruges i betydningen 'bevidsthed', og i anden præmis i betydningen 'den udødelige del af mennesket'. Benægtes det, at 'sjæl' skulle være anvendt flertydigt, så kan han (b) akceptere den foreslåede definition, men så samtidig gøre opmærksom på, at første præmis bliver tvivlsom og må begrundes, eller han kan (c) holde fast ved den gamle betydning af 'sjæl' og herved bliver det så anden præmis, der bliver tvivlsom og må begrundes, og det var dette sidste, der var forudsætningen for hele diskussionen.

Man skal derfor ikke gøre sig håb om at kunne løse andet end rent verbale problemer ved hjælp af en definition; saglige problemer, hvad enten de er rent faktiske eller drejer sig om vurderinger, kan ikke løses ved at man anlægger en excentrisk sprogbrug. Vil jeg vide, om ungkarle drikker meget, får jeg ikke svar ved at definere 'ungkarl' som 'alkoholist'; jeg ved da stadig ikke om dem, andre kalder ungkarle, drikker meget. Der eksisterer mere raffinerede forsøg på at lade definitioner overtage arbejdet, nemlig de såkaldte overtalelsesdefinitioner.

Øvelser

Undersøg de følgende definitioner med henblik på om de er (a) beskrivende eller stipulerende; og (b) om de er cirkeldefinitioner eller forsøg på at definere ved det mere dunkle:

- 1) »Jeg vil være tilbøjelig til at sige, at en mand er fanatisk, hvis han finder et emne så overvældende betydningsfuldt, at det opvejer alt andet. For at tage et eksempel: Jeg antager, at alle anstændige personer misbilliger grusomhed over for hunde, men hvis De finder, at grusomhed mod hunde er så frygteligt, at ingen anden grusomhed kan sammenlignes dermed, så ville De være fanatisk.«
(Bertrand Russell: *B. R. Speaks His Mind*, 1960)
- 2) »Vi indser, at alle mennesker ved retfærdighed forstår den karaktertilstand, der disponerer til at gøre det retfærdige, og får dem til at handle retfærdigt og ønske det retfærdige.«
(Aristoteles: *Den nikomakæiske etik*, ca. 330 f. Kr.)
- 3) »*Overjeg*: et udtryk, der bruges af psykoanalytikere til at betegne en struktur i det ubevidste opbygget af tidlige erfaringer, hovedsagelig på grundlag af barnets forhold til sine forældre, og fungerende som en slags samvittighed, der kritiserer jeg'ets tanker og handlinger, og som forårsager skyld- og angstfølelser, når jeg'et tilfredsstiller eller søger at tilfredsstille sine primitive impulser.«
(James Drever: *A Dictionary of Psychology*, 1961)

- 4) »Ved *narkotika* skal herefter forstås alle stoffer med en morfinlignende smertestillende virkning, hvad enten disse stoffer er naturligt forekommende i opium, kemiske modifikationer heraf eller stoffer, som er rent syntetisk fremstillede. Alle disse lægemidler kan give anledning til misbrug af ganske samme karakter: »narkomani«.«
(Mogens Nimb: Narkotika, sovemidler og stimulanser, 1961)

- 5) »Adam: Hvad skal jeg kalde dette dyr?
Eva: Kald det en hest.
Adam: Hvorfor en hest?
Eva: Det ligner jo en hest, ikke?
(Mark Twain)

Hvad er der galt med Evas svar?

- 6) »Det er ære for dig!«
»Jeg forstår ikke hvad du mener med 'ære'«, sagde Alice.
Humpty Dumpty lo foragteligt. »Selvfølgelig gør du ikke det – før jeg fortæller dig det. Det betyder 'Der kom du ud for et godt, hårdtslående argument'!«
»Men 'ære' betyder ikke 'et godt, hårdtslående argument',« indvendte Alice.
»Når jeg bruger et ord,« sagde Humpty Dumpty spydigt, »så betyder det præcis, hvad jeg vælger det skal betyde – hverken mere eller mindre.«
»Spørgsmålet er,« sagde Alice, »om du *kan* få ord til at betyde så mange forskellige ting.«
»Spørgsmålet er,« sagde Humpty Dumpty, »hvem der bestemmer – det er alt.«
(Lewis Carroll: Through the Looking-Glass, 1871)

Kan der indvendes noget mod den praksis, Humpty Dumpty gør sig til talsmand for?

- 7) »I de andres leg og lystighed deltager han (d.v.s. drengen Valfred) aldrig, men betragter det i afstand med et smil. Kun når indholdsrige samtaler mellem de åndrigeste mænd og kvinder i selskabet kommer på bane, træder han stundom ufrivilligt nogle skridt nærmere, og når samtalen har nået et

vist punkt, udbryder han i et eller andet dybtænkt spørgsmål, hvortil samtalen giver anledning:

– »Ja, hvad er livet!« – »Ja, hvad er døden!«

– »Er livet måske ikke en stedsevarende død?« –

»Ja, hvad er vel sandhed?« – Sådanne er de udbrud, hvormed han forbavser alle; hvorpå han igen tavs som før trækker sig tilbage. Samtalen standser, og han går bort med æren som den, der med sine få ord snart har truffet, hvad de andre forgæves søgte, snart har vist dem det tomme i al deres søgen.«

(Hans Egede Schack: Phantasterne, 1857)

Hvorfor lykkes det Valfred at få samtalen til at gå i stå?

3. Overtalelsesdefinitioner.

Ved en *overtalelsesdefinition* (en persuasiv definition) forstår man en definition, der betjener sig af et eller flere emotive udtryk. Har man et udtryk uden nogen klar emotiv mening, så kan man bøde herpå, ved at definere det ved hjælp af emotive udtryk. Herved kan man så håbe på at overtale folk til at billige noget, de måske ikke oprindeligt havde nogen positiv indstilling over for. I den store Sovjetencyklopædi gives der følgende definition af 'marxismen-leninismen':

- (1) »Marxismen-leninismen er videnskaben om lovene for naturens og samfundets udvikling; videnskaben om de undertrykte og udbyttede massers revolution; videnskaben om socialismens sejr i alle lande; videnskaben om opbygningen af det kommunistiske samfund. Skaberne af marxismen-leninismen er de store førere af og lærere for proletariatet i hele verden, Karl Marx, Friedrich Engels, V. I. Lenin og I. V. Stalin.«

(c. e. J. Witt-Hansen: De marxistisk-leninistiske principper, 1962)

Den, der har affattet definitionen, tilkendegiver en tydelig positiv holdning over for bevægelsen; det hævdes, at der er tale om

en videnskab, og når dette ord anvendes om bevægelser og tandpasta'er, har det en udpræget emotiv betydning. Er noget videnskab, må det ifølge den gængse opfattelse også være sandt, og er marxismen-leninismen sand, så har man naturligvis blot at gå ind for den. Og de øvrige karakteristika der nævnes, hører til blandt den mere letsindige omgang med de faktiske forhold, og som beskrivende definition må den derfor siges at være nok så uheldig. Intentionen er imidlertid en anden, nemlig at få eventuelle modstandere af marxismen-leninismen til at skifte standpunkt: akcepterer man nemlig, at karakteristikkene er rammende, så kan man vanskeligt andet end at gå ind for bevægelsen. At mange definitioner har denne overtalende funktion gør, at det ikke blot er en strid om ord, når man vælger en definition for en anden. I forrige århundrede udspandt sig en lidenskabelig diskussion om, hvorvidt den engelske digter Alexander Pope nu også var 'digter'. Selv for den mest begejstrede læser af poesi må noget sådant forekomme som det rene tidsspilde; men hvis man definerede 'digter' på en sådan måde, at Pope faldt uden for, så kunne det f. eks. have den konsekvens, at han blev mindre læst i skolerne eller andre steder. Forholdet er det samme som ved vage udtryk uden emotiv betydning: at vi ikke kan drage nogen skarp grænse mellem 'skaldet' og 'ikke-skaldet' spiller ingen rolle i dag; men indførtes der en lov, der forbød skaldede at vise sig på offentlig vej, så ville det pludselig få konsekvenser, hvordan en sådan grænse blev draget. Blev man nu placeret i den skaldede gruppe, så betød det naturligvis ikke, at man var blevet mere skaldet end man hidtil havde været; det betød blot, at man nu blev straffet for det.

Da den stærkt konservative Hegel skulle tage stilling til spørgsmålet om indførelse af en fri forfatning eller 'konstitution', så kunne han ikke så godt åbenlyst gå imod. Hvad gør man så? Ja, man giver simpelthen en ny definition af ordet 'konstitution', således at det ser ud som om man går ind for det, mens man i det mere skjulte modarbejder det:

- (2) »Udtrykket 'politisk frihed' bruges ofte til at udtrykke en formel deltagelse i statens offentlige anliggender af ... dem,

der ellers finder deres hovedfunktion i det borgerlige samfunds forskellige aktiviteter og forretninger. Og det er blevet en tradition at betegne den side af staten, der etablerer en sådan deltagelse, for 'konstitutionen', og at betragte en stat, hvor dette ikke er tilfældet som en stat uden 'konstitution'. Hvad angår denne brug af ordet, er det eneste man kan sige, at ved en konstitution må vi forstå fastlæggelsen af lovene i almindelighed, d.v.s. af frihederne.«
(G. W. F. Hegel: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften, 1817)

Ved at definere 'konstitution' som ensbetydende med 'lovgivningsmyndighed' uden hensyn til, hvordan denne er udformet, så håber Hegel at få læseren til at overføre sin positive holdning over for en fri forfatning til den konstitution, Hegel foretrækker, nemlig det enevældige monarki.

At indføre en ny definition af et udtryk er ikke i sig selv noget forkert; en sådan kan jo, som vi har set, være mere eller mindre hensigtsmæssig, og er den mere hensigtsmæssig er der god grund til at indføre den. Det samme gælder for overtalelsesdefinitioner. Vender vi tilbage til citatet af Panduro (side 73), så kan dette betragtes som et forsøg på at give en overtalelsesdefinition. I stedet for at bruge udtrykket 'demokrati' om en bestemt styreform, så forsøger han, at få os til at bruge det om et samfund, der ikke er præget af de mange '-vælder' og '-idiotier'; den positive betydning som 'demokrati' har søges overført på andre fænomener, end det normalt dækker. Går man nu ind for disse andre fænomener, er der naturligvis ikke noget i vejen for, at man kan akceptere Panduros sprogbrug. Det gale består i, at mange tror, at de derved har givet gode grunde for at gå ind for disse fænomener; men det har de ikke, idet fænomenerne hverken bliver bedre eller dårligere af at blive kaldt 'demokratiske'. Overtalelsesdefinitioner bærer deres navn med rette, fordi mange ureflekteret tænker 'Nå ja, når det er demokratisk, så må det jo være godt', og overser, at en sådan garanti har man ingenlunde, når man anvender 'demokratisk' på en ny måde.

En overtalelsesdefinition må som regel ikke afvige for radikalt fra den gængse sprogbrug, hvis man skal gøre sig håb om at kunne overtale nogen. Hegels fremgangsmåde er så usædvanlig klodset, at han ikke på grundlag af denne passage alene kan regne med at hverve tilhængere; og den officielle definition af 'marxismen-leninismen' lader nok en tvivlende forblive tvivlende.

Det kan imidlertid gøres mere raffineret ved udtryk som 'natur', 'væsen', 'sand', 'virkelig', 'ægte'. Man kan f. eks. høre, at 'Det strider mod menneskets natur at bruge præventive midler, og derfor bør de lade være med det.' Det lyder umiddelbart ganske fornuftigt, for er præmissen ellers sand, så er den en god begrundelse for konklusionen. Men funderer man lidt over, hvad menneskets 'natur' mon er for noget, så vil man opdage, at argumentet er ikke slet så godt, som det ser ud. Præmissen kan nemlig være en konstatering af, hvordan det faktisk forholder sig med mennesker og præventive midler, og at det at bruge præventive midler ikke er noget naturligt men resultatet af en kulturel udvikling. Denne præmis kan næppe bestrides, men den kan ej heller begrunde konklusionen, thi da denne udtrykker en norm for, hvordan vi bør handle, så vil det jo sige, at vi mangler en præmis, der udtrykker en vurdering. Vi går fra 'er' til 'bør', og en sådan overgang er ikke tilladt; argumentet kan blive gyldigt ved at tilføje præmissen 'Hvad der skyldes en kulturproces bør forbydes', men den præmis er så urimelig, at argumentet ikke har en chance for at blive holdbart. Præmissen kan imidlertid også være en skjult vurdering, og det er denne mulighed, der udnyttes, for overhovedet at give argumentet et skín af plausibilitet. Præmissen betyder da i virkeligheden, at det er forkert at bruge præventive midler, og når den bl. a. betyder det, så er det ikke overraskende, at konklusionen følger gyldigt. Der er da ikke tale om nogen fejlslutning, men argumentet kan nu kritiseres fordi vi ikke får nogen begrundelse for præmissen: hvorfor er det forkert? Har vi først fundet ud af, at det er forkert, så kan vi nok også finde ud af, at den slags ikke bør gøres.

Der findes talrige eksempler på sådanne krampagtige og forgæves forsøg på at gå fra beskrivelse til vurdering. 'Virkeligt mod er...', og så følger ikke, hvad virkeligt mod er, men hvad ved-

kommende gerne vil anbefale; 'al sand kunst er realistisk'; 'sand kærlighed er . . .' etc. Går tilhørerne med til sådanne definitioner, så vil de vanskeligt bagefter kunne gøre vrøvl; hvis al sand kunst er realistisk, så lyder man som en tåbe, hvis man stiller sig op og siger 'Dette her billede er ikke sand kunst, men hvor er det dog godt!'. Der er naturligvis ikke noget, der i bogstaveligste forstand kan kaldes 'sand kærlighed'; der er visse former for menneskeligt samliv vi finder værdifulde og ønsker fremmet, og dem giver vi navnet 'kærlighed'; ændrer vi opfattelse af hvad der er værdifuldt kan vi bruge udtrykket 'sand kærlighed' for at markere en forskel fra tidligere; men samtidig hermed, kan vi altså ofte få andre til at dele vort syn blot ved at bruge dette udtryk. At 'Menneskets væsen er ånd' kan være en uskyldig påmindelse om, at mennesker i modsætning til dyr har åndelige behov; men det kan også være en alt andet end triviell påstand: at menneskets materielle behov bør tilsidesættes for de åndelige. Præsenteres man for sådanne påstande, bør man hele tiden spørge sig selv: gives der en beskrivelse? hvis ja, hvilken præmis mangler da i argumentet og kan denne præmis akcepteres? eller gives der i virkeligheden en camoufleret vurdering? og hvis dette er tilfældet, hvordan kan præmissen da begrundes? Hverken faktiske eller moralske problemer kan løses ved definitioner, og det hvad enten de er overtalelsesdefinitioner eller ej.

Øvelser

Undersøg de følgende tekster med henblik på evt. forekomst af overtalelsesdefinitioner:

- 1) »Hvis demokratiet indrømmede os demokratiske metoder, mens vi var i opposition, så hørte dette jo til det demokratiske system. Vi nationalsocialister har imidlertid aldrig givet os ud for at repræsentere et demokratisk standpunkt, men vi har åbent erklæret, at vi blot benyttede os af de demokratiske midler for at vinde magten, og at vi efter magtens erobring hensynsløst ville nægte vore modstandere alle de midler, som indrømmedes os i vor oppositionstid. Alligevel kan vi gøre

gældende, at vort regime svarer til et forædlet demokratis love.»

(Joseph Goebbels: Tale 1934; c. e. Sådan var nazismen, v. S. Jonasson 1967)

- 2) »Den væsentligste forskel mellem de Konservative og de Liberale i dag er den, at de Konservative tager hensyn til *hele* mennesket, mens de Liberale har en tendens til kun at se på den materielle side af et menneskes natur. De Konservative mener, at mennesket delvist er et økonomisk og dyrisk væsen; men også at det er et åndeligt væsen med åndelige behov og åndelige ønsker. Hertil kommer yderligere, at disse behov og ønsker afspejler den *højere* del af menneskets natur, og derfor må have fortrin for dets økonomiske behov. Konservatismen ser derfor på forbedringen af menneskets åndelige natur som værende den politiske filosofis hovedopgave. De Liberale, på den anden side, . . . , betragter opfyldelsen af de økonomiske behov som samfundets dominerende mission.«
(Barry Goldwater: The Conscience of a Conservative, 1960)

- 3) »Er man mod kommunismen, får man straks højreekstremisme og fascisme hæftet på sig. Hvis man mener, vi skulle være tilhænger af en totalitær styreform, sådan som kommunisterne er det, – af styreformer, som ikke respekterer menneskerettighederne, – så er det en fuldstændig fejlurdering. Vi er *for* demokrati, *for* folkenes selvbestemmelsesret overalt i verden, *for* de undertrykte folk mod deres undertrykkere, hvor de end befinder sig. Egentlig er det uforståeligt, at vi, der står for frihed mod undertrykkelse og tyranni, skal betegnes som højreorienterede og reaktionære. Derfor må der en afklaring til.«
(Ole Bjørn Kraft: Berlingske Tidende 12.5.68)

- 4) Hvordan anvendes udtrykket 'britisk fejghed' i følgende læserbrev fra News Chronicle:

»To gange forekommer ordene 'britisk fejghed' i onsdagsavisens leder. Man undrer sig over, hvilken nationalitet den mand har, der skrev dette, da kombinationen af disse to ord er ukendt i det engelske sprog, ja i ethvert af verdens sprog. I den nuværende ømtålelige situation i Europa ville udtryk-

ket 'britisk diplomati' da ikke være mere passende?
Jeg underskriver mig
En britte, og jeg er stolt over det«
(c. e. S. Stebbing: Thinking to Some Purpose, 1939)

KAPITEL VI

1. Analytiske og syntetiske påstande.

Det er en norm for normal kommunikation, at det vi siger, skal være både sandt og interessant. Tog løgne og trivialiteter overhånd, ville vi hurtigt ophøre med at henvende os til hinanden. Disse to krav til en alvorlig tankeudveksling kan imidlertid ikke altid lade sig realisere samtidigt. Vi er undertiden i den situation, at vi kan vælge mellem at sige noget sandt men uinteressant eller at sige noget interessant men muligvis falsk.

Spørger læreren eleven: 'Hvornår døde Christian IV?', så kan eleven svare 'For nogen tid siden'. Gør han det, er der ingen større risiko for, at han skulle have taget fejl; hans påstand er sand, men det er ikke sikkert, at læreren stiller sig tilfreds hermed. Spørgsmålet har bragt eleven i en valgsituation med hensyn til hvilke af de to idealer, han vil realisere, og eleven har valgt at sige noget sandt men uinteressant. Forudsat vi overhovedet ved, hvem Christian IV var, så er det uden interesse at få at vide, at han døde for nogen tid siden. Havde eleven derimod svaret 'Han døde i 1648' ville han have løbet en risiko for at have taget fejl, men samtidig opnået at sige noget væsentlig mere oplysende end før. Vi bruger her udtrykket 'interessant' i en lidt anden betydning end den sædvanlige; 'Christian IV døde i 1648' er mere interessant end 'Christian IV døde for nogen tid siden' også selv om De ikke skulle interessere Dem for Christian IV. Virker dette forvirrende, da erstat 'interessant' med 'oplysende' eller 'informativ'.

Hvilken af de to muligheder vi vælger, kan afhænge af mange forhold. Er vore følelser og centrale indstillinger stærkt knyttet til en bestemt anskuelse, så er det almindeligt at vi udformer denne

anskuelse på en sådan måde, at den ingen risiko løber for at vise sig falsk. For religiøse og politiske ideologier er målet at bevare skinnet udadtil for enhver pris; kritik kan ikke tolereres, og derfor må sandheden om fornødent opnås på bekostning af indholdet. At en teori er sand, må jo betyde, at den er god, mener man; men her mener man galt, for en god teori er en teori, der løber en betydelig risiko for at være falsk, men på trods heraf har modstået alvorlige forsøg på at vise, at den er falsk. Det er derfor noget misvisende, når det undertiden siges, at man i videnskaben søger så sandsynlige udsagn som vel muligt, misvisende, fordi det er så umådelig let at finde sådanne udsagn. Man kan blot som vores elev og mange ideologer undlade at sige noget interessant, så skal man nok ramme plet. Ved derimod at formulere interessante teorier løber vi nok en risiko for at tage fejl, men vi har samtidig muligheden for at tage ved lære af vores fejl, og derfor ser man de videnskabelige teorier blive bedre og bedre, mens mange ideologier efter et stykke tids forløb ender som forstenede levninger af en måske oprindelig genial idé.

Har vi en definition af et ord, kan vi ud fra denne definition danne en påstand, hvis sandhed er ubestridelig men hvis indhold er mindre opsigtsvækkende. Da 'ungkarl' er defineret som 'ugift mand', så følger heraf at påstanden:

(1) Alle ungarle er ugifte mænd

er en sand påstand. Erindrer vi, hvordan 'ungkarl' er defineret, så kan vi umiddelbart indse, at (1) må være sand; til gengæld fortæller den os heller ikke noget, som vi ikke vidste i forvejen. Lige så let er det at indse, at påstanden:

(2) Alle ungarle er gifte mænd

må være falsk. Sådan som 'ungkarl' er defineret, kan (2) umuligt være sand.

Påstande, der har den egenskab, at de enten er sande eller falske som følge af den måde, hvorpå de anvendte udtryk er de-

finerede, kaldes for *analytiske påstande*. (1) er følgelig en analytisk påstand, og da den tillige er sand, så kalder vi den en *analytisk sand påstand*. En mere håndterlig betegnelse for det samme er *tautologi*. (2) er også en analytisk påstand, men da den er falsk, kalder vi den en *analytisk falsk påstand* eller en *selvmodsigelse*. At en påstand er analytisk vil i praksis sige, at det er overflødigt at foretage iagttagelser eller eksperimenter for at finde ud af om påstanden er sand eller falsk; alt hvad vi behøver at gøre, er at spørge os selv hvordan de og de udtryk er defineret og så se efter, om påstanden passer med denne definition eller ej.

Påstanden:

(3) Alle ungarle er døve

er ikke nogen analytisk påstand. Vi kan ikke ud fra definitionen af 'ungkarl' afgøre, om den er sand eller falsk. Påstanden er falsk, fordi vi kender en ungarl, der ikke er døv, men den er ikke nogen analytisk falsk påstand, altså ingen selvmodsigelse. Der ville ikke være noget i vejen for, at alle ungarle var døve, de er det imidlertid ikke. Påstanden:

(4) Nogle ungarle har eget hus

er heller ikke nogen analytisk påstand. Det følger ikke af definitionen af 'ungkarl', at nogen af dem skulle have eget hus. Påstanden er sand, men den er ikke analytisk sand eller en tautologi; det kunne udmærket tænkes, at ingen ungarle havde eget hus.

En påstand, hvis sandhed eller falskhed ikke kan godtgøres alene ved definitionen af de anvendte udtryk, siges at være en *syntetisk påstand*. (3) er en syntetisk falsk påstand, mens (4) er en syntetisk sand påstand. Syntetiske påstande kaldes også for *empiriske påstande* eller *erfaringspåstande*, fordi vi må gøre erfaringer (iagttagelser og eksperimenter) for at bestemme deres sandhed eller falskhed. Sådan som vi har defineret 'analytisk' og 'syntetisk' må en påstand enten være analytisk eller syntetisk, der gives ingen

tredie mulighed, og den kan ikke være begge dele. Derfor kan det alligevel være vanskeligt at afgøre, om en given påstand er det ene eller det andet. Da mange ord ikke har samme klare og entydige definition som 'ungkarl', vil der være nok af tvivlstilfælde; f. eks. bliver påstanden:

(5) Demokratiets tilhængere går ind for flertalstyranni

en analytisk påstand hvis 'demokrati' defineres som 'flertalstyranni'; men en syntetisk påstand, hvis det defineres som 'flertalsstyre'. Møder man påstanden i en større tekst, kan sammenhængen undertiden afsløre, om den er analytisk eller syntetisk; hvad giver den bedste mening? Fremsættes den i en diskussion, kan man bede vedkommende om at oplyse, hvordan han har tænkt sig, at den skal opfattes (hvis han da overhovedet har tænkt over det).

(6) Mord på småbørn er forkert

er analytisk, hvis 'mord' defineres som 'at slå ihjel, når det er ulovligt eller moralsk forkert at gøre det', men syntetisk, hvis 'mord' blot defineres som 'at slå ihjel'.

(7) Enhver stat er en retsstat

bliver en tautologi, hvis den blot betyder, at der må være love i enhver stat, men en omstridt syntetisk påstand, hvis den betyder at 'Staten har altid ret'.

For at afgøre, om en påstand er analytisk eller syntetisk, er det altså ikke tilstrækkeligt blot at se på den sproglige formulering, man må også gøre sig klar, hvilken påstand det er, der egentlig forsøges udtrykt. Da en tautologi jo er sand pr. definition, behøver man ikke at argumentere for, at den er sand. At argumentere for at 'Alle ungarle er ugifte mænd' er sand, er overflødigt. En selvmodsigelse er falsk pr. definition, og det er derfor umuligt at argumentere for, at den skulle være sand. At argumentere for, at 'Alle ungarle er gifte mænd' er sand er umuligt, medmindre man

med 'ungkarl' mener noget andet end vi normalt mener. Man kan imidlertid godt argumentere for, at en påstand er en tautologi eller en selvmodsigelse. Den pythagoræiske læresætning

- (8) I en retvinklet trekant er kvadratet på hypotenusen lig med summen af kateternes kvadrater

er ifølge den gængse opfattelse af de matematiske læresætningers karakter en tautologi; dens sandhed følger af definitionen af de anvendte udtryk. Da imidlertid ikke enhver kan se, at den er en tautologi, foranstalter man undervisning i matematik.

Øvelser

- 1) Forsøg at afgøre hvilke påstande, der er (a) tautologier, (b) selvmodsigelser eller (c) syntetiske. (Flere forskellige tolkninger vil ofte være mulige)
 - a. Penge er ikke alt
 - b. Grise kan ikke flyve
 - c. Nogle ungarle er gifte mænd
 - d. Magt er ret
 - e. Teaterkrisen skyldtes at publikum udeblev
 - f. Tyveri er en forbrydelse
 - g. Før eller senere går jorden under
 - h. Kanoner bør kunne skyde
 - i. Ekstrabladet udkommer ikke om søndagen
 - j. Han tegnede en rund firkant
 - k. Ingen virkning uden årsag
- 2) Hvilke af følgende udsagn er (a) analytiske og (b) syntetiske:
 - a. $2 + 2$ giver 4
 - b. 2 æbler + 2 æbler giver 4 æbler
 - c. 2 dråber kviksølv + 2 dråber kviksølv giver 1 dråbe kviksølv
 - d. 2 hankaniner + 2 hunkaniner giver 26 kaniner

Afslører Deres svar noget om forskellen mellem ren matematik og anvendt matematik?

2. Tautologier.

Lyder vejrrapporten for i morgen: 'Enten bliver det regn eller også bliver det ikke regn', så kan jeg med rette kritisere den for at være uinteressant; den fortæller mig ikke noget, jeg ikke vidste i forvejen; den er en tautologi, sand på grund af den måde hvorpå udtrykkene 'enten – eller' og 'ikke' er defineret. Ikke alle tautologier kan afsløres så let; vi kan tænke os følgende klassiske dialog:

- (1) A: Alle kunstkere mener, at Picasso er en stor kunstner.
B: Det passer ikke, for kunstkeren Vielgeschrei har udtalt sig stærkt nedsættende om Picassos billeder.
A: Jamen han er virkelig ikke kunstker; det er kun noget han bilder sig ind.

A's første udtalelse ser umiddelbart ud til at være en syntetisk påstand, der løber en vis risiko for at være falsk. Er der blot en kunstker, der ikke synes, at Picasso er en stor kunstner, så er påstanden falsk, og det er denne indvending B retter mod den: den er falsk, fordi hr. Vielgeschrei er en sådan kunstker. Men da A ikke bryder sig om indvendinger benytter han det kneb at definere 'kunstker' på en sådan måde, at hr. Vielgeschrei udelukkes. Påstanden 'Alle kunstkere mener, at Picasso er en stor kunstner' bliver derved til en tautologi, altså nok sand men tillige uinteressant, fordi den i virkeligheden ikke siger andet end 'Alle der mener, at Picasso er en stor kunstner, mener, at Picasso er en stor kunstner'. En sådan påstand er der intet sprængstof i, den er sikker på tilslutning hver gang den fremsættes.

B opfattede i første omgang A's påstand som en syntetisk påstand, og hvis B ikke var kommet med sin indvending, er det sandsynligt, at A ikke havde haft noget imod, at B vedblev med at tro, at den var syntetisk, selv om den altså viste sig at være analytisk. Dette er en stadig tilbagevendende situation: man begynder

med at fremsætte en syntetisk påstand og gerne en, der er temmelig omstridt; bliver der så rettet indvendinger imod den, trækker man sin særprægede definition ud af ærmet, gør påstanden analytisk og giver udseende af, at man hele tiden har haft ret. Et eksempel afgiver Brauer's fremtidsvision:

- (2) »Enhver, der vil se, må erkende, at det kapitalistiske samfundssystem er i fuld gang med at bevise sin egen manglende eksistensberettigelse. I Danmark har det skaffet sig respit i endnu fire eller højst otte år, men jeg tvivler ikke på, at vi herhjemme kan indføre det socialistiske samfundssystem engang i 70'erne.«

(Kurt Brauer: Interview i Politiken 28.7.68)

Det er jo kontroversielle sager, der her profeteres, men spørger vi, hvordan vi kan afgøre, om en person er i stand 'til at se' eller 'vil se', så vil svaret utvivlsomt blive, at kun personer, der mener, at det kapitalistiske samfundssystem er ved at spille fallit, er personer, der er i stand til at se. Svaret afslører at vi har med en tautologi at gøre. Brauer kunne lige så godt have sagt 'Jeg, og de, der er enige med mig, mener . . .'. Ved at vælge formen 'Enhver, der vil se, . . .' ser det ud som om han har noget at fortælle os, og samtidig opnår han, at eventuelle uenige fremtræder som nogle dummenikker, uden evne 'til at se'.

Samme teknik er anvendt i en leder om kildeskatten:

- (3) »Han (d.v.s. Poul Møller) er embedsmændenes dikkende lammehale, og alle de søforklaringer, som han og andre regeringsmedlemmer nu disker op med for at undskylde sig, og deres forsøg på at angribe Henry Grünbaum, er der intet fornuftsvæsen, der tror på.«

(Ny Dag: 7.3.68)

Udtrykket 'intet fornuftsvæsen' anvendes her i en så særpræget betydning, at kun personer der mener som journalisten er fornuftsvæsener. Da man i almindelighed gerne vil gælde for et fornuftsvæsen, gør man klogest i ikke at gøre indsigelse. Læg endvidere

mærke til udtrykket 'søforklaring', der er anvendt som en forudsætning for, hvad der skulle bevises. Der findes mange lignende udtryk: 'Alle rettænkende . . .', d.v.s. 'Alle, der tænker som jeg, . . .'; i Brezhnev's tale (side 77) finder vi udtrykket 'Den sovjetiske kulturs og kunsts skabere og udøvere . . . var, er og vil være et med deres folk, et med Lenins parti', d.v.s. de, der går imod, kan pr. definition ikke være kunstnere eller intellektuelle; de er med Sophus Hansens udtryk 'såkaldt intellektuelle' men ikke virkelige intellektuelle' (side 70).

Også for mere komplicerede systemer af påstande, kan det være tilfældet, at de i virkeligheden er tautologiske; det er f. eks. umuligt at vise at den officielle sovjetiske fortolkning af marxismen er falsk; enhver kritik bliver bortforklaret eller indlemmet i ideologien som yderligere støtte for denne. Til gengæld glemmer man så, at det bliver meningsløst at diskutere, om en eller anden praktisk politik stemmer overens med eller strider mod marxismen. En tautologisk politisk ideologi er forenelig med hvad som helst. Inden for kristendommen indtager man et lignende standpunkt; det fremhæves tit med triumferende stemme, at naturvidenskaben skam på ingen måde strider mod den kristne tro eller har overflødiggjort den. Heri er intet overraskende; når man udvander trosindholdet så meget, at en moderne filosof kan hævde:

- (4) »Jeg afgør ikke, hvorvidt en mand er min religionsfælle ved at se, hvordan han argumenterer, men ved hvorvidt jeg finder ham knæle ved siden af mig i Kirken.«

(A. M. Quinton: i *The Twentieth Century*, juni 55; c. e. W. W. Bartley: *The Retreat to Commitment*, 1962)

uden at føle sig beklemt ved situationen, så er det klart, at en hvilken som helst videnskabelig teori bliver ligegyldig. Når der ikke er noget at stride imod, udebliver striden.

En indvending mod en teori behøver ikke direkte at blive negligeret; er man særlig snedig tager man indvendingen til sig, så den i stedet for at kritisere teorien tværtimod støtter denne. Teknikken kan vi illustrere ved at se på følgende brudstykke af en psykologisk teori:

- (5) »Lad os betragte påstanden, A, at en person P hader sin fader. Så længe P ikke er alt for venlig over for sin fader, vil A ikke være i vanskeligheder. Antag imidlertid, at P er udpræget venlig mod sin fader, køber dyre gaver til ham, og er stærkt optaget af hans velfærd. Lad O være beskrivelsen af denne adfærd. Tilbageviser O nu A? Det behøver den ikke at gøre, hvis vi gør den ekstra antagelse, B, at folk der hader, når de forventes at være venlige, føler skyld og prøver at lette deres skyldfølelse ved overkompensation. For en forsvarer af A kan nu ræsonnere: »Han køber gaver til sin fader, han hænger altid omkring ham. Hvor sært. Hvorfor skulle han dog gøre det? Viser det ikke, at der foregår noget mærkeligt? Jo, selvfølgelig, jeg ved udmærket hvad det er! Han protesterer for meget – Han overkompenserer. Men hvorfor overkompensere medmindre han føler skyld? Og hvorfor føle skyld medmindre der er grund til det – og denne grund er, at han hader sin fader, hvilket jeg hele tiden har haft ham mistænkt for.«
- (Paul Feyerabend: Knowledge without Foundations, 1961)

Psykologen fremsætter først en påstand A, der efterhånden kommer i vanskeligheder, fordi P slet ikke ser ud til at hade sin fader. Men i stedet for af den grund at forkaste A, fremsætter hun en ny teori, B, der er i stand til at forklare, hvorfor P opfører sig mærkeligt, samtidig med at han hader sin fader. Giver P's had sig udslag i hans handlinger, så er A sand; giver det sig ikke udslag, så er A også sand på grund af B; uanset hvordan P opfører sig bliver A altså sand. A danner sammen med B en tautologi og løber dermed ingen risiko for at være falsk. Skulle læseren fundere over, om ikke denne psykologiske teori minder om en, han kender til, så er hertil at sige, at der ikke i sig selv er noget galt med psykoanalysen. Hvad der er galt er, at mange af dens tilhængere er mere interesseret i at have ret end at blive klogere, og derfor vælger at behandle den på ovennævnte måde.

De anvendelser af tautologier, vi her har set på, er nært beslægtede med de såkaldte *cirkelbeviser*. Ved et cirkelbevis forstår vi et argument, hvor konklusionen er identisk med en af præmisserne. I sin simpleste form lyder et cirkelbevis:

- (6) »At tillade ethvert menneske uhindret talefrihed må altid i det store og hele være fordelagtigt for staten; for det bidrager i høj grad til samfundets interesser at enhver person nyder en fuldkommen ubegrænset frihed til at udtrykke sine meninger.«
(Ærkebiskop Whateley: Elements of Logic, 1843)

Argumentets eneste præmis siger i virkeligheden nøjagtig det samme som konklusionen. Er vi i tvivl om, hvorvidt talefrihed er et gode eller ej, så hjælper det ikke meget på denne tvivl blot at gentage sig selv. 'P; derfor P' er nok et gyldigt argument (hvis P er sand, ja, så er P sand), men det er uanvendeligt til at vise, at P faktisk er sand, for i præmissen *forudsætter vi, hvad der skal bevises*. Et cirkelbevis kan være lidt mere kompliceret:

- (7) »Hvad er retfærdighed?
At yde enhver sit!
Hvad er at yde enhver sit?
At de får hvad de fortjener!
Hvad fortjener de?
Det som tilkommer dem?
Hvad tilkommer dem!
Det de har krav på!
Hvad har de krav på?
Retfærdighed!
Hvad er retfærdighed?
At yde enhver sit!
o.s.v. uendeligt ... «
(Sven Clausen: Essays om naturret, 1954)

Vi kommer til at bevæge os i en cirkel; på et vist tidspunkt benytter vi konklusionen til at begrunde sig selv med.

Ønsker vi at forklare, hvordan Peter dog bærer sig ad med at huske sin lektie så godt, siger vi ofte 'Det skyldes Peters gode hukommelse', og mener, vi har sagt noget vældigt oplysende. I virkeligheden har vi blot gentaget os selv: 'Peter har en god hukommelse' og 'Peter er god til at huske' er blot to forskellige formuleringer af en og samme påstand. At Peter kan overkomme så meget forklares ved Peters 'stærke vilje', og vi lægger ikke mærke

til, at vi ikke er blevet klogere af en sådan forklaring. En lignende forklaring har vi her:

- (8) »Den nykonservative har et patriarkalsk instinkt i sig, og så længe det er muligt vil han foretrække slægtens beståen fremfor samfundets.«
(Hans Jørgen Lembourn: Een/Mange, 1967)

'Instinkt' bruges om en adfærd, der er medfødt og genfindes hos alle individer af en bestemt art, men det er nonsens at forklare de nykonservatives adfærd ved et instinkt. Et 'patriarkalsk instinkt' findes hverken hos ny- eller gammelkonservative (eller for den sags skyld hos nogen andre).

Øvelser

Giv en vurdering af de følgende tekster med henblik på forekomsten af tautologier eller cirkelbeviser:

- 1) Pseudo-Darwinisten: Udviklingen viser, at den stærkeste overlever.
- 2) »Det socialistiske system vil i sidste ende erstatte det kapitalistiske system; dette er en objektiv lov uafhængig af menneskets vilje. Hvor meget de reaktionære end forsøger at holde historiens hjul tilbage, vil revolutionen finde sted før eller senere, og vil uundgåeligt triumfere.«
(Mao: Tale 6.11.57; c. e. Citater fra Mao, 1967)
- 3) »At konservatisme nødvendigvis må bero på råhed og ond-sindet dumhed er en tro som fremskridtet dyrker desto inderligere, jo mere åndløst friskt og ufortrødent det selv er. Det er næppe umagen værd at bestride det . . . Goethe og Nietzsche var konservative, – al tysk ånd var konservativ fra begyndelsen af, og vil fortsat være det, i den udstrækning den da forbliver sig selv og ikke bliver demokratiseret, det vil sige afskaffet.«
(Thomas Mann: Betrachtungen eines Unpolitischen, 1918)
- 4) »Samfundets økonomiske mål på længere sigt er at opnå en

passende vækst i nationalproduktet år for år, og det kan desværre ikke afvises, at denne vækst kan blive lavere end det opnåelige, hvis befolkningen på grund af personbeskatningen viger tilbage for en ekstrainsats.»

(Reflex: Redaktionel kommentar, juni 68)

- 5) »Vægten (23/9–22/10). *Kærligheden*: Alt tyder nu på, at Deres inderste ønsker i forbindelse med kærlighed vil blive opfyldt eller i hvert fald komme betydeligt nærmere deres virkeliggørelse. *Pengene*: Tag ikke en mistet fortjeneste eller et lille tab alt for højtideligt. Det betyder ikke så forfærdelig meget i det store og hele. *Arbejdet*: Hold bare ud – slip ikke Deres tag, De er nærmere målet, end De tror. De må dog indgive andre fuld tiltro og ikke vakle, når det virkelig gælder. *Venerne*: En god vens råd er ikke altid lige kloge eller passer Dem ikke fuldt så godt som vennen. Bedst kontakt med Vædderen og Vandmanden. Vær forsigtig med Jomfruen.»

(G. Gurdi: Men hvad siger stjernerne? Femina 13.2.68)

Hvorfor er ovenstående snusfornuft sikker på at gå i opfyldelse?

- 6) Tag stilling til følgende forudsigelse (sml. eventuelt med de relevante bibelsteder):

»Den store nationale selvstændighedsbølge: I århundreder har kolonimagter som England, Frankrig, Portugal, Holland m. fl. regeret størsteparten af verdensdelene. Både Afrika, Asien, Australien og Sydamerika har været under kolonivældet.

I 1. Mos. 9:25–27 læser vi en forunderlig forudsigelse om dette af Noa. Han taler om sine tre sønner, Sem, Kam og Jafet. Sem bliver stamfader til Midt-Østens og Asiens folk. Kam, som betyder den brændte eller den sorte, blev stamfader til afrikanerne. Jafet blev stamfader til den hvide race. Vi læser: »Gud gør det hvidt for Jafet (den hvide race), han skal bo i Sems telte og Kanaan (Kam) være deres træl«. Dette er virkelig gået i opfyldelse i århundreder før. Den hvide race har boet og hersket i Asien, og afrikanerne har

været deres trælle. Men Jesus gav os et tegn i forbindelse med dette i en tale om Israel og de andre staters oprettelse: Og han fortalte dem en lignelse: »Se på figentræet (Israel) og alle de andre træer (andre nationer). Så snart I ser, at de springer ud, skønner I, at sommeren er nær. Således kan I også skønne, når I ser dette ske, at Guds rige er nær.« Luk. 21:29–30. Det er en kendt sag over hele verden, at siden staten Israel blev genoprettet i 1948, er nationalismen blomstret op over hele jorden, og nye stater har overalt revet sig løs fra kolonivældet og er blevet selvstændige i alle verdensdele. Dette er altså et tegn på, at Guds rige er nær.« (Arild Edvardsen: 8 tegn på Jesu snare komme; pjece fra Troens Bevis Center, 1967)

3. Platheder.

Ved en *plathed* forstår vi et værdiudsagn, der tillige indeholder enten et emotivt udtryk eller udtryk af typen 'nødvendig', 'tilstrækkelig', 'passende', 'for meget' eller 'for lidt', og at disse udtryk indgår i værdiudsagnet på en sådan måde, at denne bliver en tautologi. Siger jeg:

- (1) Der må være tilstrækkeligt med pladser på vore universiteter og højere læreanstalter, så ungdommen kan komme til.

så har jeg sagt en plathed. Påstanden udtrykker en plathed, fordi den (a) er et værdiudsagn ('der må være' betyder i denne sammenhæng 'der bør være') og (b) den indeholder udtrykket 'tilstrækkelig', der indgår sådan i udsagnet, at dette bliver en tautologi. Uanset hvilken indstilling man har til dette emne, så kan man ikke bestride, at der må være tilstrækkeligt med pladser. Påstanden må ikke forveksles med

- (2) Der er tilstrækkeligt med pladser på vore universiteter og højere læreanstalter.

Denne påstand er ingen plathed og den kan meningsfuldt benægtes, mens man er nødt til at samtykke i (1).

- (3) Markedspolitik skal føres på et realistisk grundlag

hed det i en valgbrochure fra Venstre, men da påstanden er en plathed, er der da for en gangs skyld noget alle partier kan være enige om. Forsvarsminister Ninn-Hansen tegner sig for følgende bemærkning i en TV-debat om forsvaret:

- (4) »Materiellet bliver dyrere – men jeg ser nødig, det bliver dyrere end nødvendigt.«

Se, det er jo ordentlig snak; bort med alle de unødvendige udgifter. I populære værker om sundhed og børneopdragelse kan man finde et væld af platheder som

- (5) Spis ikke for meget, og sørg for at få ordentlig med motion og

- (6) Opdrag ikke Deres børn med for fast hånd.

Derimod får man sjældent at vide, hvor meget man bør spise og motionere, eller hvor fast en hånd man bør anvende over for sine børn.

Siger jeg 'Man bør stræbe efter et retfærdigt samfund', har jeg ikke sagt andet end at man bør stræbe efter et samfund, der er sådan, at man bør stræbe efter det, da 'et retfærdigt samfund' pr. definition er et samfund, man bør stræbe efter. Siger jeg derimod 'Man bør stræbe efter et uretfærdigt samfund' har jeg gjort mig skyld i en selvmodsigelse, idet jeg har sagt, at man bør stræbe efter et samfund, der er sådan, at man ikke bør stræbe efter det.

Der kan være flere forskellige grunde til at udtrykke sig i platheder. Man kan andetsteds have gjort opmærksom på, hvad man egentlig mener, og så regne med, at tilhørerne er bekendt dermed. Når det hos Venstre hedder

- (7) »Holigsikringen må revideres og blive til en virkelig social ordning, der ikke byder på urimeligheder.«

Man må man formode, at Venstre tolker udtrykket 'urimeligheder' på en anden måde end f. eks. SF, og den, der da er inde i Venstres politiske program vil selv kunne udfylde påstanden sådan, at den ikke bliver trivial. Socialdemokratiet mener at »ejendomsretten er socialt betinget«, og det lyder jo nok så plat; men den konservative grundejer vil alligevel ikke høre mere af den slags.

En anden grund til at vælge platheder er, at man jo ikke kan bestride en tautologi. Opponerede man imod nogle af disse platheder ville man uvægerlig forekomme lidt til en side; kan man derfor ikklæde en måske omstridt påstand form som en plathed, kan man håbe på, at indvendinger udebliver.

Endelig kan der tænkes endnu en grund. Hvis en plathed virkelig ikke er ment som en sådan, og det er den sjældent, så vil det jo sige, at den må tolkes i sammenhæng med flere andre udtalelser. Taleren kan her håbe på, at tilhørerne vil tolke platheden på en sådan måde, at de kan tilslutte sig hans forslag. Ved bevidst at søge ren verbal enighed og ikke saglig enighed, kan taleren regne med at opnå langt bredere tilslutning end han ellers ville have opnået. Den vage formulering forpligter ikke så meget som den præcise. Der er næppe tvivl om, at mange politikere udtrykker sig så vagt, som de faktisk gør, for at undgå kritik for at have sveget vælgerne senere hen; men så længe den almindelige indstilling i befolkningen er, at en mand, der har taget fejl, er uegnet som politiker, er det forståeligt omend irriterende, at de vælger ingenting at sige.

Siger jeg

- (8) Vold er vold

lyder det ganske fornuftigt; siger jeg

- (9) Vold kan under ingen omstændigheder anerkendes som politisk pressionsmiddel.

så har jeg sagt noget omstridt. Siger jeg (8) men mener (9), så er

det lykkedes mig at give en omstridt påstand karakter af en tautologi. Ligesom vi kan have påstande, der ikke ser tautologiske ud, men som alligevel er det, sådan kan vi altså også have påstande, der ser tautologiske ud, men som ikke er det. Er en påstand ikke nogen tautologi, hjælper det ikke noget, at den nok så meget ligner en; den kan da ikke være behæftet med den ubetvivlelighed og sikkerhed, som karakteriserer tautologier. Når forretningsmanden hævder at 'Forretning er forretning', ja, så kan dette ikke bestrides, medmindre påstanden i virkeligheden betyder, at i forretningsverdenen gælder ikke samme moralske regler som andetsteds.

Øvelser

- 1) Forklar betydningen af påstande som

»Du kalder dem 'sociale afvigere'; men du vil da vel ikke benægte, at lømler er og bliver lømler?«

Undersøg følgende tekster med henblik på eventuelle platheder:

- 2) Spørgsmålet om tjenestetidens længde interesserer mig meget ud fra den betragtning, at ingen bør være indkaldt i længere tid end det er absolut nødvendigt. Det nødvendige baserer sig på to ting. De værnepligtige skal have en uddannelse af en vis størrelse, og der skal til stadighed være en stående styrke af en bestemt størrelse. Begge disse momenter undersøges i øjeblikket af et par udvalg, men jeg vil da gerne fremhæve allerede nu, at jeg personligt tror, der vil være mulighed for at forkorte tjenestetiden.«
(Erik Ninn-Hansen: c. e. Politiken 18. 8. 68)
- 3) »Vigtigere end at forbyde salget af billedpornografi er det i øvrigt, at man er noget mere kritisk med, hvad tilfældige medarbejdere inden for radio og fjernsyn får lov til at slippe ind i hjemmene over det ganske land. Der er mange grader af pornografi, og graden vurderes vel efter hvert enkelt menneskes moralske indstilling, men når der nu snakkes om pornografi, og om statens opgaver, var det vel på sin plads at tale om beskyttelse også af lytterne og seerne, så der sikres

dem en tone, man kan være bekendt at sende ud i æteren. Den skal være båret af frisind og usnerpethed, men den må bare ikke gå under lavmålet, hvor den unægtelig har været et par gange.«

(Frederiksborg Amts Avis: 13. 8. 68)

- 4) Formanden for Venstres folketingsgruppe, Henry Christensen er blevet interviewet:

»Er Venstre ikke for flink ved den konservative regeringspartner – ihukommende den behandling, Venstre på det sidste har fået af konservative blade og politikere?

– Jeg er skuffet over, at konservative politikere og blade har følt sig foranlediget til at angribe Venstre, som tilfældet har været. Jeg har ved forskellige lejligheder tilbagevist disse angreb, fordi jeg mener, de har været sagligt uholdbare . . .

– De har ikke svaret med modangreb?

– Nej. Der må gerne være diskussion mellem de liberale partier, men ikke af en art, så det nærmer sig nedrakning.

– Hvor er grænsen?

– Den beror på den fornødne grad af politisk kultur.«

(Fyns Tidende: 12. 5. 68)

- 5) Hvordan udnyttes påstanden 'Vold er vold' i denne tekst:

»Det er ganske enkelt uden mening at ville forsøge at udvande begrebet vold og gøre den ene slags mindre fordømmelig end den anden. Vold er vold og må under enhver form afvises som et utilladeligt middel i den politiske meningsbrydning.«

(Aarhus Stiftstidende: 25.6.68)

4. Modsigelser.

Vi definerede en selvmodsigelse, som en påstand, der var falsk alene på grundlag af den måde, hvorpå de anvendte udtryk var definerede, og som eksempel anførte vi påstanden

- (1) Alle ungkarle er gifte mænd

Ved vi, hvad ordet 'ungkarl' betyder, så kan vi umiddelbart se, at (1) må være falsk. En selvmodsigelse kan imidlertid også foreligge i en lidt anden sammenhæng. Hævder jeg påstanden 'Huset har kun fem vinduer' og et stykke tid efter påstanden 'Huset har kun tre vinduer', så har jeg gjort mig skyld i en selvmodsigelse, medmindre jeg da lader forstå, at sidste påstand er ment som en korrektion til den første. Vi kan nemlig opfatte de to påstande som en: 'Huset har kun fem vinduer og huset har kun tre vinduer', og denne påstand er klart selvmodsigende, den kan umuligt være sand. Mens tautologier er ret almindeligt forekommende, så er selvmodsigelser noget mere sjældne. Der er jo ingen pointe i at hævde noget, som man på forhånd ved er falsk, og derfor fremsetter man kun selvmodsigelser i den udstrækning man ikke selv er klar over det.

En sådan situation siges gerne at have foreligget for Aristoteles. Ifølge Aristoteles skulle et tungere legeme falde hurtigere til jorden end et lettere legeme, og Galilei skulle have tilbagevist denne hypotese bl. a. ved at vise, at den var selvmodsigende. Galilei's ræsonnement lyder:

- (2) »Salviati: Hvis vi tager to legemer, hvis naturlige hastigheder er forskellige, så er det klart, at hvis vi forbinder dem, så vil det hurtigste blive delvist forsinket af det langsommere, og det langsommere vil blive noget fremskyndet af det hurtige. Er du ikke enig heri?

Simplicio: Du har uden tvivl ret.

Salviati: Men hvis dette er rigtigt, og hvis den store sten bevæger sig med en fart af, lad os sige, 8, mens den mindre bevæger sig med en fart af 4, så vil systemet, når de to sten er forbundne, bevæge sig med en hastighed, der er mindre end 8; men når de to sten er bundet sammen danner de til sammen en sten, der er større end den der bevægede sig med en hastighed af 8. Heraf følger at det tungere legeme bevæger sig med mindre hastighed end det lettere; et resultat, der strider mod din (d. v. s. Aristoteles') antagelse. Her ser du, hvordan jeg kan slutte fra din antagelse, at det tungere legeme bevæger sig hurtigere end det lettere, at det tungere legeme bevæger sig langsommere.«

(Galileo Galilei: Dialogues concerning Two New Sciences, 1628)

Hvis Galilei har ret i sin kritik, så skulle Aristoteles altså på en gang have hævdet, at en tungere sten bevæger sig hurtigere end en lettere, og at en tungere sten bevæger sig langsommere end en lettere, idet det sidste resultat følger af det første; vi skulle altså her have en selvmodsigende teori. Når vi siger 'skulle' er det fordi, der i høj grad kan rejses tvivl om, hvorvidt Salvatis første påstand er korrekt: hvorfor skulle den store sten dog blive forsinket af den lille? Når de to sten bindes sammen, danner de jo netop et system, der er tungere end den største sten alene, hvilket Salviati jo også benytter senere i argumentationen. Aristoteles' teori har vist sig at være falsk, bl. a. takket være Galilei, men det er ret tvivlsomt, om den er selvmodsigende.

Mens det således kan være lidt vanskeligt at finde eksempler på klare selvmodsigelser, så er modsigelser ingen sjældenhed. Hvis A hævder påstanden P og B hævder påstanden Q, så har A modsagt B (og B modsagt A), hvis P og Q ikke begge kan være sande. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at modsigelser kan være af to arter: vi skelner mellem *kontradiktorisk modsigelse* og *kontrær modsigelse*.

Hævder A påstanden

(3) Alle hvaler spiser meget

kan B imødegå denne påstand på to forskellige måder.

Han kan enten hævde

(4) Nogle hvaler spiser ikke meget

eller

(5) Ingen hvaler spiser meget

Uanset om B vælger (4) eller (5), så har han modsagt A; de kan ikke begge have ret. Imidlertid er det ikke ligegyldigt hvilken af de to påstande B vælger. Beslutter han sig for (4), så vil det gælde, at hvis A har ret, så har B uret; og hvis A har uret, så har B ret. En af dem må have ret og en af dem må have uret. To påstande, om hvilket det gælder, at hvis den første er sand, så er den anden falsk; og hvis den første er falsk, så er den anden sand, kaldes for *kontradiktoriske påstande* eller *kontradiktoriske modsætninger*. (3) og (4) er altså kontradiktoriske påstande. Vælger B derimod at modsige A ved hjælp af (5), så gælder det ikke længere, at en af dem må have ret. De kan ganske vist ikke begge have ret, men det kan meget vel tænkes, at de begge har uret. (3) og (5) kan ikke begge være sande, men begge kan være falske. Hvis nogle hvaler spiser meget og nogle hvaler ikke spiser meget, så er både (3) og (5) falske påstande. To påstande, om hvilket det gælder, at hvis den første er sand, så er den anden falsk, og at de begge kan være falske, kaldes for *kontrære påstande* eller *kontrære modsætninger*. (3) og (5) er følgelig kontrære påstande, for de kan begge være falske, og ved vi, at f. eks. (5) er sand, så ved vi også, at (3) er falsk. Vi kan opstille følgende skema:

(6) Kontradiktoriske påstande			
Hvis 'Alle hvaler spiser meget' er	sand	falsk	
så er 'Nogle hvaler spiser ikke meget'	falsk	sand	
Kontrære påstande			
Hvis 'Alle hvaler spiser meget' er	sand	falsk	
så er 'Ingen hvaler spiser meget'	falsk	?	

Spørgsmålstegnet i den sidste rubrik betyder, at vi intet ved i det tilfælde, at den ene af to kontrære påstande er falsk; den anden kan da være såvel sand som falsk.

De to former for modsætninger giver anledning til megen uklar tænkning; man kan således ofte i diskussioner finde, at en indvending bliver opfattet som en kontrær modsætning, hvor den i virkeligheden er kontradiktorisk. Siger A 'Alle konservative er ka-

pitalister', så vil B måske formulere sin indvending mindre tydeligt: 'Det tror jeg ikke på', hvorefter man kan høre A indigneret udbryde 'Jamen, vil du da hævde, at ikke en eneste konservativ er kapitalist.' A's svar forudsætter, at B har påstået 'Ingen konservative er kapitalister', men det behøver han ikke at have gjort, og hvis han bevarer hovedet koldt vil han naturligvis svare 'Slet ikke, jeg vil blot påstå, at nogle konservative ikke er kapitalister'. Denne sidste påstand er nemlig tilstrækkelig til at imødegå A, og der er ingen grund til, at B skulle gå videre og hævde den kontrære modsætning: 'Ingen konservative er kapitalister'. A's indvending kan imidlertid bevirke, at B faktisk kommer til at hævde den kontrære modsætning, eller den kan give tilhørerne det indtryk, at B allerede har hævdet den. Da det er langt vanskeligere at forsvare 'Ingen konservative er kapitalister' end det er at forsvare 'Nogle konservative er ikke kapitalister', så vil B stå sig ved at vælge den sidste påstand, og A omvendt ved at pådutte B den første. Lykkes dette for A, så vil opmærksomheden flyttes fra den oprindelige påstand til B's, som det ikke er vanskeligt at vise er falsk.

Denne skelnen mellem kontradiktoriske og kontrære modsætninger kan ikke altid foretages lige så let som her. Hævder A 'Her er varmt' og B 'Her er koldt', så har de modsagt hinanden, men uden at betjene sig af nægtelserne 'ikke' og 'ingen'. Hvilken form for modsigelse, der foreligger, må afgøres ved at se på, om begge kan have uret, idet vi i så fald har en kontrær modsætning. Dette synes at være tilfældet her, idet vi kan tænke os at påstanden 'Her er tilpas' eller 'Her er moderat' er sand. Havde B sagt 'Her er ikke varmt' havde vi imidlertid haft en kontradiktorisk modsætning. 'Hans er sorthåret' og 'Hans er rødåret' er helt klart kontrære modsætninger, for hvis Hans er blond, er ingen af påstandene sande. For nogle egenskabers vedkommende gælder det, at vi har to betegnelser, der tilsammen udtømmer alle muligheder: en hest må enten være et hvirveldyr eller et hvirvelløst dyr, og vi har derfor kontradiktoriske modsætninger; hesten må være en af delene. Det samme gælder derimod ikke farvebetegnelserne: 'Hesten er hvid' og 'Hesten er sort' er

kontrære modsætninger, for der gives andre muligheder. Ved 'Hans er et barn' og 'Hans er voksen' er det ikke klart hvilken modsætning vi har; skelner vi nemlig mellem 'børn', 'unge' og 'voksne' har vi en kontrær modsætning; men skelner vi kun mellem 'børn' og 'voksne', som biografejerne tidligere gjorde det, så har vi en kontradiktorisk modsætning.

At forveksle de to forskellige slags modsætninger med hinanden kaldes undertiden for *sort-hvid-tænkning*. Mange hylder den besynderlige opfattelse, at går man ind for noget, skal det ske helhertet: er man f. eks. sympatisk indstillet over for USA, så nøjes man ikke med at give udtryk herfor, men man benytter sig af alle midler for at kunne vise, at 'Alt hvad USA foretager sig er rigtigt', og er der nogen, der opponerer, så må det være fordi de synes at 'Alt hvad USA foretager sig er forkert', og så kan da enhver se, at de er utilregnelige. En sådan tankegang udelukker de 'grå' nuancer; der skelnes som i ugebladsnovellerne kun mellem 'sort' og 'hvid'. De to ovennævnte påstande er kontrære modsætninger, og der er derfor mulighed for at indtage det standpunkt, at 'Noget af, hvad USA foretager sig er rigtigt og noget forkert'. Vi kan ikke udelukke, at en af de to unuancerede påstande er sande, men når man ytrer sig om så komplekse emner som et lands politik, så er det lidet sandsynligt. Der kan nævnes mange andre sådanne eksempler: 'Jøder har forstand på penge' i stedet for 'Nogle jøder har forstand på penge og nogle ikke', 'Negre er dummere end hvide' i stedet for 'Nogle negre er dummere end nogle hvide, og nogle hvide er dummere end nogle negre'; og 'Studenter bestiller ikke andet end at lave optøjer' i stedet for 'Nogle studenter bestiller ikke andet end at lave optøjer, og nogle studenter bestiller meget andet'. Endnu et eksempel på en sådan sort-hvid-tænkning kan vi finde hos Sartre:

- (7) »Jeg ser dem (d. v. s. de franske studenteroprørere) arbejde i mit kvarter . . . Foruden at starte gadediskussioner forsøger de også at forklare folk direkte, hvad det er, der sker. Det er ikke altid let. Jeg ser ofte unge piger, som ikke har ret meget stemme stå ansigt til ansigt med små poujadister der er

helt røde af vrede. Tonen er undertiden ret ophidset, men det kommer aldrig til håndgemæng. Det kunne de ikke finde på. Det er naturligvis den unge fascist som taler mest og højst, men en gang imellem må selv han trække vejret. Så er det den unge pige som med svag stemme kaster sin replik, stiller et spørgsmål og fascisten bliver pænt nødt til at komme med et svar, som lyser af uoprigtighed.»

(J.-P. Sartre: Interview, c. e. Politisk Revy 26. 6. 68)

I denne idylliske skildring er det ordet 'naturligvis', der røber Sartres tankegang. Da Sartre ikke synes om fascister, så er det utænkeligt andet, end at det er dem, der gebærder sig mest ophidset. Havde han ikke koncentreret sin opmærksomhed om pigerne med de svage stemmer, så kunne det være, at der var blevet føjet en nuance mere til hans synspunkt.

Man kan støde på den opfattelse, at det ligefrem skulle være nærliggende logisk at foretage denne forveksling mellem kontrære og kontradiktoriske modsætninger. Det er ulogisk at indtage et mellemstandpunkt, hævdes det. Men der er ikke noget ulogisk eller inkonsekvent i at drikke nogle dage og ikke andre; det er heller ikke ulogisk at være totalt afholdende eller at fylde sig hver dag. De to sidste standpunkter er lidt enklere, for så vidt, som man ikke længere behøver at spekulere over, hvornår man vil drikke; men fordi de er enklere bliver de ikke mere logiske. Det er heller ikke inkonsekvent at have statsdrevne jernbaner og private forsikringsselskaber. Hvorvidt det er bedst at socialisere alle, nogle eller ingen virksomheder, må der argumenteres for; den ene opfattelse er ikke på forhånd mere logisk end den anden eller tredje. Logikken tvinger os på ingen måde til at sige 'Alle ...' eller 'Ingen ...' hvis vi mener 'Nogle ...', eller til at sige 'Lise er sort-håret' eller 'Lise er rødhåret', hvis hun er hvidhåret.

Øvelser

- 1) Hvis det er falsk, at alle demonstranter er langhårede, hvad kan da siges om:

- a. Nogle demonstranter er langhårede
 - b. Ingen demonstranter er langhårede
 - c. Ingen langhårede er demonstranter
 - d. Nogle demonstranter er ikke langhårede
 - e. Nogle langhårede er demonstranter
- 2) Angiv hvilke af følgende påstande, der er kontrære eller kontradiktoriske modsætninger til påstanden 'Figuren er firkantet':
- a. Figuren er rund
 - b. Figuren er rektangulær
 - c. Figuren er ikke firkantet
 - d. Figuren er kvadratisk
 - e. Figuren er ottekantet
- 3) Modsiger følgende to ordsprog hinanden:
- a. Den, der ager med stude, kommer også frem
 - b. Den, der kommer først til møllen, får først malet
- 4) Foreligger der modsigelser her:
- a. Barnepigen: Emilie, der er ingen, der spiser suppe med en gaffel!
Emilie: Jo, det gør jeg, og jeg er da nogen.
 - b. Forsikringsselskabet 'Arm i Arm' giver Dem den bedste dækning for den mindste præmie, samt en sjæls fred, som ikke kan købes for penge.
 - c. »1. Vedtaget af dette byråd, at vi bygger et nyt fængsel.
2. Vedtaget, at det nye fængsel skal bygges af materialerne fra det gamle fængsel.
3. Vedtaget, at det gamle fængsel bruges indtil det nye er færdigt.«
(Byrådet i Canton, Mississippi: c. e. C. C. Bombaugh: Gleanings for the Curious, 1890)

Undersøg de følgende tekster for selvmodsigelser eller sort-hvid-tænkning:

- 5) »Vi bør støtte alt det, fjenden går imod, og gå imod alt det, fjenden støtter.«
(Mao; tale 16. 9. 39; c. e. Citater fra Mao 1967)
- 6) »Sokrates: Men hvad skal vi da svare ham, hvis han videre spørger: Fromheden er altså ikke sådan, at den er noget retfærdigt, ej heller er retfærdigheden sådan, at den er noget fromt? Fromheden er således noget ikke retfærdigt, retfærdigheden noget ikke fromt, altså noget ufromt?«
(Platon: Protagoras, ca. 390 f. Kr.)
- 7) »Fattigdom resulterer aldrig i ekstravagance, og beskedenhed fremkaldes ikke af rigdom. Fattigdom er årsagen til alle menneskelige bestræbelser og anstrengelser, mens rigdom er årsag til al ødelæggelse og fordærv. Jo rigere en nation er i fredstid, jo fattigere er den i krigstid.«
(Homer Lea: The Valor of Ignorance. 1909)
- 8) »Man kan naturligvis ikke bebrejde regeringen, at den længst muligt vil støtte de stridende parter (d. v. s. i en strejke) i det traditionelle synspunkt, at konflikten skal have lov at løbe. Men ved at imødekomme dette synspunkt, holder man liv i den gamle, forældede og snævertsynede dogmatiske tankegang i forbindelse med lønmodtagernes overenskomstfornyelse. De bør i et moderne samfund finde sted, uden at man først skal til at rasle med sablerne.«
(Pyns Tidende: 1. 5. 68)

KAPITEL VII

1. Ad hominem.

Der findes en række fejlslutninger, der alle tager deres udgangspunkt i de omstændigheder hvorunder en påstand er blevet fremsat, og derfra slutter til, at så må påstanden være sand eller falsk.

Man kan finde, at offentlige diskussioner efter et stykke tids forløb skifter emne: i stedet for at dreje sig om meninger, kommer de pludselig til at dreje sig om personer. At diskutere personer er ikke forkert, men det er uden relevans for meningene, medmindre disse da netop handler om personer. Et personligt angreb kan imidlertid have den kedelige virkning, at en lidet smigrende omtale af en person samtidig bliver opfattet som en kritik af hans standpunkt. Deltagerne kan drage den konklusion, at når manden er så og så småtosset, så må det han siger, også være det; det er ikke vanskeligt at se, at en sådan konklusion ikke kan drages gyldigt. At der trods alt er sket en vending til det bedre, bliver klart, hvis man læser tidligere tiders polemiske litteratur. Følgende indlæg af Milton er typisk ikke alene for ham selv, men for de fleste af århundredets stridsskrifter:

- (1) »Den protesterende: Intet præsteskab i hele den Kristne verden har frembragt så mange fremragende lærde, dygtige prædikanter, alvorlige, hellige og dannede præster, som denne den Engelske Kirke har gjort i vore dage.

Svar: Ha! Ha! Ha!

Den protesterende: Sandelig brødre, jeg kan kun sige at fejlen ligger hos jer selv.

Svar: Fjern din fede krop fra vores åsyn!«

(John Milton: *Animadversions upon the Remonstrant's Defence*, 1641)

Ved et *ad hominem* argument forstår vi et argument, hvor der sluttes fra en egenskab ved den person, der har fremsat en påstand, til at denne påstand må være forkert. I sin mere primitive udformning består et sådant argument i, at man placerer en person i en gruppe, som man mener det er unødvendigt at tage alvorligt: 'Hr. N. N. er jøde (neger, kommunist, konservativ, etc.), og derfor er det falsk, hvad han siger'. At kunne rubricere en person er altid rart, så ved man hvor man har ham; og det vil i praksis sige, så behøver man ikke at lytte til ham. Det er for besværligt, hvis man skal tage alle synspunkter alvorligt.

Nazisterne var flinke til at anvende sådanne *ad-hominem*-argumenter: da Einstein var jøde, så kunne hans relativitetsteori umulig være rigtig. Et lige så komisk eksempel har vi i den tidligere sovjetiske afvisning af Mendel's arvelighedslove: ikke alene var Mendel et medlem af bourgeoisiet, men han var tillige munk. Samme indstilling kommer frem i dette eksempel:

- (2) »Revolutionære socialister ... betragtes af mange som den mest aktive del af Danmarks politiske underverden. Man opererer både på dansk og internationalt plan, og gøremålene er yderst mangfoldige. Trotskisterne er altid i første række, når der skal demonstreres foran ambassader ... Man skal derfor ikke gøre sig nogen illusioner om, at de indsamlede tøjmidler går til bespisning af hungersnødramate indiske børn eller tibetanske flygtninge!«
(Peter Hartvig: Refleks, Juni 68)

Det skal man muligvis ikke; men så ville det jo være rart at høre hvorfor; og endelig kunne der vel også være andre, der trængte.

I politiske diskussioner spiller *ad hominem*-argumenter en fremtrædende rolle. Et lovforslag skal helst komme fra et bestemt parti, ens eget, ellers er der tale om overbud, og så kan man blive nødt til at stemme imod. Særlig slemt er det, hvis forslagsstillerne selv har gavn af forslagets gennemførelse:

- (3) (Indlægget behandler 19 kvindelige folketingsmedlemmers aktion for en ophævelse af sambeskatningen)

»Disse 19 damer er ellers ikke så dårligt stillet. De har alle i kraft af deres folketingserhverv en indtægt på 50.000–60.000 kroner om året . . . og heraf er indtil 17.000 skattefri. De fleste har desuden et indbringende privaterhverv, og nogle af dem er gift med mænd i højtlønnede topstillinger. Deres økonomiske stilling er i virkeligheden egnet til at få enhver hjemmegående husmor til at blegne af misundelse . . . Herre jemini, er det virkelig det hele? Er det *det*, man skal vente sig, hvis vi får flere kvinder ind i tinget, at de bare vil gennemføre standsegoistiske reformer?«

(Kr. Jespersen: Jyllands-Posten 23. 3. 68)

Skal man tage stilling til et forslag om sambeskatningens ophævelse, er det ikke irrelevant at tage hensyn til, at disse 19 formentlig vil tjene derved, men det er dog kun et lille moment i sagen. Man må se på hvilke konsekvenser forslaget vil få for samfundet som helhed, herunder hvem der vil tjene derved og hvem ikke, og så finde ud af, om man ønsker disse konsekvenser fremmet. Forslaget kan ikke være dårligt, blot fordi 19 har gavn af det. I praksis ville det være så godt som umuligt, hvis man skulle tage den slags hensyn. Vi lægger endvidere mærke til den sidste bemærkning: hvorfor skulle man dog vente, at kvinder kun vil gennemføre standsegoistiske forslag? Det er et eksempel på en såkaldt *hastig generalisation*; man har lagt mærke til, hvordan det forholder sig i et (og her ovenikøbet misforstået) tilfælde, og mener så, at det samme må gælde for alle tilfælde.

I anledning af en bevilling til et fredsforskningsinstitut læser man:

- (4) »Går regeringens særlige informationer ud på, at det institut, som nu skal have officiel anerkendelse, er et rent privat foretagende med tydelig politisk slagside? Er regeringen fuldt tilfredsstillet ved, at lederne af dette private institut ikke er historieforskere, men naturvidenskabsmænd, der driver fredso- og konfliktforskning objektivt, når det er en kendsgerning, at de samme forskningsledere er hovedredaktørerne af Atom-

kampagnens pjecer op til folketingsvalget i 1964? Hører det til regeringens særlige informationer, at det nævnte private forskningsinstitut har søgt økonomisk støtte fra udenrigspolitisk institut, der er nært knyttet til Københavns Universitet – og har fået afslag? Hvorfor blev der givet afslag?»
(Børsen: 3. 7. 68)

Ja, hvorfor? Den naturligste forklaring er at instituttet har haft andet at bruge sine midler til, men det hører åbenbart til regeringens og ikke Børsens særlige informationer. Der mangler ganske en begrundelse for at instituttet skulle have politisk slagside; Børsen mener, at det, at lederne har redigeret Atom-kampagnens pjecer skulle vise denne slagside, men det er at argumentere ad hominem, og en sådan argumentation er ugyldig. Man kan udmærket skrive politiske pjecer samtidig med at man driver objektiv forskning. Viser denne forskning en urimelig mangel på objektivitet, så kan man klandre dem for det, men herfor fremføres der ikke skygge af dokumentation.

En variant af ad-hominem-argumentet er eksemplificeret i ord-sproget 'Man skal ikke kaste med sten, når man selv bor i et glashus'. Argumentet kaldes også et *tu quoque* argument (også du . . .), fordi man i stedet for at svare på en indvending blot påpeger, at den anden har begået en lignende fejl. Argumentet minder om den velkendte udgang på mange skænderier, hvor A siger 'Du er en idiot!' og B svarer 'Det er du også!'. Drejer problemet sig om en påstands sandhed eller falskhed, så er det klart, at der er tale om en fejlslutning; en påstand behøver ikke at være falsk, fordi den fremsættes af en, der har begået samme fejl som en selv. Siger A til B 'Dit argument er ugyldigt', og B svarer 'Det er dit også!', ja, så er det givet, at B's argument ikke af den grund går hen og bliver gyldigt. Men ofte bruges argumentet i stedet med det formål at fordele skyld og ansvar, ros og dadel. Da vi alle er syndere i Guds øjne, så er det pointeløst at kritisere en mand for at være synder, og når A derfor kalder B for en synder, så er det helt legitimt at denne svarer igen med samme mønt. Bliver en kvaksalver taget for ulovlig abort, kan han gøre opmærksom på,

at mange andre går fri; om dommeren vil tage hensyn hertil bliver hans sag, men der er ikke noget uberettiget i kvaksalverens bemærkning.

Øvelser

Undersøg de følgende argumenter med henblik på evt. fejlslutninger:

- 1) »Jesus talte nu atter til dem og sagde: »Jeg er verdens lys; den, som følger mig, skal aldrig vandre i mørket, men have livets lys.«
Da sagde farisæerne til ham: »Du vidner om dig selv, dit vidnesbyrd er ikke gyldigt!«
Jesus svarede og sagde til dem: »Om jeg også vidner om mig selv, er mit vidnesbyrd dog gyldigt.«
(Johannes-Evangeliet, 8:12–14)
- 2) »Kan De nævne mig nogen stor videnskabsmand eller filosof, der har akcepteret mirakler?« Jeg svarede, »Med fornøjelse. Descartes, Dr. Johnson, Newton, Faraday, Newman, Gladstone, Pasteur, Browning, Brunetiere – og lige så mange til, hvis det skal være.« Hvorefter denne prægtige og idealistiske unge mand gav dette forbløffende svar – »Men de *måtte* jo tro på mirakler; de var jo alle kristne.«
(G. K. Chesterton: All Things Considered, 1909)
- 3) »Inkvisionen må have været retfærdiggjort og gavnlig, når hele folket påkaldte sig den og forsvarede den; når de reneste sjæle grundlagde og skabte den selvstændigt og uafhængigt af hinanden; og når selve dens modstandere selv anvendte den; bål mod bål.«
(Benedetto Croce: The Philosophy of the Practical, 1913)
- 4) I anledning af seks VS'eres brud med SF læser man:

»De tre skolelærere, de to socialrådgivere og Kai Moltke viste simpelt hen højre-venstre-blindhed. De blev karakteristisk

nok netop forladt af den matros og den husmandskone, der ellers havde ligget på deres linie.»

(K. Heltberg & C. Frahm: Læserbrev i Politiken 18. 1. 68)

Hvori består det karakteristiske, der sigtes til?

- 5) Er det følgende et eksempel på et ad hominem-argument?
Hr. Sauerkraut: Vi kan ikke udnævne hr. Stolz til dommer.
Hr. Gemüse: Hvorfor ikke?
Hr. Sauerkraut: Han er forhenværende nazist.

2. Den genetiske fejlslutning.

Den genetiske fejlslutning består i, at man slutter, at en påstand er sand eller falsk, fordi den er fremkommet på en bestemt måde. En sådan fejlslutning er ret almindelig, hvilket hænger sammen med, at man efterhånden er i stand til at give flere og bedre forklaringer af en påstands genese, d.v.s. den måde hvorpå den er dannet. I religionshistorien kan man f. eks. vise, hvordan de forskellige religioner er opstået og har udviklet sig, hvordan de har påvirket hinanden, og hvordan de har ændret sig under skiftende samfundsforhold og selv været med til at ændre disse. I psykologien kan man, i hvert fald i nogle tilfælde, give plausible forklaringer på, hvorfor folk tilslutter sig en bestemt religion, hvilke formål det tjener og hvilken forbindelse, der måtte være mellem personlighed og religion. Alle disse spørgsmål kan være nok så interessante; men fordi vi mener at have svaret på dem, så har vi ikke dermed svaret på om den ene eller den anden religions trosindhold er sandt eller ikke.

Mange af de opfattelser og meninger vi har i dag, kan med lidt held føres tilbage til en oprindelse i mere primitive idésystemer; men dette kan aldrig blive en kritik af deres rigtighed. At den moderne videnskab kan ses som en mere eller mindre jævn udvikling af de ældste græske myter om verdens oprindelse og grundlæggende bestanddele, er naturligvis irrelevant for spørgs-

målet om, hvorvidt f. eks. relativitetsteorien er rigtig. En historisk undersøgelse kan nok være af værdi derved, at den udvider vore synspunkter og dermed også vore muligheder for en kritisk stillingtagen til den moderne teori; men det er også alt. Afgørelsen af om en teori er sand, må fremkomme ved en konfrontation med konkurrerende og muligvis bedre teorier, og ikke ved at spore dens oprindelse tilbage til sociale eller personlige forhold. Skulle historien om Newton og æblet (se side 15) være andet end en skrøne, så viser den dog ikke det mindste om den newtonske teoris sandhed.

At en psykolog kan forklare, hvorfor en rigmandssøn er gået hen og blevet venstreorienteret, eller at en forfatter skriver netop som man skulle vente af en forfatter med den og den bestemte personlighed, er ret så ligegyldigt hvis vi vil tage stilling til, om det er bedre at være venstre- end højreorienteret eller om forfatteren skriver godt. Den klassiske strid om hvem der egentlig har skrevet de værker, der går under Shakespeare's navn, Shakespeare selv eller Bacon, behøver man ikke at have løst for at kunne vurdere værkerne.

Platon har illustreret fejlslutningen med et ganske outreret eksempel i sin dialog »Phaedros«: han lader Sokrates belyse et argument ved at fortælle en myte om Ægypten, hvorpå Phaedros svarer, at det er let nok at fortælle myter om Ægypten og andre lande, men det er sagen uvedkommende. Sokrates svarer da:

- (1) »Det var en tradition i templet i Dodona, at ege kunne give profetiske vidnesbyrd. De ældre, der havde en mere simpel filosofi end de unge, holdt for godt, at hvis de hørte sandheden, og det uanset om den kom fra 'ege eller klipper', så var det fuldt tilstrækkeligt for dem; men du synes at lægge større vægt på hvem en taler er og fra hvilket land myten stammer, i stedet for at se på, om en ting er sand eller ikke.« (Platon: Phaedros, ca. 380 f. Kr.)

Nutildags venter vi næppe at høre sandheden fra 'ege eller klipper', men Sokrates har ret i, at det væsentlige er ikke hvorfra en påstand stammer, men om den er sand eller falsk.

Man kan møde argumenter, der synes at begå den genetiske fejlslutning, uden at de i virkeligheden gør det. Er en person blevet anholdt for at have mishandlet sin hustru, så kan han eller forvareren pege på, at der lå et ulykkeligt barndomsliv med en drikkende fader bag. Dommeren kan tage hensyn hertil ved sin afgørelse, og eventuelt frifinde anklagede. Men hverken dommeren, forsvareren, eller den anklagede, behøver derved at have akcepteret, at det er tilladeligt eller ligefrem godt at mishandle sin hustru, alt hvad de behøver at acceptere er, at anklagede ikke kan drages til ansvar eller er uegnet for straf.

Øvelser

- 1) Et maleri, der er blevet positivt vurderet, kan ofte komme ud for en stærk kritik, hvis det afsløres, at det er malet af en gorilla eller ved hjælp af nøgne kvinder. Er dette en genetisk fejlslutning?

Undersøg de følgende argumenter for evt. fejlslutninger:

- 2) »Det er interessant at se, at hvad der kaldes læren om den kristne kirke, har sit udspring i den hedenske mytologi. I begyndelsen fandt der en direkte indlemmelse sted, idet man gjorde den påståede grundlægger til en himmelfødt. Den treenighed, der derefter fulgte, var ikke andet end en reduktion af den tidligere mangfoldighed, der lå et sted mellem tyve og tredive tusinde. Mariaskikkelsen var en videreudvikling af Diana fra Efesos. Guddommeliggørelsen af helteskikkelser blev til kanonisering af helgener. I myterne var der guder for alt, i kristendommen helgener. Kirken blev lige så fyldt med disse, som Pantheon havde været med hine; og i begge tilfælde var Rom stedet. Den kristne lære er ikke væsentlig andet end de gamle hedningers billeddyrkelse, tilpasset nye forhold ... og endnu står det tilbage for fornuften og filosofien at afsløre dette amfibium af et svindelnummer.«
(Thomas Paine: The Age of Reason, 1793)
- 3) »Tysk fysik?« vil man spørge. Jeg kunne også have sagt arisk fysik eller den nordiske races fysik, virkelighedsfor-

skernes, sandhedssøgernes fysik, deres fysik, som grundlagde naturforskningen. »Videnskaben er og bliver international«, indvender man. Den opfattelse hviler imidlertid på en vildfarelse. I virkeligheden er videnskaben, ligesom alt, hvad mennesket frembringer, betinget af racen, blodet.«
(Philipp Lenard: Deutsche Physik, 1936)

3. Autoriteter.

Man kan undertiden høre, at i vore dage bygger vi vores viden på erfaringer, og med erfaringer mener man, hvad vi mere eller mindre umiddelbart kan konstatere ved vore sansers hjælp. Det er imidlertid en lidt flot talemåde, for i almindelighed bygger man på andres erfaringer. Den viden De og jeg er i besiddelse af er for størstedelens vedkommende ikke resultatet af egne erfaringer, og de erfaringer De og jeg har lejlighed til at gøre, er som regel uden interesse for andre. At De har set fru Jensen på gaden i dag, eller har lagt mærke til, at der står en øl i køleskabet, kommer kun Dem selv ved. Når vi argumenterer benytter vi os i vid udstrækning af andenhåndsviden eller indirekte viden, d.v.s. viden som er blevet formidlet gennem forældre, skole, arbejdsplads, læsning, radio eller TV. Det ville være umuligt for os, at klare os alene ved egne erfaringer; tænk blot på, hvor vanskeligt det ville blive, hvis vi selv skulle finde ud af, hvornår togene gik; vi ville spille det meste af vores liv på at løse et problem, som andre allerede har løst for os ved at lave en køreplan. Skulle hver generation begynde forfra med Adam og Eva, ville vi heller ikke være nået længere.

Det er imidlertid ikke så vanskeligt at se, at følgende argument er ugyldigt:

(1) A siger P

P er sand

At en påstand er sand, følger ikke af, at den er blevet hævdet

af en eller anden. Vi kan ganske vist gøre argumentet gyldigt ved at tilføje en præmis 'Alt hvad A siger er sandt', men en sådan præmis har vi ingen tiltro til; den kan vi uden tøven erklære for falsk. Da indirekte viden kan formuleres efter ovenstående skema, ser det ud som om, enhver indirekte viden må være resultatet af et ugyldigt argument. Begrunder jeg påstanden 'Malebarerne har fastlandsklima' ved at henvise til, at læreren har sagt det, så er min begrundelse ugyldig, for påstanden følger ikke af præmissen; tager læreren fejl, og en sådan mulighed er altid til stede, så kan påstanden meget vel være falsk. Den kilde vi har den indirekte viden fra kan vi kalde for en autoritet eller en ekspert, og vi synes derfor at måtte konkludere, at enhver brug af autoriteter er en misbrug; dette er unægteligt et kedeligt resultat, for som vi lige har set, så både bruger vi og er nødt til at bruge autoriteter, hvis vi ønsker at udvide vores viden udover det rent trivielle.

Vi kan ikke ved et argument som (1) vise, at en påstand er sand, hvis vi med at 'vise' mener, at enhver tvivl om påstanden skal være udelukket; men vi kan bruge autoriteter på en lidt anden måde. Har vi en påstand, kan vi underkaste den en kritisk prøve ved bl. a. at se, om den stemmer overens med, hvad eksperterne siger; gør den det, så har vi ingen garanti for, at den er sand, men vi har underkastet den en strengere prøve eller kritik end ved at henvise til, at vores nabo mener det samme som os selv. Ligesom vi undersøger påstanden 'Der sidder en kat på taget' ved at kikke ud af vinduet, således undersøger vi påstanden 'Der bor 7.568 mennesker i Hobro' ved at slå op i Statistisk Årbog. I ingen af tilfældene beviser vi i streng forstand; katten kan være en forklædt støvle, og sætteren kan have byttet om på tallene. Det er således ikke pedanteri, at kritisere et argument som (1) for at være ugyldigt; det er et udtryk for, at al vores viden er behæftet med usikkerhed, og at hvad vi mener er viden i dag kan vise sig ikke at være det i morgen.

Det praktiske problem, der melder sig, er hvordan vi nu kan afgøre, om vi står over for en ekspert eller en, der blot giver sig ud for at være det? Der findes her ingen håndfaste regler man kan følge; det vil jo meget ofte være sådan, at

har man ikke indsigt i f. eks. kemi, så har man heller ikke så megen mulighed for at afgøre, om andre har det. Samfundet yder os her nogen hjælp: ved at uddele eksamensbeviser, diplomer og titler, sikrer det sig, at ikke enhver kvaksalver kan kalde sig læge. Men problemet dukker frem igen, når vi skal afgøre, om en læge nu også har forstand på det, han udtaler sig om. Spørger man en læge om hans syn på hash og LSD, så er det ingenlunde givet, at han har prøvet nogen af delene eller sat sig ind i den tilgængelige litteratur, og det kan han i skyndingen glemme at gøre opmærksom på. Man kan støde på udtalelser som 'Videnskaben siger ...' eller 'Det er videnskabeligt bevist ...', og sådanne udtalelser er misvisende. Videnskaben siger eller beviser ingenting, det er de enkelte videnskabsmænd, der gør et forsøg derpå, og ofte vil det være sådan, at de er rygende uenige, netop hvor vi andre gerne ville have et bestemt svar. Der er mindst 50 forskellige psykologiske retninger, der er uenige om næsten alt, og at koncentrere sig om en retning og alligevel sige 'Psykologerne mener ...' er et klart misbrug af autoriteter. Henvisninger til sådanne kollektiver eller unavngivne eksperter bør undgås; hævder man 'Nogle professorer mener ...', så har man ikke givet andre mulighed for at kontrollere om det er rigtigt, og om deres opfattelse er gengivet korrekt.

Endvidere må man sikre sig, at det virkelig er vedkommendes ekspertise og ikke blot hans prestige, der kommer til udtryk. At en person trækker i hvid kittel og ser tilforladelig ud, gør ham jo ikke til tandpastaekspert, og en fodboldspiller bliver ikke ekspert i ernæringsfysiologi af at drikke mælk for åbent tæppe. At udstrække en persons kompetence fra et område til et andet, hvor han ikke har nogen, er naturligvis også misbrug. Undertiden skyldes det en misforståelse. Einsteins relativitetsteori opsummeres ofte i sentensen 'Alt er relativt'. Da kun få har sat sig ind i, hvad det egentlig er for noget, der er relativt, kan man finde de særeste anvendelser af frasen, f. eks. at moral, religion og politiske ideologier skulle være relative og det skulle være umuligt at sige, at en er rigtigere end en anden. Dette er muligvis rigtigt og muligvis ikke, men det har intet som helst med relativitetsteorien

at gøre; Einsteins teori er en teori om visse fysiske fænomener og ikke sociale og kulturelle forhold.

En speciel anvendelse af videnskabsmænd møder vi i den religiøse propaganda:

- (2) »Når en præst udtaler sig positivt om kristendommens betydning – og nødvendighed – for det moderne menneske, trækker mange på skulderen og tænker: »Nå, ja, det er jo præstens metier at anbefale sine varer ...!« Derfor har det sin værdi, at også fremstående og højtbegavede kristne lægfolk nu og da giver deres besyv med og fortæller offentligheden, at den kristne tro efter deres overbevisning på ingen måde er blevet antikveret og overflødig – endsige da en umulighed – i vort »oplyste århundrede«.

Hør nu f. eks. hvad rektoren for universitetet i Mainz, matematikeren, professor dr. H. Rohrbach, nylig har udtalt: »Naturvidenskabens forskningsresultater har ikke forstyrret selve Bibelens verdensbillede – der overhovedet ikke kan berøres af dens metode.«

(Johannes Fibiger: Egebæksvang Kirkeblad, april 68)

Vi har her et tydeligt misbrug af en persons formodede kompetence; for hvis Rohrbach har ret i sin udtalelse, og det har han utvivlsomt, for Bibelens verdensbillede er gerne en så diffus størrelse, at det ikke har med denne verden at gøre, så tilkommer der ham ikke større opmærksomhed end en hvilken som helst anden. Det er naturligvis legitimt, at han udtaler sig positivt om kristendommen, men det er der jo så mange, der gør; han kan ikke her påberåbe sig sine titler, for de har ingen som helst relevans i denne sag. Udtalelsen må bakkес op med argumenter, og dem er der ingen af; det har derfor ikke megen værdi, at Rohrbach har givet sit besyv med.

Undertiden kan man finde eksperter, der udtaler sig om forhold, som de næppe kan have noget kendskab til. Man kan således komme ud for personer, der påberåber sig Guds vilje som moralsk autoritet:

- (3) »Vi skulle lyde Gud, fordi han ei allene er vor høieste, men ogsaa vor viseste og bedste Overherre . . . Lydighed mod Gud bestaar deri, at vi stedse med al Redebonhed legge vind paa, at danne vort Sind, og indrette alt vort Forhold efter Guds Vilje, for at takkes ham, og derved omhyggeligen undflye al forsættelig Overtrædelse.«
(Biskop Balle: Lærebog i den Evangelisk-Christelige Religion, 1849)

Hvordan er det muligt at indrette sig efter Guds vilje? og hvordan kan Balle vide hvad Gud vil? Han fortsætter således:

- (4) »Det er vist, at Guds Vilje, som angaaer Menneskene, indeholdes i Bibelen, hvilken og derfor kaldes Guds Ord; thi den lærer os fuldstændig og tydelig, hvad et syndigt Menneske behøver at vide til sin Forbedring og Trøst, samt til sin virkelige Lyksalighed baade i det nærværende og tilkommende Liv.«
(ibid.)

Balle giver tydeligvis op for problemet: »Det er vist . . .« siger han, men ikke hvordan. I virkeligheden skubbes problemet blot et led tilbage, for hvis Guds vilje findes i Bibelen, så bliver spørgsmålet, hvordan kan Bibelens forfattere have vidst noget om den? Man kan naturligvis acceptere uden begrundelse, at Bibelen er et udtryk for Guds vilje, men det synes også at være alt. Når vi accepterer f. eks. en fysikers udsagn på hans glatte ansigt, så er det fordi vi i princippet (omend ikke i praksis) ved, hvordan vi i givet fald kan kontrollere dem; og vi kan acceptere Bibelen som moralsk vejleder, fordi vi kan efterprøve de moralprincipper vi finder deri, og se, om vi kan acceptere deres konsekvenser; men det er en ting at acceptere Bibelen som moralsk vejleder (det gør f. eks. også mange ikke-kristne) og en anden ting, at mene at den er et udtryk for Guds vilje.

Distinktionen mellem beskrivelse og vurdering spiller i denne sammenhæng en vigtig rolle. En økonom kan så nogenlunde sige, hvilken virkning en sænkning af diskontoen vil have, men han kan ikke sige, om diskontoen bør sænkes, eller rettere: det kan han,

men han er da ophørt med at drive økonomisk videnskab og er i stedet begyndt at politisere. For at hans udtalelser skal kunne gøre krav på større opmærksomhed end andres, så må den politiske målsætning være helt klar. Er målet at reducere arbejdsløsheden, så kan man konsultere økonomen og få at vide, hvordan man gør det; men at arbejdsløsheden bør reduceres, er noget vi har sat politikere til at afgøre. At eksperter ikke desto mindre ofte politiserer er velkendt, og det er dette, der kommer til udtryk, når man klager over 'ekspertvælde'. Politiserende eksperter kan være farlige, fordi de netop kun er eksperter på et snævert område; derfor kommer de til at overse relevante faktorer, der ligger uden for deres område, f. eks. moralske hensyn, som dette groteske eksempel illustrerer: En amerikansk professor i udenrigspolitik, David Rowe, foreslog Senatets udenrigspolitiske udvalg, at man skulle opkøbe alle overskudslagre af hvede for derved at fremkalde en massedød i Kina:

- (5) "Jeg må bede Dem fastholde, at jeg ikke forestiller mig dette som et våben mod selve det kinesiske folk. Det vil ganske vist blive resultatet, men det er ikke det, der er vores hensigt. Det er tænkt som et våben mod regeringen; for landets indre stabilitet kan jo ikke under en almindelig sultedød opretholdes af en så slet regering."
(c. c. N. Chomsky: Vietnam og de intellektuelles medansvar, Dansk Udsyn, 1967)

Enhver autoritet må kunne underkastes en kritisk granskning: stemmer hans udsagn med andre eksperters? har han et førstehåndskendskab til det han udtaler sig om? hvilke kilder benytter han? etc.; kan han ikke stå sig over for en sådan undersøgelse, så er der ingen mening i at prøve vores påstande ved at se, om de stemmer med hans; så bliver brugen til misbrug, og så kan vi lige så godt klare os med naboen. At bruge autoriteter til at skaffe os ny viden, er både uundgåeligt og fornuftigt, hvis vi vel at mærke erindrer os, at enhver autoritet kan tage fejl og at vi ikke har nogen garanti mod overraskelser i så henseende.

Øvelser

Undersøg følgende argumenter med henblik på evt. misbrug af autoriteter:

- 1) »Når der Führer befaler, adlyder vi. Ingen må da gøre nogen tavse forbehold. Ingen må spørge, om føreren har ret, og om det er rigtigt, hvad han siger. For endnu en gang: det, som der Führer siger, er altid rigtigt. Den, der kritiserer det, forgriber sig på en læresætning i vor ideologi. Dette er det højeste, evigt gældende bud: der Führer har altid ret, altid og i alle situationer.«
(Robert Ley: Tale 17.5.34; c. e. Sådan var nazismen, v. S. Jonasson, 1967)
- 2) »Per: Men naar I kand overbevises, at det er falskt, som I troer, holder I det da for en Synd at staa fra jer Meening?
Montanus: Beviis mig, at det er falskt, og det methodice.
Per: Det er mig en læt Sag. Her boer nu saa mange brave Folk her i Byen; først jer Svigerfar, som har bragt sig frem allene ved Pennen; dernæst jeg uværdig, som har været Degn udi 14ten samfulde Aar; siden denne gode Mand Ridefogeden, foruden Sognefogden og adskillige andre brave bosiddende Mænd, der har svaret deres Skat og Landgilde baade udi onde og gode Tider.
Montanus: Det vil blive en forbandet Syllogismus. Hvor vil vel all den Snak hen?
Per: Nu kommer jeg strax til det, jeg vil sige. Spør nu enhver af disse gode Mænd, som boer her i Byen, og hør, om nogen skal holde med jer derudi, at Jorden er rund. Jeg veed, man maa jo troe meer, hvad saa mange siger, end een alleene. Ergo har I uret.«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)
- 3) »Vi læser videre i Johan Tritheims historie, at der i året 970 var en jøde ved navn Baian, søn af Simeon, der kunne forvandle sig selv til en ulv og også gøre sig selv usynlig. Dette er sandelig besynderligt, men jeg finder det endnu mere mærkeligt, at der er dem, der ikke tror på det, da alle folke-

slap på jorden og alle de antikke forfattere er enige heri. Ikke alene skrev Herodot om det for 2200 år siden og 400 år før Homers tid, men der er også Pomponius Mela, der er Solinus, der er Strabo, for ikke at nævne Dionysius Afer, Marcus Varro, Virgil, Ovid, og adskillige andre.»

(Jean Bodin: *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, 1566)

- 4) »Galilei (næsten underdanig): Mine herrer, troen på Aristoteles' autoritet er en ting, fakta at tage og føle på en anden. De siger, at ifølge Aristoteles findes der deroppe krystalhimlene, og at visse bevægelser derfor ikke kan finde sted, da stjernerne så måtte bryde gennem himlene. Men hvad så, hvis I kan konstatere disse bevægelser? Så siger I måske også, at disse krystalhimle slet ikke eksisterer? Mine herrer, jeg beder Dem underdanigst om at fæste lid til Deres øjne.

Matematikeren: Kære Galilei, hvor antikveret det end må forekomme Dem, så plejer jeg fra tid til anden at læse Aristoteles, og jeg kan forsikre Dem, at jeg da har fuld tillid til mine øjne.

Galilei: Jeg har vænnet mig til, at medlemmer af alle fakulteter lukker øjnene for fakta, og opfører sig ganske som om intet var hændt. Jeg viser mine notater, og man ler; jeg stiller min kikkert til rådighed for at man kan blive overbevist, og man citerer Aristoteles. Han havde ingen kikkert!

Filosoffen: Når Aristoteles skal trækkes ned i smudset, en autoritet, anerkendt ikke blot af hele den antikke videnskab, men også af de højærværdige kirkefædre, så forekommer det i hvert fald mig, at videre diskussion er overflødig. Jeg frabeder mig usaglige diskussioner. Basta.»

(Bertolt Brecht: *Leben des Galilei*, 1939)

- 5) Diskuter Johnsons opfattelse i dette indlæg:

»En aften, da en ung herre drillede ham med at nævne mangelen på tro hos hans tjener, som sagde, at han ikke ville tro på de hellige skrifter, fordi han ikke kunne læse dem i originalsprogene og på den måde blive sikker på, at de ikke var opfundne: »Ih, det dumme menneske,« sagde Johnson, »har han måske bedre autoritet for næsten alt det, som han tror på?« BOSWELL. »Sir, altså kan de jævne folk aldrig vide,

om de har ret, men de må stole på de lærde.« JOHNSON.
»Rigtig, min herre! De jævne folk er statens børn, og de må
oplæres som børn.« BOSWELL. »En fattig tyrk må således
nødvendigt blive muhamedaner, ganske som en fattig Eng-
lænder må blive kristen?« JOHNSON. »Ja, naturligvis, min
herre, og hvad så? Dette her er noget, jeg plejede at snakke
med min mor om, da jeg først begyndte at regne mig selv
for en begavelse, og hun burde have givet mig nogle klø for
det.«

(James Boswell: The Life of Johnson, 1791)

KAPITEL VIII

1. Form og indhold.

De temaer vi hidtil har behandlet, har i det væsentligste haft til hensigt at bibringe læseren en klarere forståelse af, hvad et givet argument egentlig siger. At opnå en sådan forståelse har undertiden været tilstrækkeligt til, at vi har kunnet erklære et argument for ugyldigt; men i al almindelighed er forståelsen kun et første, omend særdeles vigtigt, skridt for at kunne tage stilling til et arguments gyldighed. Når vi har skullet bestemme et arguments gyldighed har vi hidtil appelleret til læserens intuition, og vi vil i vid udstrækning blive ved hermed, men vi vil dog give ham nogle hjælpemidler i hænde, der kan benyttes, hvis man står over for et argument i et klart og entydigt sprog.

Disse hjælpemidler bygger på begrebet standardform, som vi tidligere har introduceret. Vi skal her gøre dette begreb en smule mere præcist, og angive, hvordan vi kan betjene os af det, til at bestemme gyldighed med. Betragter vi følgende to enkle argumenter

- (1) Hvis Bibelen taler sandt, så blev Jonas slugt af en hval
Bibelen taler sandt

Jonas blev slugt af en hval

og

- (2) Hvis stenen er en diamant, så kan den skære i glas
Stenen er en diamant

Stenen kan skære i glas

så er det klart, at de handler om noget helt forskelligt; vi siger, at de har forskelligt *indhold*. Men alligevel er de to argumenter ikke helt forskellige, for i begge tilfælde går der frem efter et bestemt mønster: første præmis består af to påstande, der er forbundet ved hjælp af 'hvis ... , så ...', og anden præmis er den påstand, der følger umiddelbart efter 'hvis', og konklusionen den påstand, der følger efter 'så'. At der er denne lighed imellem dem på trods af forskelligt indhold, udtrykker vi ved at sige, at de har samme *form*. Lader vi 'P' og 'Q' betegne to vilkårlige påstande, så kan den form, som (1) og (2) har, skrives således:

- (3) Hvis P, så Q
 P
 —
 Q

At de to argumenter virkelig har denne form, kan vi kontrollere ved at indsætte 'Bibelen taler sandt' og 'Jonas blev slugt af en hval' for henholdsvis 'P' og 'Q' hvorved vi får det første argument igen, og indsætter vi 'Stenen er en diaman' og 'Stenen kan skære i glas', så får vi det andet argument igen.

Hvilken betydning har det nu, at de to argumenter har samme form, nemlig (3)? Ja, det betyder, at hvis det ene argument er gyldigt, så må det andet argument også være gyldigt, og omvendt. Det er ikke vanskeligt at se, at både (1) og (2) er gyldige argumenter; i begge tilfælde gælder det, at hvis præmisserne er sande, så må også konklusionen være sand. I al almindelighed gælder det, at ethvert argument, der har formen (3), er et gyldigt argument. Vi har ikke bevist dette her; at to tilfældigt valgte argumenter med formen (3) er gyldige, tillader os ikke at hævde, at ethvert argument med formen (3) er gyldigt. Et sådant bevis kan imidlertid gives, og vil kunne findes i de gængse lærebøger i formel logik, d.v.s. den del af logikken, hvor man udelukkende studerer argumenters form. Her vil vi nøjes med at påstå, at det virkelig forholder sig således. At det ikke kan være helt galt, kan vi få en fornemmelse af, hvis vi indsætter nogle helt andre på-

stande for 'P' og 'Q', f. eks. påstandene 'Frankrig er en stormagt' og 'Frankrig har atomvåben'. Vi får da argumentet:

- (4) Hvis Frankrig er en stormagt, så har Frankrig atomvåben
Frankrig er en stormagt

Frankrig har atomvåben

og også dette er et gyldigt argument. Lige gyldig hvilke påstande vi indsætter for 'P' og 'Q' i (3), så vil vi få et gyldigt argument. En form, der har denne vigtige egenskab kalder vi en *gyldig argumentform*, og (3) er altså en gyldig argumentform. En argumentform, der ikke er en gyldig argumentform, kalder vi naturligt nok en *ugyldig argumentform*, og et argument, der har en ugyldig argumentform begår en *formel fejlslutning*, idet det er argumentets form og ikke nødvendigvis dets indhold, der er noget i vejen med.

Skal vi bestemme et arguments gyldighed kan vi derfor gå frem på følgende måde: først bestemmer vi argumentets form, og dernæst undersøger vi, om denne form er en gyldig argumentform; er den det, så er argumentet gyldigt. Vanskeligheden ligger her i, at det langt fra altid er klart, hvilken form et argument har. Har man derimod fundet formen, så er det relativt let at finde ud af, om det er en gyldig eller ugyldig form.

En metode hertil, er at benytte sig af såkaldte *logiske analogier*. Da et arguments gyldighed altså afhænger af dets form, så vil det med andre ord sige, at hvis vi hævder at et argument er gyldigt, så har vi derved også hævdet, at alle argumenter med samme form er gyldige. Hævder jeg således, at (1) er et gyldigt argument, så har jeg også hævdet, at (2) og (4) er gyldige argumenter, idet (1), (2) og (4) alle har samme form; (1) kan ikke være gyldigt, hvis ikke også (2) og (4) er det. Dette sætter os i stand til at afsløre et argument som en formel fejlslutning. En almen påstand kan vises at være falsk, hvis der kan findes blot et modeksempel; vil jeg vise, at påstanden 'Alle danskere kan forstå svensk' er falsk, så gælder det blot om at finde en eneste dansker, der ikke forstår svensk. Og hævder jeg, at et givet argument er gyldigt, så

har jeg i virkeligheden hævdet en almen påstand, nemlig 'Alle argumenter med denne bestemte form er gyldige', og det kan derfor vises, at jeg har taget fejl, hvis der kan findes et eneste argument, der er ugyldigt, selv om det har denne bestemte form. Det er denne indsigt, der er bragt i anvendelse i følgende eksempel:

(5) (Hattemageren siger:)

»Hvilken lighed er der mellem en ravn og en skrivepult?«

»Nå, det var da vældig morsomt!« tænkte Alice, »det er vel nok spændende, at de sådan er begyndt at gætte gåder!« –

»Jeg tror, jeg ved det«, sagde hun højt.

»Mener du virkelig, at du tror, du kan svare på det?« spurgte Martsharen.

»Ja, det gør jeg da rigtignok!« sagde Alice.

»Så skulle du tage og sige, hvad du mener,« fortsatte Martsharen.

»Det gør jeg også,« skyndte Alice sig at svare, »i det mindste – i det mindste mener jeg hvad jeg siger, – det er jo det samme, ikke!«

»Det er aldeles ikke det samme,« sagde Hattemageren, »du kunne lige så godt sige at »Jeg ser, hvad jeg spiser« er det samme som »Jeg spiser, hvad jeg ser«!«

»Du kunne lige så godt sige,« tilføjede Martsharen, »at »Jeg kan lide, hvad jeg får« er det samme som »Jeg får hvad jeg kan lide«!«

(Lewis Carroll: Alice in Wonderland, 1865)

Alice kommer her til at påstå, at 'Jeg siger, hvad jeg mener' er det samme som 'Jeg mener, hvad jeg siger'. At en påstand er det 'samme' som en anden, betyder, at vi gyldigt kan slutte fra (a) den første til den anden, og (b) fra den anden til den første. Er 'P' og 'Q' samme påstand, så kan vi slutte gyldigt fra 'P' til 'Q', og fra 'Q' til 'P'. Vi begrænser os her til slutningen den ene vej, og eksemplet kan derfor rekonstrueres således:

(6) Alice: Jeg siger, hvad jeg mener

 Jeg mener, hvad jeg siger

Hattem.: Jeg ser, hvad jeg spiser

Jeg spiser, hvad jeg ser

Martsh.: Jeg kan lide, hvad jeg får

Jeg får, hvad jeg kan lide

De tre argumenter har alle samme form, og hvis Alice's argument derfor skulle være gyldigt, så måtte også Hattemagerens og Martsharens argumenter være gyldige. Det er let at se, at det er de ikke; præmisserne kan udmærket være sande, uden at konklusionerne behøver at være det. Det må derfor også gælde Alice's argument, og derfor må det være ugyldigt.

Den form for kritik, som de to herrer anvender, er kritik ved *logiske analogier*: deres argumenter er analoge med Alice's argument, idet de alle tre har den samme form, og de fungerer som en kritik af dette, fordi de er ugyldige (de har nemlig sande præmisser, men falsk konklusion), og de er derfor tilstrækkelige til at vise, at Alice's argument er ugyldigt. Forudsat, at vi virkelig har bestemt et arguments form korrekt, så er en sådan kritik ved logiske analogier en ganske effektiv måde til at vise et arguments ugyldighed på. Vil man kritisere ved logiske analogier, så gælder det altså om, at finde et argument, der har samme form men som er mere gennemskueligt. I praksis foregår dette lettest ved at man finder et argument med samme form, der har sande præmisser og en falsk konklusion. Da et sådant argument jo er ugyldigt, så kan det vise, at det oprindelige argument også er ugyldigt.

For at bestemme et arguments gyldighed er det altså tilstrækkeligt at vi ser på dets form; men det er klart, at vil vi bestemme et arguments holdbarhed, så går det ikke an at se bort fra indholdet. I almindelighed er det jo netop en påstands indhold, der betinger om den er sand eller ej, og dermed også om argumentet er holdbart eller uholdbart. At (1) og (2) har samme form, er således ingen garanti for, at hvis det ene er holdbart, så er det andet også holdbart. Der gives dog to undtagelser herfra, nemlig: (a) er samtlige præmisser analytisk sande (tautologier), så er argumentet

automatisk holdbart; og (b) er mindst en præmis selvmodsigende, så er argumentet automatisk uholdbart. Vi må derfor igen indskærpe, at der er forskel på at sige, at et argument er gyldigt, og så at sige, at det er holdbart.

Øvelse

- 1) Eksempel (5) ovenfor fortsætter således:
»Du kunne lige så godt sige,« sagde Syvsoveren, der lød som om den talte i søvne, »at »jeg trækker vejret, når jeg sover« er det samme som »jeg sover, når jeg trækker vejret«.«
»Det er det samme for dig,« sagde Hattemageren og her endte konversationen.«

Hvorfor kan Hattemageren hævde, at det er det 'samme' i dette tilfælde, men ikke i de tre andre?

2. Nogle simple argumentformer.

Vi skal her gennemgå nogle simple men hyppigt forekommende argumentformer, såvel gyldige som fejlslutninger. Vi har allerede flere gange stødt på argumenter, hvori der indgik en eller flere påstande af formen 'Hvis P, så Q'. En påstand, der har denne form, kaldes for en *hypotetisk påstand*. Et eksempel på en hypotetisk påstand er:

- (1) Hvis spritten går ind, går forstanden ud

At (1) er en hypotetisk påstand, betyder ikke, at vi er i tvivl om, hvorvidt den er sand eller ej; det hypotetiske ligger ikke i påstandens sandhed, men i den måde, hvorpå jeg hævder, at forstanden går ud. Hævder jeg nemlig (1), så har jeg ikke sagt, at forstanden går ud, men jeg har sagt, at *hvis* spritten går ind, *så* går forstanden ud. I en hypotetisk påstand hævder vi, at noget vil indtræffe, hvis visse betingelser er opfyldt. En hypotetisk påstand består af *grund*, d.v.s. den påstand, der følger umiddelbart efter

'hvis', og *følge*, d.v.s. den påstand, der følger efter 'så'. I vores eksempel er 'Spritten går ind' grunden og 'Forstanden går ud' følgen.

I forrige afsnit har vi set en række argumenter, der indeholdt en hypotetisk påstand, og sådanne argumenter kaldes derfor gerne hypotetiske argumenter. Hypotetiske argumenter er yderst almindelige, og det gælder i særdeleshed sådanne, der har formen

(2) Hvis P, så Q

P

Q

Som tidligere anført, er dette en gyldig argumentform; ethvert argument, der har denne form er altså et gyldigt argument uanset hvad det måtte handle om. Ved jeg, at en hypotetisk påstand er sand, og ved jeg yderligere, at grunden er sand, ja, så ved jeg også, at følgen er sand. Da anden præmis udtrykker, at grunden hævdes, så kaldes denne argumentform *at hævde grunden*. Vi hævder grunden hver gang vi forklarer et fænomen ved at henvise til en almen påstand eller en naturlov. Ønsker vi f. eks. en forklaring på, hvorfor Kosmos 117 kan holde sig svævende i rummet uden at blive trukket ind af jordens tyngdefelt, så kan forklaringen lyde 'Den bevæger sig med mere end 11 km's hastighed i sekundet'. Forklaringen er som den står her ufuldstændig, men vi kan let tilføje den hypotetiske påstand, der er udeladt:

(3) Hvis Kosmos 117 bevæger sig med en fart af mere end 11 km i sekundet, så vil den ikke blive trukket ned mod jorden
Kosmos 117 bevæger sig med en fart af mere end 11 km i sekundet

Kosmos 117 vil ikke blive trukket ned mod jorden

(3) er et eksempel på at hævde grunden, og er derfor et gyldigt argument. Forudsat at præmisserne er sande, så har vi her fået en forklaring på vores problem. Ønsker vi at vide hvilken risiko fru

Hansen løber ved at sælge hash, og svaret er '5 års fængsel', så har vi igen et eksempel på at hævde grunden:

- (4) Hvis fru Hansen sælger hash, kan hun straffes med 5 års fængsel
Fru Hansen sælger hash

Fru Hansen kan straffes med 5 års fængsel

Der gives andre hypotetiske argumenter, end de, der har formen (2):

- (5) »Fjerde borger: Hørte I, hvad han sagde: Han (d.v.s. Cæsar) ville ikke tage mod kronen. Det viser, at han ikke var egenmægtig.«
(William Shakespeare: Julius Cæsar, 1599)

Det argument vi finder her, kan skrives:

- (6) Hvis Cæsar var egenmægtig, så ville han have taget mod kronen
Cæsar ville ikke tage mod kronen

Cæsar var ikke egenmægtig

Den hypotetiske påstand er udeladt i teksten, men den må være underforstået for at argumentet kan blive gyldigt. Argumentet har formen:

- (7) Hvis P, så Q
Ikke Q

Ikke P

og er en gyldig argumentform. Har jeg en hypotetisk påstand og benægter følgen, så kan jeg tillade mig at benægte grunden. Da vi i anden præmis benægter følgen, så kaldes argumentet *at benægte følgen*. Et argument af denne form benyttes hver gang vi for-

søger at vise, at en eller anden hypotese er falsk. Har De mistanke om, at hr. N. N. er morderen, så kan De få denne mistanke afkræftet, hvis det viser sig, at hr. N. N. har et skudsikkert alibi og derfor ikke kan have været i nærheden af mordstedet på det rette tidspunkt. De ræsonnerer med andre ord således:

- (8) Hvis hr. N. N. er morderen, så må hr. N. N. have været nær mordstedet på mordtidspunktet
Hr. N. N. kan ikke have været nær mordstedet på mordtidspunktet

Hr. N. N. er ikke morderen

Mere generelt kan vi skrive:

- (9) Hvis hypotesen er sand, så skal den og den konsekvens af hypotesen også være sand
Den og den konsekvens af hypotesen er ikke sand

Hypotesen er ikke sand

Et argument, hvor man benægter følgen er altså en særdeles effektiv metode til at tilbagevise en hypotese eller teori på. Er hypotesen eller teorien nemlig sand, så må alle de konsekvenser, der kan drages af teorien, også være sande, og er blot en af disse ikke sande, ja så kan hypotesen eller teorien heller ikke være det. Et eksempel på denne anvendelse af det, at benægte følgen, finder vi i en diskussion om forholdet mellem sjæl og legeme, hvor forfatteren stiller følgende krav til en løsning af problemet:

- (10) »Et ... krav som forekommer mig naturligt, men som jeg ikke er sikker på alle vil tilslutte sig, er kravet om at det sjælelige ikke reduceres til noget legemligt eller det legemlige omvendt til noget sjæleligt. Jeg kunne også have udtrykt mig mindre forbeholdent og sagt, at der givetvis er filosoffer der vil tage afstand fra dette krav. For selvom der måske i dag ikke er nogen der vil hævde ... at alle ting i virkeligheden er sjælelige eller åndelige, en såkaldt spiritualisme, så lever det

modsatte synspunkt, materialismen, stadig i bedste velgående. Og ved materialisme skal vi altså forstå et forsøg på at reducere det sjælelige til noget legemligt. Vore dages materialisme kender De sikkert bedst i den form hvor det siges at det sjælelige ikke er andet end fysiologiske processer i hjernen. Men det kan jo ikke være rigtigt. For der er masser af mennesker som har et ganske godt kendskab til deres eget og andres sjæleliv uden at vide det fjerneste om hjernefysiologi. De ved hvornår de tænker på ferie, og hvornår de ser en hest; de ved hvornår deres barn har bekymringer, osv. osv. Men de kender ikke det mindste til de hjernefysiologiske tilstande der måtte svare til sådanne tanker, sansninger og følelser. Selvom det sjælelige derfor er aldrig så meget afhængigt af hjernens funktion, så må det være mere end blotte hjerneprocesser. Var det nemlig kun hjerneprocesser, måtte man naturligvis have kendskab til disse hjerneprocesser i samme udstrækning man havde kendskab til det sjælelige.«

(Niels Egmont Christensen: Sjæl og legeme, 1963)

Der argumenteres her mod den form for materialisme, hvor det sjælelige sættes lig med hjerneprocesser, og argumenterne kan gengives således:

- (11) Hvis materialismen er rigtig, så måtte vi have viden om vore hjerneprocesser i samme udstrækning som vi har viden om vore sjælelige tilstande
Vi har ikke viden om vore hjerneprocesser i samme udstrækning som vi har om vore sjælelige tilstande

Materialismen er ikke rigtig

og argumentet for den anden præmis kan skrives op på lignende måde:

- (12) Hvis vi har viden om vore hjerneprocesser i samme udstrækning som vi har viden om vore sjælelige tilstande, så ville vi vide hvilke hjerneprocesser der foregik, når vi f. eks. så en hest

Vi ved ikke hvilke hjerneprocesser der foregår, når vi ser en hest

Vi har ikke viden om vore hjerneprocesser i samme udstrækning som vi har viden om vore sjælelige tilstande.

Begge argumenter er eksempler på at benægte følgen, og (11) bliver altså en tilbagevisning af denne specielle form for materialisme. Da begge argumenter er gyldige, må en eventuel kritik koncentrere sig om præmissernes sandhed. Præmisserne i (12) kan næppe bestrides, derimod kunne man tænke sig at indvende mod første præmis i (11), at fordi to ting er identiske, behøver vores viden om dem ikke at være den samme: jeg kan vide en masse om Karen Blixen og næsten intet om Isak Dinesen, og alligevel er Karen Blixen identisk med Isak Dinesen. Men problemet er speget, og selv om netop det kunne være en grund til at forfølge det, må vi lade det ligge. De hypotetiske argumenter, vi hidtil har set på, har alle været gyldige, men hypotetiske påstande kan også give anledning til ugyldige argumenter. Et argument, der har følgende form:

- (13) Hvis P, så Q
Ikke P

Ikke Q

er et ugyldigt argument, altså en fejlslutning. Argumentet kaldes at *benægte grunden*. En så elementær fejlslutning begås som regel kun i distraktion, og da vi ydermere har gjort det til en regel at supplere et ufuldstændigt argument på en sådan måde, at det bliver gyldigt, så er det vanskeligt at finde konkrete eksempler herpå. Vi har muligvis en sådan fejlslutning her:

- (14) »Men bag al den tale om demokrati ligger der egentlig et usandt menneskesyn. Man tror, man træffer sandheden, når bare flertallet får lov til at bestemme, men hvad er flertallet andet end en samling syndige, egenkærlige mennesker? Ja,

hvis mennesket var godt, så ville en folkeafstemning kunne finde det gode og rette, men demokrati, det er blot den gamle Adam forstørret op, med fare for, at den enkeltes ansvarlighed og sunde fornuft forsvinder i en massepsykose. Nej, så er indskriften på Sakskøbing Rådhus mere fornuftig: »Lad dem styre, som forstår sig på det!«
(Indre Missions Tidende 4.6.67)

I første omgang er der et gyldigt argument: at benægte følgen:

- (15) Hvis det demokratiske menneskesyn er sandt, så skulle flertallet træffe sandheden
Flertallet træffer ikke sandheden

Det demokratiske menneskesyn er ikke sandt

og spørger vi efter en begrundelse for den anden præmis, altså at flertallet ikke træffer sandheden, så synes det som om den begrundelse, der gives, er følgende:

- (16) Hvis mennesket var godt, så ville flertallet træffe sandheden
(= det gode og rette)
Mennesket er ikke godt

Flertallet træffer ikke sandheden

og dette er helt klart et ugyldigt argument; flertallet (her sat lig med en folkeafstemning) kunne udmærket træffe sandheden selv om mennesket ikke var godt. (16) er altså ugyldigt og et eksempel på at benægte grunden. Men som nævnt er det muligt, at begrundelsen er en anden, nemlig:

- (17) Hvis flertallet skal træffe sandheden, så må flertallet være godt
Flertallet er ikke godt (= syndigt og egenkærligt)

Flertallet træffer ikke sandheden

Da argumentet er et eksempel på at benægte følgen, så er det gyldigt. Imidlertid kan en kritik samle sig om første præmis i (15): involverer det demokratiske menneskesyn virkelig, at flertallet træffer sandheden eller har ret? Da det demokratiske menneskesyn unægtelig er en diffus størrelse, så kan det nok ikke bestrides, at nogles opfattelse af demokratiet involverer dette; men man kan dog udmærket være demokrat uden at have så høje tanker om sine medmennesker, eller rettere: da mennesket netop er syndigt og egenkærligt, så er demokratiet det mest effektive middel til at skaffe sig af med uønskede magthavere, og denne mulighed ville forskertses, hvis vi lod dem styre, der mente at have forstand derpå. Eksemplet viser igen, hvor væsentligt det er, at vi til fulde forstår hvad argumentet går ud på; har vi denne forståelse, så skal der som regel ingen større overvejelse til for at se, om det er gyldigt. Dette forhold gør sig også gældende her:

- (18) »Bibelen siger også om den sidste krig: »Kødet skal rådne på dem i levende live, og deres øjne skal rådne i hulerne, og tungen i deres mund«. Zak. 14:12. »Deres blod skal udøses som støv og deres kød som skarn,« siger profeten Zefanias. Dette er en nøjagtig og fuldstændig beskrivelse af, hvad der hændte i Hiroshima i Japan, da den første atombombe blev kastet. Atombomben er et stort tegn på Jesu genkomst.« (Arild Edvardsen: 8 tegn på Jesu snare komme, Troens Bevis Center, pjece 1968)

Der er ud fra teksten mulighed for, at det tænkte argument kan være et af to, enten:

- (19) Hvis Jesu komme er nær, så har der fundet en krig med de og de kendetegn sted
En krig med de og de kendetegn har fundet sted

Jesu komme er nær

Herved får vi et ugyldigt argument med følgende form:

(20) Hvis P, så Q

Q

P

Vi hævder *følgen*, og et sådant argument er ugyldigt; der er andre muligheder for en sådan krig end lige netop Jesu genkomst, f. eks. Ragnarok. Skal argumentet virkelig kunne begrunde Jesu komme, så må det formuleres anderledes:

(21) Hvis en krig med de og de kendetegn har fundet sted, så er Jesu komme nær

En krig med de og de kendetegn har fundet sted

Jesu komme er nær

Argumentet hævder nu grunden og er derfor gyldigt. Afgørende for om argumentet er holdbart, er dels i hvilken udstrækning vi fæster lid til Bibelen, og dels om profeternes beskrivelse virkelig er en så »nøjagtig og fuldstændig beskrivelse« af atomeksplosionen i Hiroshima.

Andre simple argumentformer er sådanne, der bygger på *alternative påstande*. Ved en alternativ påstand forstår vi to (eller flere) påstande, der er forbundet ved 'enten . . . , eller . . . ', f. eks.

(22) Enten spiser du op, eller også får du klø

Ved vi nu, at barnet ikke spiser op, så kan vi slutte, at det får klø. Argumentet har denne gyldige form:

(23) Enten P eller Q

Ikke P

Q

og kaldes et *alternativt argument*, og mere specielt *at benægte et alternativ*. Ved jeg, at et af to alternativer må være tilfældet, og

jeg ved, at et af dem ikke kan være det, ja, så må det andet være tilfældet. Kan man også hævde et alternativ? Ja, men kun i det tilfælde, at de to alternativer udelukker hinanden. Argumentet:

- (24) Peters uheldige adfærd skyldes enten dårlige arveanlæg eller et dårligt miljø
Den skyldes et dårligt miljø
-

Den skyldes ikke dårlige arveanlæg

er ugyldigt, for de to alternativer, 'dårlige arveanlæg' og 'dårligt miljø' udelukker ikke hinanden, en person kan meget vel have både 'dårlige arveanlæg og et dårligt miljø'. Argumentet:

- (25) Enten X eller Y er fader til Z
Y er fader til Z
-

X er ikke fader til Z

er imidlertid gyldigt, thi her foreligger ikke den mulighed, at både X og Y er fader til Z.

Øvelser

- 1) Antag at påstanden
'Hvis spritten går ind, går forstanden ud'
er sand. Hvilke af følgende påstande kan De da vide er sande eller falske:
 - a. Hvis forstanden ikke går ud, så går spritten ind.
 - b. Hvis spritten ikke går ind, går forstanden ikke ud.
 - c. Hvis forstanden ikke går ud, går spritten ikke ind.
 - d. Hvis forstanden går ud, så går spritten ind.
 - e. Spritten går ind men forstanden går ikke ud.
- 2) Hvilke fejlslutninger er begået her:
 - a. Hvis præmisserne er sande, så er konklusionen sand
(d.v.s. argumentet er gyldigt)
Konklusionen er sand

Præmisserne er sande

- b. Hvis præmisserne er sande, så er konklusionen sand
(d.v.s. argumentet er gyldigt)
Præmisserne er ikke sande

Konklusionen er ikke sand

Gør rede for, hvilke af følgende argumenter, der er gyldige, efter at eventuelle manglende præmisser er tilføjet:

- 3) »Casca: Du tog mig i armen. Ville du tale med mig?
Brutus: Ja, Casca, fortæl os, hvad der er sket i dag, siden Cæsar ser så bekymret ud?
Casca: Jamen, du var da tilstede, var du ikke?
Brutus: I så fald ville jeg ikke spørge, Casca.«
(William Shakespeare: Julius Cæsar, 1599)
- 4) »Fruen gav ham (d.v.s. Peer) Roser og Hjertegræs. Roserne vilde visne, men Hjertegræsset kunde holde Vinteren over, naar det ikke kom i Vand, men blev paa det Tørre, og hun skrev et Citat af *Goethe*, som et slags Stamblad: »Umgang mit Frauen ist das Element guter Sitten.« Hun gav det i Oversættelse: »Omgang med Fruer er Elementet for gode Sæder. *Goethe*.« »Han var en stor Mand!« sagde hun, »naar han bare ikke havde skrevet »Faust«, for jeg forstaaer den ikke. Det siger ogsaa *Gabriel*!«
(H. C. Andersen: Lykke-Peer, 1870)
- 5) »Christoff: Jeg er saa fuld som et Beest, Christoffer (d.v.s. Verten)
Verten: Vi ere alle Mennesker. Ein maal ist kein maal.
Christoff: Og det af lutter Brændeviin.
Verten: Hvor har I da været?
Christoff: I Mester Daniels Have; der drak jeg op to Mark, som jeg vandt ved at slaae Middel-Kegler, og otte om Kongen. Rund, rund, rund, saa gladelig, saa gladelig, den Skaal — — — Han falder
Verten: Ach stakkels Mand! Jeg er bange at I støder eder; jeg har stor Medlidenhed med beskienkte Folk. Veed I hvad som meest tienligt er, naar man er beskienkt?
Christoff: Skam der veed.

Verten: Det er at drikke paa en frisk igien. Man skulde tænke, at jeg siger det for min Fordeel, men det hielper, min Troe, mange.

Christoff: Lad os faae en Pegel Brændeviin herud; Jeg drikker ellers ikke det Lapperie, uden jeg har ondt i Maven, men des vær er jeg aldrig frisk.«

(Ludvig Holberg: Jacob von Tyboe, 1725)

- 6) »Der går en bleg angst gennem menigheden hver gang den følger sig truet af en ny tanke. Så samler den sig til modstand og modangreb. Jævnlig sker dette under feltråbet: Materialismen er forældet! ... Og ønsket om, at det må være sådan, forvandler sig umiddelbart til en overbevisning om, at det *er* sådan: Materialismen er forældet!

For det første: Hvad vil det sige, at materien er ånd? – Mine støvler er ånd?

Og denne ånd, hvem er det egentlig? – Det skulle vel aldrig være Gud?

Men for det andet: Idet fysikken reviderer materiebegrebet, bliver enhver naturvidenskabelig tænkemåde forældet – tror teologerne. Tror de!

Det er selve kausalitetsprincippet man vil til livs, den grund-sætning, at alt hvad der sker, har en årsag. Men årsagsloven er ikke andet end den måde vi tænker på, og den eneste måde, vi kan tænke på. Hvis vi opgiver den, kan vi ikke tænke en tanke. Så bliver vi teologer alle sammen.«

(Arnulf Øverland: Kristendommen, den tiende landeplage, 1933)

- 7) »Sandheden er altid i minoriteten og minoriteten er altid stærkere end majoriteten, fordi minoriteten ordentligvis dannes af dem, der dog virkelig har en mening, medens majoritetens styrke er illusorisk, dannet af det slæng der ingen mening har.«

(Søren Kierkegaard: Dagbogsoptegnelse, 1850)

- 8) »'Det er godt nok i teorien, men ikke i praksis' ... Denne påstand er baseret på en umulighed: hvad der er rigtigt i teorien *må* være rigtigt i praksis; og hvis det ikke er det, så er der en fejl i teorien; noget må være blevet overset og ikke

taget hensyn til; og følgelig gælder det, at hvad der er galt i praksis også må være galt i teorien.«
(Arthur Schopenhauer: Parerga und Paralipomena, 1851)

3. Dilemmaer.

At være i et dilemma er normalt noget ubehageligt, i logikken hører det derimod til de mere fornøjelige sysler. Her er det en betegnelse for en bestemt slags argumenter, hvis form mest alment kan skrives:

- (1) Hvis P, så R
Hvis Q, så S
Enten P eller Q

Enten R eller S

Et dilemma er et gyldigt argument; hvis præmisserne er sande, så er konklusionen også sand. Vil man kritisere et dilemma, må man derfor koncentrere sig om dets holdbarhed: er præmisserne sande? Man plejer traditionelt at opregne tre måder, som et dilemma kan kritiseres på:

- (a) Man kan springe mellem hornene
- (b) Man kan tage dilemmaet ved hornene
- (c) Man kan konstruere et moddilemma

Ved et dilemmas *horn* forstår man de påstande, der udgør den alternative præmis, altså 'P' og 'Q' i (1). Alle tre metoder kan bringes i anvendelse over for et af de berømteste eksempler på et dilemma, eller rettere to, nemlig det, hvormed Kaliffen af Omar begrundede at biblioteket i Alexandria skulle brændes; i kondenseret form lyder dilemmaet:

- (2) Hvis bøgerne indeholder, hvad der står i Koranen, er de unødvendige; hvis de er forskellige fra Koranen er de slette. I begge tilfælde bør de brændes.

Argumentet er nok gammelt, men konklusionen dog lige kærkommen for alle, der ikke ser nogen pointe i, at afvigende meninger kommer til orde. Analyserer vi argumentet nærmere får vi følgende to dilemmaer:

- (3) Hvis bøgerne indeholder det samme som Koranen, så er de unødvendige
Hvis de modsiger Koranen, så er de slette
Bøgerne indeholder enten det samme som Koranen eller de modsiger den.

Bøgerne er enten unødvendige eller slette

og

- (4) Hvis bøgerne er unødvendige, så bør de brændes
Hvis bøgerne er slette, så bør de brændes
Bøgerne er enten unødvendige eller slette

Bøgerne bør brændes

Dilemma (4) afviger en smule i formen fra (3), idet begge alternativer fører til en og samme ubehagelige situation, men det er ikke vanskeligt at se, at (4) alligevel er gyldigt. Kritikken kan nu forme sig således:

(a) *At springe mellem hornene*: Et dilemma begår ofte den fejl, at overse, at der gives flere alternativer end de, der er medtaget i dilemmaet. Ifølge Kaliffen må en bog enten sige det samme som Koranen eller stride imod den; men det er klart, at der er en tredje mulighed, nemlig at bøgerne siger noget andet end Koranen. Påstanden 'Der er kun en Gud, Allah, og Muhammed er hans profet' hverken siger det samme som eller strider mod påstanden 'En ret linie er den korteste afstand mellem to punkter'. Kaliffens ræsonnement er et eksempel på sort-hvid-tænkning, idet han har overset, at de to muligheder han opererer med nok er kontrære men ikke kontradiktoriske modsætninger. Når man kri-

tiserer et dilemma ved at pege på, at alternativerne ikke udtømmer mulighederne, så siger vi, at 'vi springer mellem hornene'.

(b) *At tage dilemmaet ved hornene*: Hvis vi benægter, at en eller evt. begge hypotetiske præmisser er sande, så siger vi, at 'vi tager dilemmaet ved hornene'. Over for dilemma (3) kunne vi således benægte, at en bog, der modsiger Koranen behøver at være slet; det kunne jo f. eks. tænkes, at den forbedrede og korrigerede Koranen. En sådan indvending vil imidlertid nok være uden effekt. I dilemma (4) er det let at benægte første præmis, at en bog er unødvendig kan dog ikke være nogen grund til, at den bør brændes. Også den anden præmis kunne man naturligvis benægte, men næppe med succes.

(c) *At konstruere et moddilemma*: Endelig kan man konstruere et *moddilemma* til det oprindelige dilemma; den logiske relation mellem dilemma og moddilemma er gerne denne:

(5) Dilemma	Moddilemma
Hvis P, så R	Hvis P, så ikke S
Hvis Q, så S	Hvis Q, så ikke R
P eller Q	P eller Q
R eller S	Ikke R eller ikke S

At konstruere et sådant moddilemma er egentlig ikke i logisk forstand nogen kritik af et dilemma. De to konklusioner modsiger nemlig ikke hinanden, de kan godt begge være sande, hvilket vil fremgå tydeligt, hvis vi konstruerer et moddilemma til dilemma (3):

(6) Hvis bøgerne indeholder det samme som Koranen, så er de ikke slette
Hvis bøgerne modsiger Koranen, så er de ikke unødvendige
Bøgerne indeholder enten det samme som Koranen eller de modsiger den
Bøgerne er enten ikke unødvendige eller ikke slette

(6) er nu et moddilemma til (3), men de to konklusioner kan begge være sande, f. eks. hvis bøgerne er unødvendige men ikke slette. Alt hvad man kan opnå med et sådant moddilemma er derfor at flytte opmærksomheden fra det oprindelige dilemma til et nyt; den, der har fremsat det oprindelige dilemma må nu pludselig til at beskæftige sig med et nyt, og kan han ikke besvare dette, vil det se ud, som om den, der har fremsat moddilemmaet, virkelig har givet en effektiv kritik og er gået af med sejren.

Et moddilemma kan imidlertid være en logisk relevant kritik, hvis dilemmaet har en mere speciel form som det er tilfældet her:

- (7) »Gift dig, Du vil fortryde det; gift Dig ikke, Du vil ogsaa fortryde det; gift Dig eller gift Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du gifter Dig, eller Du ikke gifter Dig, Du fortryder begge Dele.«

(Søren Kierkegaard: Enten – Eller, 1842)

Vi kan ikke springe mellem hornene, thi enten gifter man sig, eller ogsaa gifter man sig ikke, der gives ingen tredje mulighed. Derimod kan man snildt tage det ved hornene, og benægte f. eks. at man skulle fortryde det, hvis man giftede sig, og endelig kan vi konstruere et moddilemma:

- (8) Hvis du gifter dig, så vil du ikke fortryde det
Hvis du ikke gifter dig, så vil du ikke fortryde det
Enten gifter du dig eller du gifter dig ikke

Du vil ikke fortryde nogen af delene

Konklusionerne i (7) og (8) strider mod hinanden, mindst en af dem må være forkerte, så (8) er en kritik af (7), men (7) er samtidig ogsaa en kritik af (8), og diskussionen kan derfor kun komme videre ved at en af parterne forsøger at begrunde de hypotetiske præmisser han har anvendt. Har et dilemma imidlertid den mere almindelige form som i (5), så vil det tilsvarende moddilemma blot fungere som en slags afledningsmanøvre.

Endnu et eksempel på et dilemma:

- (9) »Sokrates: Vi kan nu ogsaa betragte sagen på en anden måde og se, at der er god grund til at tro, at døden er et gode. Den

kan nemlig kun være et af to: enten er det således, at den døde intet er og intet fornemmer, eller også er døden, som det hedder i myterne, en slags forvandling, hvorved sjælen forlader denne verden og drager til en anden.

Hvis vi nu først sætter, at døden er lig med ophævelse af al fornemmelse af indtryk, altså som en uafbrudt søvn, end ikke forstyrret af drømme, må den da være et vidunderligt gode.

For jeg tror, at hvis man skulle stille det regnestykke op at sammenligne alle livets dage og nætter med een sådan nat med uforstyrret drømmeløs søvn og sige, hvor mange dage og nætter der havde været bedre og behageligere end denne nat, ja, så ville vist ikke blot almindelige borgere, men selveste perserkongen finde dem meget hurtigt talt.

Hvis døden altså er sådan, vil jeg regne den for et gode; for i så fald vil evigheden jo kun forekomme som een eneste nat. I det andet tilfælde, hvis altså døden er som en rejse herfra til en anden verden, og hvis det er sandt, hvad der siges, at der opholder alle de døde sig, kan man da tænke sig noget bedre?

Tænk, hvis man kom til Hades, og på een gang slap fri for de såkaldte dommere heroppefra, og dernede traf de virkelige dommere, der jo også siges at skifte lov og ret der, Minos og Rhadamantys og Aiakos og Triptolemos og alle de andre halvguder, som i livet har været retfærdighedens vogtere; det var vel ikke nogen dårlig rejse! Og hvad ville man ikke give for at træffe Orpheus og Musaios og Hesiod og Homer! Jeg ved da, at jeg ville gerne gå i døden mange gange, hvis det er sandt.«

(Platon: Sokrates' forsvarstale, ca. 390 f. Kr.)

Dilemmaet kan noget simplificeres:

- (10) Hvis døden er en uforstyrret søvn, så er døden et gode
Hvis døden fører til, at man møder de nævnte herrer, så er døden et gode
Døden er enten en uforstyrret søvn eller den fører til, at man møder de nævnte herrer

Døden er et gode

Her ville en teolog af den traditionelle skole springe mellem hornene: helvede er en mulighed Sokrates har overset. Vi kan også tage det ved hornene og argumentere mod, at en uforstyrret søvn skulle være et gode i sammenligning med livets glæder og spænding, og heller ikke det andet horn virker så tillokkende; Hades skulle efter mytologien være et ret trøstesløst sted.

Øvelser

Giv en kritik af de følgende dilemmaer ved en eller flere af de tre ovennævnte metoder:

- 1) Alice har fundet en svamp, der har den egenskab, at man forandrer størrelse ved at spise af den, og overvejer om hun skal vove forsøget:
»Pyt, jeg vil spise den, og hvis den får mig til at vokse, kan jeg nå nøglen og komme ind i haven; og hvis den får mig til at blive mindre, kan jeg krybe under døren, og komme ind i haven. Ligegyldigt hvad der sker, så vil jeg komme ind i haven.«
(Lewis Carroll: *Alice in Wonderland*, 1865)
- 2) »Syndefaldet var et yndlingsmotiv for malere, og de valgte altid at skildre tilstanden lige efter syndefaldet, da vore forfædre endnu var nøgne, skønt ærbart forsynet med figenblade. Men desværre kunne figenblade ikke dække hele vanskeligheden; tilbage stod problemet om deres navler. Havde Adam og Eva navler eller ikke? Hvis ikke, var de da ikke som menneskelige skabninger betragtet, ufuldkomne? Og ville Gud have skabt noget, der var ufuldkomment? Havde de derimod navler, hvad nytte var de da til? Og ville Gud have skabt noget, der var uden formål?«
(Bergen Evans: *The Natural History of Nonsense*, 1959)
- 3) »Sokrates: Jeg ved, hvad du mener, Menon; men betænk hvilken besværlig diskussion du fører os ind på. Du hævder, at en mand ikke kan søge efter det som han ved eller efter det, som han ikke ved; for hvis han allerede ved det, har han

ikke grund til at søge; og hvis han ikke ved det, så kan han ikke, for han ved jo ikke, hvad det er han skal søge efter.« (Platon: Menon, ca. 380 f. Kr.)

- 4) »Og de (d. v. s. de skriftkloge) holdt øje med ham og udsendte lurere, der anstillede sig, som om de var ærlige folk, for at fange ham i ord, så de kunne overgive ham til øvrigheden og landshøvdingens magt.
Og de spurgte ham og sagde:
»Mester! Vi ved, at du taler og lærer ret og ikke kender til personsanseelse, men lærer sandfærdigt om Guds vej. Har vi lov til at give kejseren skat eller ej?«
Men da han mærkede deres underfundighed, sagde han til dem:
»Vis mig en denar; hvis billede og indskrift bærer den?«
De svarede »Kejserens«.
Da sagde han til dem:
»Så giv da kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er.«
Og de var ikke i stand til at fange ham i ord i folkets påhør, men de undrede sig over hans svar og tav.«
(Lukasevangeliet: 20:20–26)

Hvilket dilemma forsøger de skriftkloge at fange Jesus i?

4. Syllogismer.

Vi kan støde på argumenter, der selv om de nok er ret simple, ikke har nogen af de former vi hidtil har behandlet, og som ikke desto mindre er gyldige. En vigtig gruppe heriblandt er de såkaldte *syllogismer*. Ved en syllogisme forstår vi et argument, der består af tre påstande, nemlig to præmisser og en konklusion, og alle tre påstande har en af følgende fire former:

(1) Alle A er B	Almen bekræftende
Nogle A er B	Delvis bekræftende
Ingen A er B	Almen benægtende
Nogle A er ikke B	Delvis benægtende

'A' og 'B' står her for tilfældigt valgte begreber. Indsætter vi f. eks. 'sten' for 'A' og 'tung' for 'B', så giver hver af de fire former anledning til en påstand:

- (2) Alle sten er tunge
Nogle sten er tunge
Ingen sten er tunge
Nogle sten er ikke tunge

Et eksempel på en syllogisme er dette argument:

- (3) Alle juveler er smykkesten
Alle smykkesten er kostbare

Alle juveler er kostbare

Argumentet er en syllogisme, fordi det har to præmisser og en konklusion, og alle tre påstande i argumentet har en af de krævede former, nemlig den alment bekræftende. Også for syllogismer gælder det, at deres gyldighed alene afhænger af den form de har, og skriver vi formen for (3) op får vi:

- (4) Alle A er B
Alle B er C

Alle A er C

(4) er en gyldig argumentform; ligegyldigt hvilke begreber vi indsætter for 'A', 'B' og 'C', så får vi et gyldigt argument; dette gælder altså også, hvis vi indsætter henholdsvis 'juveler', 'smykkesten' og 'kostbare (ting)' for 'A', 'B' og 'C', og (3) er derfor et gyldigt argument.

Der gives regler for, hvornår en syllogisme er gyldig og hvornår ikke, men da disse regler kræver at vi indfører distinktioner, vi ellers ikke har brug for, så vil vi igen henvise til en lærebog i formel logik. I stedet vil vi benytte den tidligere omtalte metode: kritik ved logiske analogier. En fundamental betingelse for at en syllogisme kan være gyldig, bør dog nævnes, nemlig: en syllo-

gisme må kun indeholde tre begreber, og det vil sige, at har vi et ord, der er flertydigt, og dermed betegner mindst to forskellige ting, så er der i virkeligheden fire begreber i syllogismen, og derfor er den ugyldig. Tager vi argumentet (3), så kunne vi tænke os, at 'smykkesten' i første præmis betød 'sten som faktisk bliver brugt til at smykke sig med' (f. eks. også glas), og i anden præmis 'ædelsten'. Hvis dette var tilfældet, så ville der være fire begreber i argumentet, og det ville se sådan ud:

- (5) Alle A er B₁
Alle B₂ er C

Alle A er C

Uanset at konklusionen er sand, så følger den ikke længere af præmisserne; da 'B₁' og 'B₂' står for to forskellige begreber, er der ingen forbindelse imellem det de to præmisser siger. Da vi allerede har behandlet emnet 'flertydighed', vil vi ikke yderligere opholde os derved, men alligevel bede læseren være opmærksom på, at denne mulighed kan foreligge.

Vi vil tage for os nogle konkrete argumenter, der kan skrives om til syllogismer:

- (6) »Montanus: . . . Siig mig, hvad tror Folk her, at I er?
Per: De troer, at jeg er en god ærlig Mand og Degn her paa Stædet, hvilket er sant.
Montanus: Og jeg siger, det er Løgn. Jeg siger, I er en Hane, og skal bevise det saa klart, som 2 og 3 er fem.
Per: I skal bevise Dievelen. Hvad nu, er jeg en Hane? Hvormed vil I gjøre det got?
Montanus: Kand I sige mig noget, som kand befri jer derfra?
Per: Først kand jeg jo tale, en Hane kand ikke tale! Ergo, er jeg ikke en Hane!
Montanus: Talen gjør intet til Sagen. En Papegoie, en Stær kand og tale, derfor er de just ikke Mennisker.«
(Ludvig Holberg: Erasmus Montanus, 1731)

Inden vi kan skrive argumentet op, må vi have afgjort hvilken slags påstand 'Per Degn kan tale' er. Umiddelbart ser den hverken ud til at være almen eller delvis; imidlertid kan den med lidt fantasi opfattes som en almen bekræftende påstand, den siger noget om 'alle Per Degn'er'. Generelt gælder det, at en påstand, der udtaler sig om et bestemt individ, er en almen påstand. Per Degns argument kan da skrives således, idet vi samtidig angiver formen ude til højre:

(7)	Per Degn kan tale	Alle A er B
	Ingen hane kan tale	Ingen C er B
	Per Degn er ikke en hane	Ingen A er C

Argumentet er gyldigt, og ethvert argument, der har denne form er gyldigt. Montanus' argument lyder:

(8)	Nogle Papegøjer og Stære kan tale	Nogle B er A
	Ingen Papegøjer og Stære er mennesker	Ingen B er C
	Nogle talende er ikke mennesker	Nogle A er ikke C

Også Montanus' argument har en gyldig form, og er derfor gyldigt; det er straks lidt vanskeligere at se, hvordan argumentet kan blive en indvending mod Per Degn. Konklusionen i (8) strider jo ingenlunde mod konklusionen i (7). Per Degn har på tilfredsstillende måde godtgjort, at han ikke er nogen hane, og det var det han skulle; Montanus' argument er derfor irrelevant for problemet og rammer ved siden af målet. Montanus får det til at se ud, som om Per Degns argument var:

(9)	Per Degn kan tale	Alle A er B
	Alle talende er mennesker	Alle B er C
	Per degn er et menneske	Alle A er C

(9) er et gyldigt argument, men havde Per Degn givet det i stedet for (7), så ville Montanus' argument have været en indvending mod (9), nemlig den anden præmis, der strider mod konklusionen i (8).

Når et sådant irrelevant argument bliver indført i en diskussion, plejer denne gerne at skifte emne; men Per Degn bevarer hovedet koldt et stykke tid endnu:

(10) »Per: Jeg kand bevise det af andet end Talen. En Hane har ingen Menniskelig Forstand; jeg har Menniskelig Forstand, ergo er jeg ingen Hane.

Montanus: Probe minorem.

Jesper: Ej, tal Danske.

Montanus: Jeg vil, at hand skal bevise sig at have Forstand som et Menniske.

Per: Hør, jeg forretter jo mit Embede u-paaklageligt.

Montanus: Hvilke ere de fornemmeste Poster udi jer Embede, hvoraf I beviser en menniskelig Forstand?

Per: 1.) Forsømmer jeg aldrig at ringe til Messe paa bestemte Tider.

Montanus: En Hane forsømmer ey heller at gale og give Tiderne tilkiende og advare Folk, naar de skal staae op.

Per: 2.) Synger jeg saa vel som nogen Degn udi heele Sjælland.

Montanus: Vor Hane galer og saa vel som nogen Hane udi Sjælland.

Per: Jeg kand støbe Voxlys, det kand ingen Hane gøre.

Montanus: En Hane derimod kand gjøre Eg, hvilket I ikke kand gjøre: seer I da vel, at I af Forstand udi jer Embede ikke kand bevise, at I er bedre end en Hane? See ogsaa i kort Begreb, hvilken Eenstemmelse der er imellem jer og en Hane: En Hane har en Kam i Hovedet, I bær ogsaa Takker udi Panden; en Hane galer, I galer ogsaa; en Hane gjør sig til af sin Røst og bryster sig, I ligeledes; en Hane varer ad, naar det er Tid at vaagne, I, naar det er Tid at gaae i Messe. Ergo, er I en Hane! Har I ellers noget at sige?

Jesper: Ej græd ikke, Per, hvad vil I agte saadant?

Per: Det er, gid jeg faar en Ulykke, lutter Løgn. Jeg kand skaffe Attester fra heele Byen, at jeg er ingen Hane, eller

at nogen af mine Forældre har været andet en Christne Mennisker.«
(ibid.)

Det første argument Per fremsætter, er analogt med (7):

(11) Per Degn har menneskelig forstand	Alle A er B
Ingen Hane har menneskelig forstand	Ingen C er B
Per Degn er ikke en hane	Ingen A er C

Argumentet er både gyldigt og relevant, men Montanus retter den indvending, at første præmis er uden begrundelse, og Per fremsætter dernæst følgende argument:

(12) Per Degn forretter sit embede upåklageligt	Alle A er B
Alle, der forretter deres embede upåklageligt, har menneskelig Forstand	Alle B er C
Per Degn har menneskelig Forstand	Alle A er C

Men igen vil Montanus have en begrundelse, nemlig for anden præmis. Den begrundelse Per Degn dernæst giver, kan opsummeres således:

(13) Per Degn kan de og de ting	Alle A er B
Alle, der kan de og de ting, har menneskelig forstand	Alle B er C
Per Degn har menneskelig forstand	Alle A er C

og Montanus' indvendinger kan opsummeres således:

(14) Alle haner kan de og de ting	Alle B er A
Ingen haner har menneskelig forstand	Ingen B er C
Nogle, der kan de og de ting, har ikke menneskelig forstand	Nogle A er ikke C

(14) er et gyldigt argument, og bliver en kritik af anden præmis i Per Degns argument (13), hvis man vel at mærke sætter lighedstegn mellem de ting som Per Degn kan og de ting hanen kan, sådan som vi har gjort det her. Vi er muligvis berettigede hertil, fordi det afgørende synes at være, om tingene er af samme sværhedsgrad og ikke om de i bogstaveligste forstand er de samme. Sætter vi ikke et sådant lighedstegn, så bliver alle Montanus' indvendinger igen uden interesse for sagen. Endelig slutter Montanus så af med et ugyldigt argument:

(15) Alle haner har kam, galen, bryster sig, etc.	Alle A er B
Per Degn har kam, galen, bryster sig, etc.	Alle C er B
Per Degn er en hane	Alle C er A

Argumentet er ugyldigt, hvilket vi kan vise ved følgende logiske analogi:

(16) Alle kvinder er mennesker	Alle A er B
Alle mænd er mennesker	Alle C er B
Alle mænd er kvinder	Alle C er A

Da vi har sande præmisser og falsk konklusion, så er (16) ugyldigt, og når (16) er ugyldigt må også (15) være det, idet de to argumenter jo har samme form.

En mindre gennemskuelig tekst har vi her:

- (17) (Der omtales en bevægelse kaldet 'humanisme')
- »Ja, så bliver man humanist (efter at have »nedsablet enhver form for tro«). Alle disse fremmedord imponerer os danske, de klinger smukt, og der er noget mystisk ved dem, de betager sind og tanke. Hvad er det så at være humanist? Som præst er man så naiv at tro, at Jesus netop var humanist i ordets egentligste betydning, og at han pålagde sine disciple at være det samme – »hvad I vil, at menneskene skal gøre mod jer, skal I også gøre mod dem«. Eller det store kærlighedsbud: du skal elske din næste som dig selv. Det er

altså helt forkert, humanismen gælder ikke de tåber, som tror, de skal hånes og helst behandles strengt, så de kan komme på bedre tanker.«

(Karl Lindqvist: Berlingske Tidende 4. 8. 68)

Først får vi en forklaring på, hvorfor humanismen griber om sig:

(18) Alle bevægelser, der kan føre sig frem under et af disse (hvilke?) smukt klingende fremmedord betager os danske	Alle B er C
--	-------------

Humanisme er en sådan bevægelse	Alle A er B
---------------------------------	-------------

Humanisme betager os danske	Alle A er C
-----------------------------	-------------

Argumentet er gyldigt, men første præmis noget nonsens; der er ingen grund til at tro, at 'Moralsk Oprustning' ville blive mere populær, hvis den tog navneforandring til et fremmedord. Dernæst synes tankegangen at være den, at da Jesus (og de kristne i det hele taget) er humanister så kan man ikke være humanist uden at være kristen, d. v. s.

(19) Alle kristne er humanister	Alle A er B
---------------------------------	-------------

Alle humanister er kristne	Alle B er A
----------------------------	-------------

Er det virkelig det argument, der foreligger (nogen sikkerhed tillader teksten os ikke), så er der begået en fejlslutning; man plejer at sige, at 'man kan ikke vende en alment bekræftende dom om'. Har jeg påstanden 'Alle indianere er amerikanere' så betyder det naturligvis ikke, at 'Alle amerikanere er indianere'. Fejlslutningen er hyppig netop i denne sammenhæng: ikke-kristne bliver ofte stillet over for det spørgsmål, om de da ikke synes, at de ti bud eller det store kærlighedsbud er ganske fornuftige? Herpå kan de roligt svare bekræftende (hvis de da ellers finder dem fornuftige); at deres moral i store træk falder sammen med den kristne gør dem naturligvis ikke til kristne, og det gør intet til sagen, at det oprindelig er kristendommen, der har befordret

denne moral. Sidste del af teksten forekommer så kryptisk, at vi vil overlade det til læseren at tolke den.

Øvelser

Bestem gyldigheden eller ugyldigheden af følgende argumenter, efter at eventuelle manglende præmisser er tilføjet. (Bestemmelsen kan foretages ved logiske analogier):

- 1) »En distriktsret i Nebraska afgjorde i sidste uge, at ingen kommunist er berettiget til arbejdsløshedsunderstøttelse. Rettens ræsonnement: Ifølge loven må en arbejdsløs person være 'disponibel til beskæftigelse' og 'Ingen i denne del af landet vil hyre en kommunist'.«
(Time: 8. 5. 1950)
- 2) »Vore ideer kan ikke række ud over erfaringen: vi har ingen erfaring for de guddommelige egenskaber og handlinger: Jeg behøver ikke at fuldføre min syllogisme: De kan selv drage konklusionen.«
(David Hume: Dialogues concerning Natural Religion, 1779)
- 3) Når enden er god er alting godt; Hansens sag er god, den må derfor ende godt.
- 4) »Gud dyrkes og æres bedst ved reene Tanker og et retskaffent Levnet; thi saadan Dyrkelse passer bedst for Gud, som er en Aand.«
(Biskop Balle: Lærebog i den Evangelisk-Christelige Religion, 1849)
- 5) »Modstanderne af 'pacifisme' gør altid en masse ud af det velkendte argument med det kriminelle overfald på Deres søster. Vil De kæmpe for at beskytte hendes dyd? Hvis De vil, så er De ikke pacifist og i virkeligheden ikke imod krig. Vores gamle ven logikken siger:
Første præmis: Krig medfører vold
Anden præmis: De, der forsvarer deres søster, bruger vold
Derfor: De er krigere
Skønt de omstændigheder hvorunder et kriminelt overfald

finder sted er helt forskellige fra en organiseret og bevidst krigsførelse, så slår man nok så gladeligt begge dele sammen.«
(Stuart Chase: The Tyranny of Words, 1938)

- 6) »Enhver den, der ikke er genfødt ved vandet og ånden, kan ikke komme ind i det himmelske rige; alle de stædige Jøder og Tyrkere vil ikke lade sig genføde, ergo vil de ikke kunne komme ind i det himmelske rige.«
(P. F. Mindanus: Logicarum partitionum libri duo, 1601)
- 7) »Den græske ministerpræsident Konstantin Koliaas har oplyst, at man vil holde op til 1500 af de værste urostiftere fængslet indtil videre. Det er da til at overse. Samtidig oplyses det, at 480 græske kommunister er frataget deres græske statsborgerskab. Også den ulykke er til at overse. Når de pågældende føler sig så rent ovenud bedre i overensstemmelse med Moskva eller Peking, må de jo selv føle sig besværet af deres græske tilknytning.«
(Ejnar Glerup: Kristeligt Dagblad 20. 5. 67)
- 8) »Og hvordan ved du, at du er skør?«
»Til at begynde med,« sagde Katten, »en hund er ikke skør. Indrømmer du det?«
»Det vil jeg gerne tro,« sagde Alice.
»Godt,« fortsatte Katten, »Ser du, en hund knurrer når den er vred, og logrer med halen når den er tilfreds. Men jeg knurrer, når jeg er tilfreds, og logrer med halen, når jeg er vred. Derfor er jeg skør.«
(Lewis Carroll: Alice in Wonderland, 1865)
- 9) »Magisteren: Tiden – lad mig se. Mens vi taler, så flyver tiden. Følgelig er tiden noget der flyver, mens vi taler.
En dreng: Nu taler De, hr. magister, og mens De taler, flyver jeg: følgelig er jeg tiden.
Magisteren: Det stemmer ganske med logikkens love.«
(August Strindberg: Ett drömspel, 1902)

Er De enig med magisteren?

ORDLISTE

Forklaring af nogle hyppigt anvendte logiske fagudtryk.

Almen bekræftende påstand: En påstand af formen 'Alle A er B'.

Almen benægtende påstand: En påstand af formen 'Ingen A er B'.

Alternativt argument: Et argument, hvori der indgår en eller flere alternative påstande.

Alternativ påstand: En påstand af formen 'P eller Q'. Der kan skelnes mellem 'P eller Q eller både P og Q' og 'P eller Q men ikke både P og Q'.

Analogi, logisk: Et argument er en logisk analogi til et andet argument, hvis det har samme form som dette.

Analytisk påstand: En påstand hvis sandhed eller falskhed udelukkende afhænger af definitionen af de anvendte udtryk.

Argument: En samling af påstande, hvor nogle hævdes at begrunde nogle andre.

Argumentform: Et arguments struktur; en argumentform er gyldig, hvis samtlige argumenter, der har formen er gyldige; ellers er den ugyldig.

Argumentindikator: Et udtryk, der angiver at et argument foreligger.

Benægte et alternativ, at: Et argument af formen 'P eller Q; ikke P; derfor Q'. Gyldigt.

Benægte følgen, at: Et argument af formen 'Hvis P, så Q; ikke Q; derfor ikke P'. Gyldigt.

Benægte grunden, at: Et argument af formen 'Hvis P, så Q; ikke P; derfor ikke Q'. Ugyldigt.

Beskrivende definition: En definition, der beskriver hvordan et udtryk faktisk anvendes i et givet sprogligt miljø.

Cirkelbevis: Et argument, hvor konklusionen samtidig benyttes som præmis, eller hvor en af præmisserne kun kan begrundes ved hjælp af konklusionen.

Cirkeldefinition: En definition, hvor det udtryk, der anvendes til at definere med, selv indeholder det udtryk, der skal defineres.

Definition: Angivelse af et udtryks betydning.

Del til helhed, fra: Et argument, hvor der fejlagtigt argumenteres, at noget gælder for en helhed, fordi det gælder for en del af denne helhed.

Delvis bekræftende påstand: En påstand af formen 'Nogle A er B'.

Delvis benægtende påstand: En påstand af formen 'Nogle A er ikke B'.

Deskriptiv betydning: Den del af et udtryks betydning, der udelukkende angår beskrivelsen, og ikke vurderingen, af et fænomen.

Dilemma: Et argument af formen 'Hvis P, så R; hvis Q, så S; P eller Q; derfor R eller S'. Gyldigt.

Distributiv: Et udtryk bruges distributivt når det udsiges om et hvert medlem af en klasse.

Emotiv betydning: Den del af et udtryks betydning, der bruges til at udtrykke en vurdering, indstilling eller holdning.

Empirisk påstand: Se syntetisk påstand.

Fejlslutning: Et ugyldigt argument.

Flertydig: Et udtryk er flertydigt, når det kan bruges i to eller flere betydninger; et argument, hvor et udtryk anvendes flertydigt i præmisserne, er ugyldigt.

Form: Et arguments struktur betragtet uafhængigt af dets indhold.

Formel fejlslutning: Et argument med en ugyldig form.

Forudsætte hvad der skal bevises, at: se cirkelbevis.

Følge: Den påstand, der følger efter 'så' i en hypotetisk påstand.

Skrives den hypotetiske påstand 'Hvis P, så Q', er 'Q' følgen.

Følge, logisk: 'Q' er en logisk følge af 'P', hvis 'P, derfor Q' er et gyldigt argument.

Genetisk fejlslutning: Et argument, hvor der sluttes fra den måde hvorpå en påstand er fremkommet til at påstanden er sand eller falsk.

Grund: Den påstand, der følger umiddelbart efter 'hvis' i en hypotetisk påstand. Skrives den hypotetiske påstand 'Hvis P, så Q', er 'P' grunden.

Gyldig: Et argument er gyldigt, hvis det gælder, at hvis præmisserne er sande, så må også konklusionen være sand; ellers er det ugyldigt.

Hastig generalisation: Et argument, hvor der sluttes fra en påstand af formen 'Nogle A er B' til en påstand af formen 'Alle A er B'. Ugyldigt.

Helhed til del, fra: Et argument, hvor der fejlagtigt argumenteres, at noget gælder for en del af en helhed, fordi det gælder for helheden.

Holdbart: Et argument er holdbart, hvis det er gyldigt og har sande præmisser; ellers er det *uholdbart*.

Hominem, ad: Et argument, hvor der sluttes fra egenskaber ved den, der har fremsat en påstand, til at påstanden er sand eller falsk. Ugyldigt.

Horn: Ved et dilemmas horn forstås de påstande, der indgår i den alternative præmis.

Hypotetisk argument: Et argument, hvor der indgår en eller flere hypotetiske påstande.

Hypotetisk påstand: En påstand af formen 'Hvis P, så Q'.

Hævde følgen, at: Et argument af formen 'Hvis P, så Q; Q; derfor P'. Ugyldigt.

Hævde grunden, at: Et argument af formen 'Hvis P, så Q; P; derfor Q'. Gyldigt.

Implicere: 'P' implicerer 'Q' hvis 'P, derfor Q' er et gyldigt argument.

Kollektiv: Et udtryk bruges kollektivt når det udsiges om en klasse betragtet som en helhed.

Konklusion: Den påstand i et argument, der hævdes at være begrundet ved præmisserne.

Konsekvens, logisk: 'Q' er en logisk konsekvens af 'P', hvis 'P, derfor Q' er et gyldigt argument.

Kontradiktoriske påstande: To påstande er kontradiktoriske hvis

det gælder at een af dem må være sand og een af dem må være falsk.

Kontrære påstande: To påstande er kontrære hvis det gælder, at en af dem må være falsk.

Medføre: se implicere.

Misericordiam, ad: En appel om medlidenhed, der benyttes i stedet for argumentation.

Moddilemma: Et dilemma af formen 'Hvis P, så ikke S; hvis Q, så ikke R; P eller Q; derfor ikke S eller ikke R'. Er kun i specielle tilfælde en kritik af et dilemma.

Negativ emotiv betydning: Et udtryk har negativ emotiv betydning hvis den indstilling der udtrykkes er negativ.

Neutralt udtryk: Et udtryk er neutralt hvis det ikke har nogen emotiv betydning.

Overbevise, at lade sig: At akceptere en påstand som følge af en holdbar argumentation for påstanden.

Overtale, at lade sig: At akceptere en påstand uden at have fået nogen holdbar argumentation for den.

Overtalelsesdefinition: Definition hvor der indgår et eller flere emotive udtryk.

Plathed: Et værdiudsagn, der indeholder enten et emotivt udtryk eller udtryk af typen 'nødvendig', 'passende' og 'for lidt', og som indgår i udsagnet på en sådan måde, at det bliver en tautologi.

Populum, ad: En appel til tilhørerne om deres tilslutning uden brug af argumentation.

Positiv emotiv betydning: Et udtryk har positiv emotiv betydning, hvis den indstilling der udtrykkes er positiv.

Præmis: Påstand der fungerer som begrundelse i et argument.

Rationalisering: Et argument hvis præmisser ikke er identiske med den begrundelse, der har fået en til at akceptere konklusionen i argumentet.

Saglig enighed/uenighed: To personer er sagligt enige når de begge akcepterer eller begge forkaster en og samme påstand; ellers er de sagligt uenige.

Selvmodsigelse: En analytisk falsk påstand.

Sort-hvid-tænkning: Forveksling af kontrære og kontradiktoriske påstande.

Spring i argumentationen: Der foreligger et spring i argumentationen når konklusionen nok er forenelig med præmisserne men ikke følger af dem.

Springe mellem hornene, at: At kritisere et dilemma ved at benægte den alternative præmis.

Stipulerende definition: En definition, der angiver hvordan et udtryk agtes anvendt uden hensyn til, hvordan udtrykket normalt er defineret.

Syllogisme: Et argument bestående af to præmisser og en konklusion, og hvor alle tre påstande har en af følgende former: almen bekræftende, almen benægtende, delvis bekræftende eller delvis benægtende.

Syntetisk påstand: En påstand hvis sandhed eller falskhed ikke udelukkende afhænger af definitionen af de anvendte udtryk.

Tage et dilemma ved hornene, at: At kritisere et dilemma ved at benægte den ene eller begge af de hypotetiske præmisser.

Tautologi: En analytisk sand påstand.

Tu quoque: Et argument, hvor der fejlagtigt argumenteres fra at andre har begået samme fejl som en selv til at der derfor ikke er begået nogen fejl overhovedet.

Ufuldstændigt argument: Et argument hvor der mangler en eller flere præmisser for at argumentet kan blive gyldigt.

Vagthed: Et udtryk er vagt, når der findes tilfælde hvor det ikke kan afgøres, om udtrykket kan anvendes.

Verbal enighed/uenighed: To personer er verbalt enige når de akcepterer en og samme formulering uden at de nødvendigvis behøver at tolke den ens; ellers er de verbalt uenige.

LITTERATUR

A. Til kapitlerne I–VII

- J. Andersson & M. Furberg*: Språk och påverkan, Stockholm 1966.
R. Crawshay-Williams: Methods and Criteria of Reasoning, London 1957.
G. Fredriksson: Det politiska språket, Malmö, 1962.
H. Hansen: At argumentere rigtigt, København 1961.
A. Næss: En del elementære logiske emner, Oslo 1961.
A. Sidgwick: Fallacies, London 1901.
R. H. Thouless: Hur man tänker riktigt, Stockholm 1941.
P. W. Zapffe: Den logiske sandkasse, Oslo 1966.

B. Til kapitel VIII

- M. Beardsley*: Practical Logic, Englewood Cliffs, New Jersey, 1950.
M. Black: Critical Thinking, Englewood Cliffs, New Jersey, 1952.
J. Hartnack: Logik – klassisk og moderne, København 1966.
C. H. Koch: Logik, København 1968.
K. Marc-Wogau: Logik for nybørjere, Stockholm 1962.
N. Rescher: Introduction to Logic, New York 1964.

INDEX

- Aktuelt* 63
 Alternativ, benægte et 154, 174
 hævde et 155
 Analogi, logisk 143–45, 170, 174
Andersen, H. C. 156
 Argument 10–11, 20–24, 174
 alternativt 154–55, 174
 flertydigt 52–54, 165–66, 175
 gyldigt 26–32, 141–45, 176
 holdbart 30–32, 145–46, 176
 hypotetisk 147–54, 176
 irrelevant 37–38, 71, 160–61, 167–68
 ufuldstændigt 11, 34–36, 39–41, 43, 178
 ugyldigt 26–32, 141–45, 176
 uholdbart 30–32, 145–46, 176
 Argumentform 142–46, 174
 Argumentindikator 21–23, 174
 Argumentkritik 12–13, 23–24, 27, 32, 34–44
Aristoteles 59–60, 90
 Artsforskel 61, 63–64
 Autoriteter 132–37

Balle, Biskop 136, 172
Baunsgaard, Hilmar 74
 Begrundelse 10–11, 30–32
Berkeley, George 53
 Beskrivelse 20–21, 23–24, 42–44, 68, 95–96, 136–37
 Betydning, deskriptiv 66–67, 175
 distributiv 59, 175
 emotiv 66–74, 92–96, 175
 kollektiv 59, 176
 negativ 67, 177
 neutral 66, 177
 positiv 67, 177
 Bevis 31
Bibelen 22, 24, 128, 164
Bodin, Jean 138–39
Boswell, James 64, 82–83, 139–40
Brauer, Kurt 105
Brecht, Bertolt 139
Brezhnev, Leonid 77, 106

Burke, Edmund 23
Børsen 126–27

Carroll, Lewis 39–40, 46, 49–50, 65, 91, 144, 146, 163, 173
Chase, Stuart 172–73
Chesterton, G. K. 128
Christensen, Henry 115
Christensen, N. E. 149–50
 Cirkelbevis 38, 89, 107–09, 175
 Cirkeldefinition 88–89, 175
Clausen, Sven 108
Coleridge, S. T. 85
Croce, Benedetto 128

 Definition 85–90, 92–96, 100, 175
 beskrivende 85–88, 174
 persuasiv 92–96
 stipulerende 85–88, 178
 Definitionsfejl 88–90
 Del til helhed, fra 58–59, 175
 Dilemma 158–63, 175
Doyle, A. Conan 10, 45
Drever, James 90

Edvardsen, Arild 110–11, 153
 Emotivt udtryk 66–74, 92–96, 175
 Enighed, saglig 113, 177
 verbal 82, 113, 178
Evans, Bergen 163

 Fejlslutning 19, 175
 formel 143, 175
Feyerabend, P. K. 107
Fibiger, Johs. 135
 Flertydighed 48–59, 165–66, 175
 systematisk 49–50
 Form, logisk 142–46, 175
Frahm, Chr. 128–29
Frederiksborg Amts Avis 79, 114–15
Fyns Tidende 123
 Følge 147, 175
 logisk 26, 42, 175
 Følgen, benægte 148–51, 174
 hævde 153–54, 176

- Galilei, Galileo* 116–17
 Genetisk fejlslutning 129–31, 175
 Generalisation, hastig 126, 176
Gesner, Niels 38
Glerup, Ejnar 173
Goldschmidt, M. A. 24
Goldwater, Barry, 97
 Gradsforskkel 61, 63–64
 Grund 146, 176
 Grunden, benægte 151–52, 174
 hævde 147–48, 176
Gurdi, G. 110
Gobbels, Joseph 96–97
- Hansen, Sophus* 70–71, 106
Hartvig, Peter 125
Haxthausen, Tørk 25
Hegel, G. W. F. 93–94
 Helhed til del, fra 56–59, 176
Heltberg, K. 128–29
Henningsen, Poul 36–37
Hitler, Adolf 18–19
Holberg, Ludvig 38, 45, 52, 56, 138, 156–57, 166, 168–69
 Hominem, ad 125–28, 176
 Horn 158, 176
 Hornene, springe mellem 159–60, 178
 tage ved 160, 178
Hume, David 172
Huxley, Aldous 33, 47
- Ignoratio elenchi 37–38, 71, 160–61, 167–68
 Implicere 26, 176
 Indhold 142
Indre Missions Tidende 151–52
- Jacobsen, Erhard* 55, 78
James, William 81, 84–85
Jensen, F. Esmann 20
Jensen, Hans Jørgen 41
Jespersen, Kr. 75–76, 126
- Kierkegaard, Søren* 25, 157, 161
 Konklusion 10–11, 21–23, 176
 Konsekvens, logisk 26, 176
Kraft, Ole Bjørn 97
- Lea, Homer* 123
Lembourn, Hans Jørgen 109
Lenard, Philipp 131–32
Ley, Robert 138
Lindqvist, Karl 170–71
- Mann, Thomas* 109
Mao 21, 109, 123
 Medføre 26, 177
Mill, J. Stuart 56, 58
Milton, John 124
Mindanus, P. F. 173
 Misericordiam, ad 76, 78–79, 177
 Moddilemma 160–61, 177
 Modsigelse, kontradiktorisk 117–21, 159
 kontrær 117–21, 159
Moliere, J. B. 55
Møller, Poul 58
- News Chronicle* 97–98
Nimb, Mogens 91
Ninn-Hansen, Erik 112, 114
Ny Dag 105
- Omvendeslutning 37–38, 171
Orwell, George 76
 Overbevise 16–19, 25–26, 177
 Overtale 16–19, 25–26, 177
 Overtalelsesdefinition 90, 92–96, 177
- Paine, Thomas* 131
Panduro, Leif 45, 73
Petersen, Gert 45–46
 Plathed 111–14, 177
Platon 56, 80, 123, 130, 161–62, 163–64
Plinius d.æ. 47
Politiken 25, 75
Populum, ad 76–78, 177
 Pro et contra 40–41
 Præmis 10–11, 21–23, 177
 Påstand, almen bekræftende 164, 167, 174
 almen benægtende 164, 174
 alternativ 154, 174
 analytisk 101–03, 104–09, 111–14, 115–17, 174
 delvis bekræftende 164, 175
 delvis benægtende 164, 175

- empirisk 101, 175
- hypotetisk 146–47, 176
- kontradiktorisk 118–21, 159, 176–77
- kontrær 118–21, 159, 177
- syntetisk 101–02, 104–09, 178
- Quinton, A. M.* 106
- Rationalisering 17–18, 177
- Reflex* 109–10
- Rowe, David* 137
- Russell, Bertrand* 90
- Sartre, J. P.* 120–21
- Schack, Hans Egede* 91–92
- Schopenhauer, A.* 157–58
- Schiøtz-Christensen, Aa.* 87
- Se og Hør* 21
- Selvmodsigelse 26, 43, 101–02, 112, 115–17, 146, 177
- Shakespeare, William* 77–78, 148, 156
- Siegmundfeldt, H. H.* 33–34
- Slutning 14–16
- Sort-hvid-tænkning 120–21, 159, 178
- Sovjetencyclopædien* 92
- Spring i argumentationen 35–36, 42, 178
- Stalin, Josef* 60
- Standardform 11, 141–46
- Strindberg, August* 173
- Syllogisme 164–71, 178
- Sørensen, Poul* 25
- Tautologi 31, 101–09, 111–14, 145–46, 178
- Time* 172
- Tu quoque 127–28, 178
- Twain, Mark* 91
- Uenighed, i vurdering 83–84
 - saglig 82, 177
 - verbal 82–83, 178
- Vagthed 60–64, 93, 178
- Vurdering 21, 42–44, 68, 83–84, 95–96, 111–14, 136–37
- Whateley, ærkebiskop* 59, 108
- World Communist Movement* 54
- Zapffe, Peter* 13
- Øverland, Arnulf* 157
- Aarhus Stiftstidende* 115